

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI

ERKEN DÖNEM OSMANLI
ŞEHİRLEŞMESİ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hazırlayan
Mikail KAPLAN

Danışman
Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

MALATYA 2019

T.C

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANA BİLİM DALI

ERKEN DÖNEM OSMANLI ŞEHİRLEŞMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Hazırlayan

Doç. Dr. Yahya BAŞKAN

Mikail KAPLAN

Jürimiz tarafından 13 Eylül 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda bu yüksek lisans tezi oy birliği ile başarılı bulunarak Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyelerinin Unvan Ada ve Soyadı

1. Prof. Dr. Orhan Yazıcı
2. Dr. Öğrt. Üy. Özcan TATAR
3. Doç. Dr. Yahya BAŞKAN (Danışman)

İmzası

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.....tarih ve .....sayılı kararıyla bu tezin kabulü onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet KUBAT

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doç. Dr. Yahya BAŞKAN'nın danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “ERKEN DÖNEM OSMANLI ŞEHİRLEŞMESİ” başlıklı bu çalışmamı, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın hazırladığımı ve yararlandığım bütün kaynakları hem metin içinde hem de kaynakçada usulüne uygun biçimde belirttiğimi beyan ederim.

Mikail KAPLAN

ÖN SÖZ

Osmanlı Devleti'nde şehirleşme olgusu üzerinde yapılan çalışmalar henüz yeterli dereceye ulaşmamış gözükmektedir. Ancak bu dediğimiz şehirleşme üzerinde hiç çalışılmadığı anlamına gelmez. Halil İnalçık, Ekrem Hakkı Ayverdi, Machiel Kiel, Özer Ergenç, Suraiya Faroqhi, Mustafa Cezar Heath W. Lowry gibi ilim dünyasının tanınan simaları şehirleşme tarihi üzerine önemli çalışmalar yapmışlardır.

Tez konusu hususunda danışman hocam Doç. Dr. Yahya BAŞKAN hocam “Erken Dönem Osmanlı Şehirleşmesi” konusunu bana tavsiye etti. Konu ilgiye şayan bir konuydu. Konu üzerinde biraz çalışma yaptığımda konu üzerinde yeteri derecede ana kaynak temin edebileceğimi de görünce araştırmaya başladım. Gerek yerli gerekse yabancı birçok kaynakta Osmanlı şehirleşmesi ile ilgili bilgi elde edilebilir.

“Erken Dönem Osmanlı Şehirleşmesi” başlıklı çalışmamız üzerinde danışman hocam Doç. Dr. Yahya BAŞKAN ile görüş, alış verişinde bulunarak hangi şehirler üzerinde çalışılacağına karar verildi. Anadolu’da Karacahisar, Bursa ve İznik; Balkanlarda ise Dimetoka, Edirne, Gümölcine, Selanik ve Yenice-i Vardar üzerinde araştırma yapılmasına karar kılındı. Öncelikle kaynak taraması yaparak konu ile ilgili gerek yerli gerekse yabancı ana kaynaklar temin ederek araştırmaya başladım. Yukarıda zikrettiğim kıymetli hocalarımızın da çalışmalarından istifade ederek üzerinde çalıştığım şehirlerle ilgili tezimin taslağını oluşturdum. Tezimi iki bölüm halinde ele aldım. Birinci bölümde Anadolu’da Osmanlı şehirleşmesini değerlendirdim. Bu bölümde her şehri ayrı ayrı değerlendirirken şehrin fonksiyonel örgütünü de yönetim, dini, ticari ve sosyal açılardan ele aldım. Şehirleri fetih sırasına göre kronolojik olarak değerlendirdim. İkinci bölümde de Balkanlar’da Osmanlı şehirleşmesini birinci bölümde Anadolu Şehirleşmesini değerlendirdiğim şekilde ele aldıktan sonra sonuç kısmı ile çalışmamı tamamladım. Tezimin gerek eşsiz konusunu belirlemede gerekse kaynak temini noktasında benden yardımlarını esirgmeden yol gösteren saygıdeğer hocam ve aynı zamanda danışmanım Doç. Dr. Yahya BAŞKAN’a teşekkür ve minnetimi özellikle belirtmek istiyorum.

Mayıs 2019

Mikail KAPLAN

ÖZET

“Erken Dönem Osmanlı Şehirleşmesi” başlıklı tezimde genel manada üzerinde çalıştığım şehirlerin şekillenmesini zamansal olarak Osmanlı Devleti’nin kuruluşundan Fatih Sultan Mehmet Dönemi’ne kadar sınırlandırdım. Mekân olarak Anadolu’da ve Balkanlarda Osmanlı şehirleşmesi üzerinde durdum.

Karacahisar ile başlayan Osmanlı şehirleşmesi her dönemde gelişerek mütemadiyen devam etmiştir. Fethedilen şehirler birer Osmanlı şehrine dönüştürülerek sonraki fetihler için üs olarak kullanılmıştır. Şehirler özellikle vakıf ve imaret sistemi gibi sosyal kurumlara bağlı olarak bir Cuma Cami ve bir pazar etrafında gelişerek dışa doğru açılmıştır. Cami, pazar ve imaret gibi yapılar şehrin büyüklüğüne göre sayı olarak değişiklik göstermektedir. Cami, pazar ve imaretin yanı sıra hamam, kervansaray, zaviye, tekke gibi farklı ihtiyaçları karşılayan yapılar inşa edilerek şehirler imar edilirdi. Bu yapılarla şehir, kültürel olarak dönüştüğünü göstermekle beraber siyasi olarak da farklı bir hâkimiyete girildiğini gösterirdi. Yapılan fetihlere katılan fatihler, dervişler ve devletin bazı bürokratlarınca kurulan vakıflar sayesinde halkın çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması suretiyle şehirler şekillenmiştir. Fethedilen yerlerdeki en büyük dini yapının camiye tahvil (çevrilme) edilmesiyle başlayan dönüşüm, boş olan mülklerin iskâna açılması ve halkın ihtiyaçlarına cevap verecek yeni sosyal yapıların inşasıyla devam etmiştir.

Osmanlılar bir şehri tahrip etmek gayesiyle fethetmezler. Daha ziyade şehirleri ihya etmek için fethederlerdi. Şehirlerin her biri aynı prensiple dünyayı güzelleştirmek ve şekillendirmek prensibiyle vücuda getirilmiştir. Anadolu’da Karacahisar’ın fethiyle başlayan şekillenme, Karesioğullarının hâkimiyet altına alınmasından sonra Balkanlar’a da taşınmış ve burada kalıcılığın sembolü olan yapılar inşa edilerek devam etmiştir. Bu bakımdan bu yapılanma ile Osmanlı-Türk, Türk-İslam kültürü Balkanlara da taşınarak burada yaşatılmıştır. Osmanlı Devleti vakıflar aracılığıyla halkın her türlü ihtiyaçları göz önünde bulundurularak bir başka deyişle Osmanlı şehirleri realite göz önünde tutularak vücuda getiriliyor.

Anahtar Kelimeler: şehirleşme, vakıf, imaret, cuma cami, pazar, iskân.

ABSTRACT

In my thesis titled “Early Ottoman Urbanization”, I limited the shaping of the cities in general to the period of Mehmet the Conqueror which I worked on, from the establishment of the Ottoman state. As a venue, I focused on Ottoman urbanization in Anatolia and the Balkans.

The Ottoman urbanization which started with Karacahisar continued constantly during each period. The conquered cities were converted into an Ottoman city and used as bases for the further conquests. The cities were developed and opened to the outside by developing around a Friday mosque and a market, depending on social institutions such as the foundation and charitable system. Structures such as mosques, bazaars and Imaret vary in number according to the size of the city. In addition to mosques, markets and construction, buildings such as hamam, caravanserai, zawiya, dervish lodge were constructed and cities were constructed. With these structures, the city showed that it was culturally transformed, but it also showed that it was a different rule in politics. Thanks to the conquests, dervishes and foundations established by some bureaucrats of the state, the cities were shaped by meeting the various needs of the people. The conversion started with the conversion of the largest religious structure in the conquered areas to the mosque, and continued with the settlement of empty properties and the construction of new social structures to meet the needs of the people.

The Ottomans do not conquer a city with the aim of destroying it. They conquered the cities for the sake of the city. Each of the cities was created with the principle of beautifying and shaping the world with the same principle. The formation, which had started with the conquest of Karacahisar in Anatolia, was carried to the Balkans after the Karesiogullari was dominated and the structures which are the symbol of permanence continued. In this respect, Ottoman-Turkish, Turkish-Islamic culture was carried to the Balkans and lived there. In the honor of the people of the Ottoman state foundations, let me look away from them and honor others.

Key words: urbanization, foundation, imaret, Friday mosque, market, housing

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	II
ONUR SÖZÜ	III
ÖNSÖZ	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR.....	XI
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

ANADOLU'DA OSMANLI ŞEHİRLEŞMESİ	9
1. KARACAHİSAR.....	10
ŞEHRİN YAPISI	12
a) İdari Yapı	12
b) Dini Yapı	13
c) Ticari Yapı	16
d) Sosyal Yapı	19
2. BURSA/ PRUSA	20
ŞEHRİN YAPISI	24

a) İdari Yapı	24
b) Dini Yapı	25
c) Ticari Yapı	28
d) Sosyal Yapı	31
3. İZNIK	33
ŞEHRİN YAPISI	36
a) İdari Yapı	36
b) Dini Yapı	37
c) Ticari Yapı	40
d) Sosyal Yapı	40

II. BÖLÜM

BALKANLARDA OSMANLI ŞEHİRLEŞMESİ	43
1. DİMETOKA / DİDYMÓTEİKHON.....	46
ŞEHRİN YAPISI	48
a) İdari Yapı	48
b) Dini Yapı	49
c) Ticari Yapı	50

d) Sosyal Yapı	51
2. EDİRNE	53
ŞEHRİN YAPISI	55
a) İdari Yapı	55
b) Dini Yapı	56
c) Ticari Yapı	57
d) Sosyal Yapı	57
3. GÜMÜLCİNE/KOMOTİNİ	59
ŞEHRİN YAPISI	61
a) İdari Yapı	61
b) Dini Yapı	62
c) Ticari Yapı	65
d) Sosyal Yapı	67
4. SELANİK/THESSALONİKİ	70
ŞEHRİN YAPISI	73
a) İdari Yapı	73
b) Dini Yapı	74

c) Ticari Yapı	75
d) Sosyal Yapı	76
e) Selanik Yahudileri.....	78
5. YENİCE-İ VARDAR / VARDAR YENİCESİ / GIANNİTSA	79
ŞEHRİN YAPISI	80
a) İdari Yapı	80
b) Dini Yapı	80
c) Ticari Yapı	81
d) Sosyal Yapı	82
SONUÇ	84
KAYNAKÇA	87
EKLER	97

KISALTMALAR

AUSBD : Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Çev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

Prof. : Profesör

Doç. : Doçent

Dr. : Doktor

s. : Sayfa

S. : Sayı

İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

Ed. : Editör

TD : Tahrir Defteri

TTK : Türk Tarih Kurumu

A.Ü. : Atatürk Üniversitesi

C. : Cilt

GİRİŞ

Türklerin Anadolu'ya yerleşmeye başladığı XI. yüzyılda günümüzde kullanılan şehir kavramını ifade etmek için Soğdca'dan alınmış kent sözcüğü ve Farsça'dan alınmış şehir sözcükleri kullanılmaktaydı. Ancak bu iki sözcükten şehir sözcüğü daha fazla kullanılmış sonraları ise tamamen bunun üzerinde karar kılındığı anlaşılmaktadır.¹ Farsça kökenli bir kelime olan شهر (شهر) veya şehir, nüfusunun çoğu ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan, genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim alanı, kent, site² olarak tanımlanır. Bir diğer kaynakta insanların toplu olarak yaşadığı yerleşim yerlerinden, idari ve mülkî bakımdan köy ve kasabadan sonra en büyük olanı; halkının büyük kısmı ticaret, sanayi ve idare işleriyle uğraşan, tarım alanı olmayan kalabalık yerleşim merkezi, kent manasına gelir.³

Şehir, toplumsal hayatı düzenlemek üzere meydana getirilen en önemli, en büyük fizikî ürün ve insan hayatını çerçeveleyen bir yapıdır. Bu yapıya biçim veren unsurları genel olarak toplumun inançları belirlerler. Şehir; toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir. İnsanın hayatını idame ettirmek için ihtiyacı olan maddeleri, nesnelere, bunların farklı çeşitlerini üretmesi ve ürettiklerini başkalarının ürettikleriyle değiştirmesi, satması, satın almasıyla oluşan iktisadî hayat da şehirlerin aslî bir fonksiyonu olmuştur.⁴ Şehri şehir yapan yalnız evler değil bütün bu faaliyetlerin içinde barındırdığı yapılar, yapı grupları ve bunları birbirine bağlayan ulaşım, altyapı, donanım sistemleri ve bunları tevzi eden, işleten kuruluşların bütünüdür.⁵

Türkler Anadolu'ya gelmeden önce zengin bir şehir geleneğine sahiptiler. Ancak bu gelenek, hâkim karakter göçebelik olduğundan geri planda kalıyordu. Göçebe Türk, çadır kültürü, yaylak-kışlak gibi kavramlar Türklerin şehircilikten uzak oldukları anlamına

---

¹ Mustafa Cezar, **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı Ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, Mimar Sinan Üniversitesi yayınları, İstanbul 1985, s. 23.

² <http://sozluk.gov.tr/>

³ <http://lugatim.com/>

⁴ Turgut Cansever, **Osmanlı Şehri**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 17.

⁵ Cansever, s. 18.

gelmez. Günümüzde Toroslarda hala yaylak-kışlak ve çadır kültürünün izlerine rastlamaktayız. Bu yanlış algı günümüzde yerleşmiş olup şehircilik neredeyse Selçuklulardan başlatılmıştır. Uygur öncesi dönemlerde muhtelif bazı yapıların inşası söz konusu olsa da şehirleşme, şehir inşa etme geleneği ciddi manada Uygurlarla başlamıştır.⁶

Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçü, IX. yüzyıldan itibaren başlayarak uzun bir sürece yayılmıştır. Çağrı Bey'in keşif amaçlı yaptığı akınları müteakip Alp Arslan tarafından Anadolu'nun kapılarının açılmasıyla birlikte Türkler, Anadolu içlerine ve Batı Anadolu'ya doğru ilerleyerek Anadolu'da muhtelif yerlere yerleşmişlerdir. 1071'den önceki akınlardan farklı olarak bu tarihten sonra yapılan akınlar, kalıcı olarak buraya yerleşmek üzere yapılmıştır. 1071 Malazgirt zaferinden sonra Türk kuvvetleri başlarındaki kumandanları ile batı istikametinde bütün Anadolu'yu kat ederek Adalar Denizi'ne ve Marmara sahiline ulaşmışlardı. Kutalmışoğlu Süleyman Şah, bu dönemde İznik merkez olmak üzere Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmuştur. Türklerin gelişi öncesi Bizans Devleti'nin denetimindeki bir şehir yapısına sahip olan Anadolu'da bu tarihten sonra Türk şehirleşme süreci başladı. Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya göçleri sırasında Anadolu-Türk kentlerini oluştururken Orta Asya kültür değerleri ile birlikte göç sırasında karşılaştıkları kültür değerleri ve Bizans yerleşme kültürünü sentezlemek durumunda kalmışlardır. Kayseri, Konya, Sivas, Malatya gibi şehirler gerek siyasi-ekonomik gerekse sosyo-kültürel açıdan şekillendirilerek imar ve iskân edilmiştir. Anadolu'da doğu-batı ve kuzey-güney yönünde ticaret yolları üzerinde kervansaraylar, hanlar ve köprüler inşa ederek yeni yurdu iktisadi açıdan geliştirmişlerdir. Ayrıca zikredilen şehirlerde ulu cami, mescid, medrese, kümbet, külliye ve hamam gibi yapılar inşa ederek Anadolu'yu sosyo-kültürel açıdan bayındır bir hale getirmişlerdir. Bu yapılaşmada bilhassa etkili olan vakıf sistemiyle devlet şehircilik hizmetleri, eğitim-öğretim hizmetleri, kültür hizmetleri, dini hizmetler, sağlık hizmetleri, sosyal yardım hizmetleri, güvenlik hizmetleri, ulaşım hizmetleri, temizlik hizmetleri ve ekonomik hizmetleri karşılanmaktaydı. Türkiye Selçuklu Devleti Dönemi'nde Anadolu, şehirleşme hareketleriyle bayındır bir hale gelmiş, Türk şehirleşme kültürü bu coğrafyada

---

⁶ Uğur Uzunkaya, "Uygur Sivil Belgelerinden Hareketle Uygurlarda Yerleşik Yaşam ve Bununla İlgili Söz Varlığına Dair" **Türkbilgi (Türkoloji Araştırmaları Dergisi)**, Ankara 2014/27, s. 43.

yerleşmiştir. Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle birlikte sur içerisinde gelişen Anadolu şehirleri surların dışına taşarak gelişmiştir.⁷

Türkler, Anadolu'ya geldiklerinde genellikle çok eskilere tarihlenen hazır yerleşmeler bulmuşlardır. Ancak bu yerleşmeler, Türklerin Anadolu'ya yapılan ve uzun süren göçleriyle birlikte yeniden şekillenmiştir. Bir şehri mekânlarıyla değerlendirmek veya ifade etmek mümkündür. Nitekim bir şehirde Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı izlerini görebildiğimiz gibi toplumların inanç şekillerini bir başka ifadeyle İslamiyet'i, Hristiyanlığı, Yahudiliği veya başka inanç şekillerini de görebiliriz. Bunun gibi daha birçok hususu örnek olarak göstermemiz mümkündür. Dolayısıyla bir şehrin mekânsal kullanım alanlarına, mimarisine bakarak şehrin dönemsel özelliklerini görebilmek mümkündür.⁸ Anadolu'da kent sistemi, yerleşme eğilimleri ve savunma amaçlı kale yapımı ile merkez-çarşı gelişiminde Anadolu'da hüküm sürmüş iki büyük devlet olan Selçuklu ve Osmanlı Devletlerinin kentleşme politikalarının belirgin rolü olmuştur.⁹

Türkler, Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ettikleri yaklaşık iki yüzyıllık süreçte anayurttaki kültür ve medeniyetine ait değerleri Anadolu'ya taşımıştır. Bu kültür değerleri, İran yöresinde karşılaştıkları İslâm kültürü ve Anadolu coğrafyasında Bizans (Doğu Roma) kültür ve medeniyetinden etkilenecek gelişmiş ve yeni yurttaki şekillenme üzerinde etkili olmuştur. Kendilerine has özgün bir şehir modeli geliştiren Türkler, Anadolu'yu imar ve iskân ederek yeni yurttaki Türk şehir kültürünü yaşatmışlardır. Burada şehirleşmenin bir parçası olan adlandırmalarda Türklerin yerleştiği eski Bizans şehirlerinde kendi kültürlerine adlandırmaları kullandıkları gibi bazı eski isimlerin söyleniş şekilleri kısmen değişerek isimleri korunmuş olan adlar da vardır. Adlarının söyleniş şekilleri değişerek günümüze gelenlere Anctra-Ankara, İkonium-Konya, Trapezunt-Trabzon, Melitene-Malatya, Tirepolis-

---

⁷ Suphi Saatçi, “Şehir Ve Medeniyet”, **1. Milletler Arası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları-40, Ankara 2011, s. 62.

⁸ Mehmet Bayartan, “İnsan-Zaman- Mekân Bağlamında Şehirler”, **1. Milletler Arası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları-40, Ankara 2011, s. 230.

⁹ Türkan Kejanlı, “Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi”, **e-Journal of New World Sciences Academy**, Varşova 2010, No: 3, s. 288.

Tirebolu, Kerason-Giresun, Prusa-Bursa, Nikomedia-İznik, Cae-serea-Kayseri, Sebastea-Sivas, gibi örnekler vermek mümkündür.¹⁰

Osmanlılar, ilk olarak Ahlat'a gelmiş oradan Moğol tehlikesi üzerine Ahlat'tan Erzurum-Erzincan taraflarına yönelmişlerdir. Bir süre burada kaldıktan sonra tekrar Türkistan'a gitmek gayesiyle Halep'e kadar inmişlerdir. Burada Süleyman Şah'ın Fırat Nehri'ni geçerken boğulması üzerine aşiretin bir kısmı eski yurtlarına dönerken bir kısmı ise yeniden Pasin ovasına gitmek zorunda kalmışlardır. Kayılar, Alâeddin Keykubat Dönemi'nde kendisine müracaat ederek Karacadağ taraflarına Rum hududuna dört yüz çadır halkı olarak yerleşmişlerdir. Karacadağ havalisine yerleşen Kayılar, Söğüt ve Domaniç'i yaylak ve kışlak edinmişlerdir.¹¹

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Köseadağ Savaşı ile birlikte inkıraza uğraması ve sonrasında Anadolu'da iskân etmiş olan Türkmen aşiretleri buldukları bölgelerde siyasi teşekkül haline dönüşmeye başladılar. Ertuğrul Bey'den sonra Osman Bey'in başa geçtiği Kayılar bu siyasi boşlukta sınırlarını Bizans yönünde genişletmek amacıyla ilk etapta Karacahisar gibi muhkem ve kilit bir noktayı fethetmişlerdir. Daha sonra Yarhisar, Bilecik, Bursa, İznik gibi önemli müstahkemleri fethettikten başka Karesioğullarının alınmasıyla Balkanlara da ayak basmışlardır. Balkanlarda ilk Çimpe Kalesine sahip olan Osmanlılar daha sonra Gelibolu, Dimetoka, Edirne, Gümölcine ve Selanik gibi şehirleri fethetmek suretiyle sınırlarını batı istikametinde genişletmişlerdir. Osmanlıların hâkimiyet kurdukları bu bölgelerde gerçekleştirdikleri şehircilik faaliyetlerinde kendilerinden önceki Müslüman ve Gayrimüslim milletlerin tesiri mutlaka olmuştur. Ancak şehirleşme açısından kendine has bir biçim geliştiren Osmanlılar, fethettikleri şehirlere üslup ve biçim olarak bambaşka bir hüviyet kazandırmışlardır.

---

¹⁰ İbrahim Güner-Mustafa Ertürk, "Türkiye'de İl Merkezi KentAdlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma", **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** S. 12, Muğla 2004, s. 40.

¹¹ Hasan Geyikoğlu, "Sürmeli Çukurunda Kayılar", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi-12**, Erzurum 1999, s. 251.

Osmanlı belgelerinin dilinde “*cuma kılınır ve pazar durur yer*”¹² şeklinde tanımlanan şehrin Anadolu’da ilk örneğini Karacahisar’da vücuda getiren Osmanlılar, Bursa’nın fethedilmesi ve şekillenmesiyle Klasik Dönem Osmanlı şehrinin temelini atmışlardır. Osmanlı Klasik Dönem şehirciliğinin şekillendiği yer olan Bursa bu anlamda diğer şehirlerin şekillenmesine de öncülük etmiştir. Anadolu’da Türkiye Selçuklularının şehir mirası üzerinde gelişen Osmanlılar Balkanlara da yerleştirmişlerdir. Balkanlarda böyle bir durum söz konusu değildi. Balkanlara İslam-Türk şehir kültürünü Osmanlılar götürmüştür. XIV. yüzyıl başlarında Bizans ve Türkiye Selçukluları arasındaki sınır bölgesinde ortaya çıkıp iki yüzyıl içinde Avrupa ve Arap topraklarına yapılan fetihlerle dünya imparatorluğuna dönüşen Osmanlı Devleti’nin kent kültürü, birbirinden çok farklı, etnik, dini, ekonomik ve politik yapılar üzerinde gelişmişti.¹³

Osmanlı şehirlerinin alt yapı finansmanının temin edilmesinde, kuruluşunda, imarında, iskânında ve gelişmesinde vakıfların önemli rolü vardır. Cami, bedesten ve imaret klasik dönem Osmanlı şehir plânına hâkim unsurlardır. Şehir bu yapılar etrafında gelişerek genişledi. Genel olarak şehirlerin fethinde görev alan fatihlerin ve gazilerin kurdukları vakıflar şehirlerin dönüşümünde önemli rol üstlenmişlerdir. İnşa edilen imaret, cami, mescid, han, kervansaray, bedesten, su kemeri, tekke, zaviye ve hamam gibi yapılar Osmanlı şehrinin temel yapıları olmuştur.

Osmanlıların fethettikleri bir yerde ilk olarak en büyük dini mâbed camiye tahvil edilirdi. Ancak uygun bir yapı yoksa yeni bir yapı inşa edilirdi. Genel olarak Cuma Cami olarak tahvil edilen veya inşa edilen bu yapı dini sembolün yanı sıra siyaseten de şehrin artık Müslümanların hâkimiyetine girdiğinin göstergesiydi. Bu yapının yanında genel olarak hamam da inşa edilerek temizliğe verilen önem gösterilirdi. Camiye dönüştürülen kiliseler genellikle “Fethiye”, “Fetih” veya “Fatih” gibi adlarla anılırdı. Dönüştürülen bu mabetler genel olarak iç kale içerisinde yer alırdı.¹⁴

---

¹² İlhan Şahin, “*Şehir*”, **DİA XXXVIII**, İstanbul 2010, s. 446.

¹³ Alpaslan Aliağaoğlu-Abdullah Uğur, “*Osmanlı Şehri*”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Isparta 2016, S. 38, s. 207.

¹⁴ Sema Gündüz Küskü, “*Bursa Kale Kentindeki İlk Osmanlı Yapıları ve İmgesel Çözümlemeleri*”, **Osmanlı**

Osmanlılar, fethettikleri yerlerde inşa ettikleri camilerin yanında genel olarak hamam da inşa edilerek temizliğe verilen önemi gösterirlerdi. Hamam aynı zamanda İslâm dininin temizliğe verdiği önemden dolayı da Osmanlı şehir kültüründe önemli bir yer edinmiştir. Evrenos Gazi, Batı Trakya'yı fethedince ilk iş olarak ahi zaviyeleri, kervansa- raylar ve camiler inşa etti. Bu yapılarla birlikte hamamlar da inşa ederek bu geleneği Balkanlara taşımıştır. Yani fetih, iskân ve imarla beraber gidiyordu.¹⁵ İnşa edilen bu yapılar vakfedilerek sosyal anlamda büyük bir sorumluluk örneği gösterilirdi.

Osmanlı Devleti'nde yeni alınan şehre kadı ve subaşı ataması yapılırdı. Şehrin kurumsal yapısının oluşması için atılan ilk önemli adım budur.¹⁶ Kadı şehirde sadece yargıç değil aynı zamanda idari, mali ve beledi fonksiyonları da olan bir memurdur. Bu nedenle kadıyı şehrin en önemli yöneticisi olarak kabul etmek gerekir. Bir kilisenin camiye tevcihi, fetihten sonra şehrin İslamlaştırılması manasına gelir. Hemen ardından da şehre bir kadı tayin edilir. Osmanlı'da seyfiyye ve kalemîyye kesin olarak ayrıldığından asayiş inzibat işlerini takip için kadıyla birlikte bir de subaşı tayin olunurdu.¹⁷

Yeni fethedilen şehirler, genellikle hanedan mensuplarının ve ehl-i örf mensup devlet adamlarının kişisel servetlerinden ayırdıkları sermayelerle kurdukları vakıflar ve bunların desteklediği yapılarla kimlik değiştirmişlerdir. Vakıflar aracılığıyla inşa edilen kamusal yapılar ve imaret siteleri ekseninde genişleyen bir plana sahip olan Osmanlı şehirleri, yerleşimin dağınık ve düzensiz olduğu kuralsız mekânlar değildir. Bütün bir şehir hayatı sosyal düzen ve fiziki imar açısından kural ve kaideler çerçevesinde şekillenmektedir. Bu sistemin kontrol ve denetimi ise hukuk ve idare adamı olarak kadı tarafından yapılmaktadır.¹⁸ Şehir savaşmaksızın teslim olmuşsa şehir yağma edilmezdi ve vergilerini vermek şartıyla Gayrimüslimlerin şehirde yaşamasına müsaade edilirdi. Ancak teslim olmayan şehirlerde durum bunun tersi olurdu şehir yağma edilir ayrıca insanlar köle olarak

---

Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları, Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu'na Armağan, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2017, s. 132.

¹⁵ Halil İnalçık-Bülent Arı, "*Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları*", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 3, S. 6, İstanbul 2005, s. 36.

¹⁶ Görgün Özcan, **Osmanlı Şehirciliği Ve Vakıflar**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017, s. 48.

¹⁷ Mücteba İlgürel, "*Subaşı*", **DİA XXXVII**, İstanbul 2009, s.447.

¹⁸ Özcan, s. 97.

alınırdı. Osmanlılar şehri, tahrip olmuş bir şekilde almak istemezler. Fetihden sonra şehrin imarı planlanır ve şehir İslam-Türk şehir geleneğine göre şekillenirdi. Osmanlı şehrinin tanımında yer alan Cuma ve pazar unsurları şehrin öncelikleriydi. Var olan bir yapının tahvili ya da yeni inşa edilen bir yapı ile Cuma ihtiyacı karşılanırdı. Şehrin en uygun, merkezi bir yerine de kurulan bir pazar ile ekonomik ihtiyaçlar karşılanırdı. Şehir genel olarak bu yapılar etrafında şekillenirdi. Şehrin büyüklüğüne göre cami sayısı ve diğer yapıların sayısı değişebilirdi.

Gerek fetih hareketlerinde gerekse şehirleşme hususunda Osmanlı fatihlerine katkı sağlayan bir grup olarak dervişleri de zikretmemiz gerekmektedir. Fetih hareketlerinin kolaylaştırmalarının yanı sıra dervişler, fethedilen yerlerin mamur hale getirilmesinde ve İslamlaştırılmasında önemli katkı sağlamışlardır. Bu konuyu Ömer Lütfi Barkan şu şekilde ifade etmektedir:

*“Osman oğulları ile beraber, birçok şeyhler gelip Anadolu'nun garb taraflarında yerleşmişlerdi. Bu yeni gelen derviş muhacirlerin bir kısmı gazilerle birlikte, memleket açmak ve fütühat yapmakla meşgul buldukları gibi; bir kısmı da o civarda köylere veya tamamen boş ve tenha yerlere yerleşmişler ve oralarda müridler ile beraber ziraatle ve hayvan yetiştirmekle meşgul olmuşlardır. Filhakika o zamanlar bu şayanı dikkat dinî cemaatlere hemen her tarafta tesadüf edilmekte idi. Onların tercihan boş topraklar üzerinde kurdukları zâviyeleri, bu suretle büyük kültür, imar ve din merkezleri haline giriyordu. Bu zâviyelerin ordulardan daha evvel hudut boylarında gelip yerleşmiş olması, onların harekâtını kolaylaştıran sebeplerden biri oluyordu.”*¹⁹

Osmanlı Devleti şehirlerin imarı ve kamu hizmetlerinin görülmesi için vakıf yoluyla kalıcı tesisler inşa etmeye ilk devirlerden itibaren başlamıştır. Bu şehirleşme tercihi Selçukludan Osmanlı'ya aktarılan bir yöntem olarak uygulamaya konulmuştur.²⁰

---

¹⁹ Ö. Lütfi Barkan, “Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler”, **Vakıflar Dergisi**, Ankara 1942, S.II, s. 290.

²⁰ Özcan, s. 136.

I. BÖLÜM

ANADOLU'DA OSMANLI ŞEHİRLEŞMESİ

Asya kıtasının batıya doğru uzantısını teşkil eden dikdörtgen biçimindeki 755.688 km²'lik bu yarımada, bütün Türkiye yüzeyinin %97'sini oluşturur. Kuzeybatıda Marmara denizi ile Çanakkale ve İstanbul boğazları tarafından Avrupa'daki Trakya kesiminden ayrılan Anadolu kuzeyden Karadeniz, batıdan Ege denizi, güneyden de Akdeniz ile kuşatılır. Doğuda geniş, dağlık ve yüksek bir kütle ile Asya kıtasına bağlıdır. Doğubatu doğrultusunda uzunluğu yaklaşık olarak 1600 kilometre olan Anadolu, kuzey-güney doğrultusunda ise en geniş yeri 650 kilometreyi biraz geçer. Üç tarafını kuşatan kıyıların uzunluğu da yaklaşık 6000 kilometredir (5872 km.).²¹ Rum ve Rumî olarak da ifade edilen bu coğrafya, Türk tarihi için bilhassa Selçuklular ve Osmanlılar açısından büyük önem arz eder. "Rumi" ile kimi zaman Anadolu'daki Müslüman nüfus, özellikle de etnik yapı olarak Türklük de kastedilmektedir.²² Mevlâna Celaleddin için "Rum" Anadolu idi ve de Türk ili; onun Anadolu'su da "Rumi" idi.²³

İskânı Paleolitik döneme kadar uzanan Anadolu yarımadası, Türklerin burayı fethi ile Türkleşip İslamlaşmıştır. Ancak fethin tamamlanmasıyla İslamlaşma sona ermiş değildir. Büyük Selçuklular döneminden itibaren Anadolu'ya öncelikle keşif amaçlı akınlar düzenlenmiştir. Daha sonra burayı yurt edinmek üzere seferler düzenlenmiş ve nihayetinde Malazgirt Meydan Muharebesiyle fethi tamamlanmıştır.²⁴ Anadolu Selçuklu Devleti'nin esasını teşkil edecek olan beylikler burada kuruldu. Anadolu Selçuklu Devleti'nin inkıraza uğramasından sonra Anadolu'da ikinci dönem beylikleri kurulmuştur. Bu beyliklerden biri olan Osmanlı Beyliği daha sonra burada hâkimiyetini tesis ederek Anadolu'da birliği sağlamıştır.

---

²¹ Metin Tuncel, "Anadolu" **DİA III**, İstanbul 1991, s. 106.

²² Salih Özbaran, **Bir Osmanlı Kimliği (14.-17. Yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet ve İmgeleri)**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004 s. 51.

²³ Özbaran, 56.

²⁴ Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu" **DİA III**, İstanbul 1991, s. 110.

1. KARACAHİSAR

Karacahisar Kalesi, Eskişehir'in güneybatısında, Porsuk Çayı'nın kenarında yükselen platonun üzerinde kurulmuş eski bir Bizans kalesidir.²⁵ Karacahisar Kalesi, stratejik konumu nedeniyle Eskişehir'i, Eskişehir ovasını, Porsuk Vadisi'ni ve Eskişehir'e gelen yolları gözetim altında tutabilmektedir. Kalıntılardan tespit edildiğine göre kale, 200 x 300 metre genişliğinde bir alanı kaplamakta ve korunmuş olan kısımlarda 2 ila 4 m. arasında değişen bir sur ile tahkim edilmiş bulunmaktadır. Sur bedeni belli aralıklarla yerleştirilmiş yarım daire şeklinde kulelerle desteklenmiştir. Kalenin kuzey, batı ve güneyinde bulunan surlar, tırmanılması güç yamaçların bittiği hat üzerinde inşa edilmiştir.²⁶

Türkiye Selçuklu Devleti sınırlarını Karacahisar Kalesi'ne kadar genişletmiştir. Karacahisar tekfuru bölgede bulunan diğer Bizans tekfurları gibi Anadolu Selçuklu Devleti'ne vergi veriyordu. Böylece Bizans ile Türkler arasındaki barış devam ediyordu.²⁷

Aşıkpaşazade, ilki Ertuğrul Gazi, diğeri Osman Gazi zamanında olmak üzere Karacahisar'ın iki defa fethedildiğini zikretmektedir. Kayı Boyu Söğüt'e yerleştikten sonra Karacahisar küffarı Ertuğrul Bey'e huzur vermeyerek hasmane bir tutum sergilemeye başlamıştır. Kale, Ertuğrul Bey tarafından alınmıştır. Ancak Karacahisar, Ertuğrul Gazi'nin uçta yeteri derecede faal olmaması dolayısıyla tekrar Bizans'ın eline geçmiştir. Karacahisar tekfuru iktidarını kaybedeceğini düşünerek hasmane tutumla Osman Bey'e karşı da aynı tavırları sergilemiştir. Karacahisar tekfurunun tavrı ve hisarın fethi konusunda Âşıkpaşazade'de şu ifadeler geçmektedir:

“İmdi Sultan Ala 'addin tahkik habar bildi kim Osman Gazi 'nün üzerine kâfirler galaba leşker ile varmışlar ve karındaşı Saru Yatı 'yı şehid itmişler. Her kangı kafirün leşkeri vardıysa bildürdiler. Sultan dahu eyitmiş kim: “Ma 'lum oldı kim Karacahisar teküri bizüm-ile yağı olmuş.” didi. “Ve hem o Germiyanoglu garibleri sevmezdi, ekseri o kafirlerün hareketi anun ihmalindendir ben hód bilürin.” didi. Emr itdi, “Tiz leşker cem ' olunsun.” dir, kim “Ol kâfirler bunun gibi hareket iderler. Veya gayret-

---

²⁵ Halime Doğru, “Karacahisar Kalesi Ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundaki Önemi”, (AUSBİD) 2000-2001, s. 105.

²⁶ Doğru, s. 122.

²⁷ Doğru, s. 105.

i İslâm bizde yok mudur?” Leşker-i azim cem’ olındı. Hücum itdiler, Karacahisar’un üzerine düşdiler. İşitdi Osman Gazi dahi geldi. O da bir taraftan cenge meşgul oldu. Bir iki gün ceng olunca feryadçılar geldiler kim sultana eyitdiler: “Bayınca Tatar geldi, Ereğli’yi aldı yıkdı ve halkını kırdı ve şehrini oda urdı.” didiler. Sultan Ala’addin dahi Osman Gazi’yi okıdı, getürdi. Hisar-ıçun getürdükleri yarakları cemi’isini virdi kim eydür: “Ogul Osman Gazi, sende sa’adet nişanları çokdur. Sana ve nesline âlemde mukabil olıcı yokdur, benüm du’am Allah’un inayeti ve evliyanun himmeti ve Muhammed’un mu’cizati senün-ile biledür” didi. Ve kendüsi dönüp vilayetine gitti. Heman sultan kim gitti Osman Gazi dahi birkaç gün sabr itdi. Ahir hisarı yagma itdi, feth alındı. Tekürini dahi tutdı, gazileri gani itdi. Şehrün evlerini gazilere ve gayrıya virdi. Anı İslam şehri itdi.”²⁸

Netice olarak Osman Bey, tekfuru yendi ve 1288 yılında Karacahisar Kalesi’ni fethetti. Osmanlı vakanüvislerinden Mehmed Neşri Kitab-ı Cihannüma adlı eserinde Karacahisar’ın fethiyle ilgili olarak şunları zikretmektedir:

“Osman dahi ol yirde olan müminleri Sultan Alâüd-Dîn-i sâni işaretiyle cem’ idüb gelüb Karaca-Hisar’ı feth idüb kâfirlerini kırub tekvur’ını tutub malın gazilere kısmet idüb, humsını ihrâc idüb tuhfê ve teberrükatiyle karındaşı oğlu Ak-temür’i, Sultan Alâüd-Dîn-i sâni’ye gönderdi. Ol zamanda Osman Gazi otuz biş yaşında idi. Dirler ki, bu feth, hicretin altı-yüz seksen yedisinde vaki’ oldı.”²⁹

Âşıkpaşazade, Karacahisar’ın fetih tarihi konusunda Neşri ile mutabık olduğunu, “*Bu Karacahisar’ın fethi, tarih olarak hicretin altı yüz seksen yedisinde (M.1288) Osman Gazi tarafından gerçekleştirildi.*”³⁰ ifadesiyle dile getirmektedir.

Karacahisar’ın fethi, Osmanlı Beyliğinin temelini atılmasında, Osmanlı Beyliği’nin devletleşme sürecinde ilk ve önemli bir adımdır. Kalenin kimlerden alındığı tartışma konusudur. Osmanlıların bu kaleyi Bizanslılardan aldıkları rivayet ediliyordu ama Bizanslılar bu bölgedeki egemenliklerini bir yüzyılı aşkın süredir yitirmişlerdi.³¹ Rudi Paul Lindner, XIII. yüzyılın sonunda Karacahisar’ın başındaki beyin gerçekte Germiyan Beyi olduğu ve

²⁸ Âşıkpaşazade, **Osmanoğulları’nın Tarihi** (Çev. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç), Koç Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2003, s. 60

²⁹ Mehmed Neşri, **Kitab-ı Cihan-Nüma**, TTK Yayınları, (Haz. Faik Reşit Unat-Mehmet Altay Köymen), Ankara 1949, s. 87.

³⁰ Âşıkpaşazade, s. 62.

³¹ Rudi Paul Lindner, **Osmanlı Tarih Öncesi** (Çev. Ayda Arel), Kitap Yayınevi, İstanbul 2008, s. 69.

Osmanlıların onun bir ileri karakolunu ele geçirdiklerini bir olasılık olarak ileri sürmektedir.³²

Karacahisar'ın önceki adı tespit edilmemekle birlikte kalenin inşasında kullanılan ve yörede çokça bulunan siyah taştan dolayı buraya Türkler, Karacahisar adını vermişlerdir. Türkler, kale dışındaki yerleşim yerine ise Karacaşehir adını vermişlerdir. Karacahisar'ın alınmasıyla birlikte Mahruse-i Sultanyüki (Eskişehir) de Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. İlk Osmanlı kroniklerinde ifade edildiğine göre Osman Bey, oğlu Orhan'ı Karacahisar sancak beyi, kardeşi Gündüz Alp'i de sancağın subaşı olarak tayin etmiştir.³³ Osmanlılar, Karacahisar'ı fethetmekle Bursa ve İznik gibi önemli şehirlere yaklaşmış oluyordu.

Osman Bey, fetihden sonra boş kalan evlerin gazilere dağıtılmasına karar verdi. Türkmenler bu evlere davet edildi. Bu şekilde Karacahisar ve Karacaşehir'e Türkmenler yerleştirildi. Şehrin mamur hale getirilmesi için çalışmalar başlatılmış ve burada Türk nüfusu yapılan davetlerle çoğalmıştır. Daha sonra kalabalıklaşan halk, Eskişehir'e gelip Karacaşehir'deki camide hutbe okutmak istediklerini bildirdiler. Şeyh Edebalı'nın yardımı ile Osman Bey, Karacaşehir'deki camide hutbe okunmasına izin verdi. Oraya kadı ve imam tayin etti.³⁴ Karacahisar daha sonra Sultanönü Sancağı'nın sınırları içerisinde yer almıştır.

Sultanönü Sancağı'nda Bilecik Eskişehir, İnönü kazaları ile Karacaşehir, Günyüzü ve Seyitgazi nahiyeleri bulunuyordu.³⁵

1.1. ŞEHRİN YAPISI

1.1.1. İdari Yapı

Karacahisar Kalesi, Bizanslılar tarafından tahkim edilmiş savunma amaçlı kullanılan bir kaledir. Ancak bu savunma vasfını Osmanlıların Balkanlara doğru sınırlarını genişlemesiyle kaybetti. Osmanlı Devleti'nin temelinin atılmasında önemli bir yere sahip

---

³² Lindner, s. 80.

³³ Doğru, s. 119.

³⁴ Doğru, s. 105.

³⁵ Halime Doğru, **XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı**, Odunpazarı Kültür Yayınları-5, Eskişehir 2005, s. 130.

olan Karacahisar Kalesi'nin alınması Batıya doğru ilerleme açısından büyük önem arz eder. Halil İncalcık'a göre Karacahisar, Osman Bey tarafından alınarak Müslüman halk ile iskân edilip bir beylik merkezine dönüştürülmüştür.³⁶

Osman Bey, Karacahisar'ın fethine kadar sürekli olarak bir yerde kalmıyordu. Fetihle birlikte alınan Eskişehir'de daha fazla vakit geçirdiği ve aşiret geleneğinden uzaklaştığı görülmektedir. Burada idari ve mali kararlar alırdı. Osman Bey, Karacahisar sancağını oğlu Orhan'a, ordu komutanlığını ise kardeşi Gündüz'e verdi. Bu konuda Âşıkpaşazade: "*Oğlu Orhan Gazi'ye koşdılar. Karacahisar'da oğlu-y-ıla bile kadılar ve hem bir Gazi dahı var-ıdı, adına Saltuk Alp dirler-ıdı. Anı dahı bile kodılar.*"³⁷ demektedir. Aynı konuda Neşri ise: "*Rivayet iderler ki Karaca-Hisar sancağını oğlu Orhan Gazi'ye virdi. Subaşı'lığını kendü biraderi Gündüz'e virdi.*"³⁸ der. Burası Fatih Sultan Mehmed zamanında terk edilmiş Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılan tahrirde harap durumda olduğu belirtilmiştir.³⁹

1.1.2. Dini Yapı

Osmanlılar, İslam fetih geleneğinde olduğu gibi fethedilen bölgenin en büyük dini mabedinin camiye çevrilmesi geleneğini Karacahisar'da uygulamışlardır. Burada bulunan bir kilise camiye çevrilmiştir. Bu cami Söğüt'de inşa edilen Ertuğrul Bey Cami'nden sonra ikinci mâbed olarak kabul edilmektedir. Bu caminin vakıf defterinde Osman Gazi'nin adının zikredildiğini ifade eden Osmanlı Mimarlık tarihçisi Ekrem Hakkı Ayverdi, Sultan Abdülhamid'in 1898'de cedlerine hürmeten camiye ve köyü yeniden yaptırdığını ifade etmektedir.⁴⁰ Kaynaklarda bir kilisenin camiye dönüştürüldüğü vurgulanan Karacahisar'da Osman Bey, ayrıca Karacahisar Cami adıyla bir yapı de inşa ederek şehri, dini anlamda

---

³⁶ Halil İncalcık, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)**, İSAM Yayınevi, İstanbul 2010, s. 28.

³⁷ Âşıkpaşazade, s. 346.

³⁸ Neşri I, s. 113.

³⁹ Doğru, XVI. Yüzyılda, s. 62.

⁴⁰ Ekrem Hakkı Ayverdi, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaaziler, Hüdevendigir ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402) I**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1989 s. 13.

mamur hale getirmiştir.⁴¹ Avrupalı seyyah Hans Dernschwam, “İstanbul ve Anadolu Günlüğü” adlı eserinde Karacahisar’da ahşap bir caminin olduğunu ifade etmektedir.⁴²

Karacahisar’da ilk hutbenin okunması ve kiliselerin camiye çevrilmesi hususlarında kaynaklarda farklı malumat verilmektedir. Bu konuda kalabalıklaşan halkın Eskişehir’e gelip Karacaşehir’deki camide hutbe okutmak istediklerini bildirdikleri ve Şeyh Edebali’nin yardımını ile Osman Bey’in Karacaşehir’deki camide hutbe okunmasına izin verdiği ifade edilmektedir. Bir diğeri ise Karacaşehirliilerin hutbe konusunda Osman Bey’le doğrudan temas etmediğini, Osman Bey’in konuyu rastlantı sonucu öğrendiğidir. Bu konuda Âşıkpaşazade şöyle demektedir:

“Ve kiliselerin mescid itdiler ve pazar dahi bünyad itdi. Ve bu şehir halkı ittifak itdiler kim “Cum’a namazın kılalum ve hem bir kadı dahi dileyelüm.” didiler. Anda Tursun Fakih dirlerdi bir aziz kişi var-ıdı ve ol halka imamlık iderdi. Bular halların ana söylediler. Ol dahi geldi Osman Gazi’nün kaynatası Edebali’ya söyledi. Bu sözi söyleyiyorurken Osman Gazi çıkageldi. Sardı, buların muradlarını bildi. Osman Gazi eydür: “Her ne kim size gereklüdür anı eyle idün. “dir. Tursun Fakı eydür: “Hanum! Bu işe sultandan icazet ve izin gerekdür.” dir. Osman Gazi eydür: “Bu şehri ben hûd kendü kılıcum-ıla aldum. Sultanun bunda ne dahlı var kim andan izin alam.” didi. “Ana sultanlık viren Tanrı bana dahi gaza-y-ıla hanlık virdi.” didi. “Ve eger minneti şol sancag-ısa ben hûd dahi sancak götürüp küffar-ıla ograşmadum.” dir. “Ve eger ol ben Al-i Selçuk neslindenven dirse, ben hûd Gök Alp oğlıyn; dirin. Ve eger bu vilayete ben anlardan öndin geldüm dirse, benüm dedem Süleyman Şah dedem hûd andan evvel gelüp turur.” didi. Osman Gazi’den bu habarları işidicek bu halk razı aldılar. Hemandem kadılığ ve hitabeti Tursun Fakı azize virdi. Evvel Cum’a hutbesi Karacahisar’da okundu amma bayram hutbesi Eskişehir’de okundu ve bayram namazı da anda kıldı.”⁴³

Dursun Fakih’in imam-hatipliği konusunda Neşri de şunları ifade etmektedir: “*Karaca-Hisar’a Tursun Fakih’i hem kadı ve hem hatib itdiler. Zirâ bu Tursun Fakih bir aziz kişiydi. Halka imamet iderdi, Edebâli’yle dahi âşinâ idi.*” Dursun Fakih ve ilk hutbe hususunda Anonim Tevârih-i Ali Osman’da da malumat verilmektedir. Friedrich Giesse neşri Tevârih-i Ali Osman’da: “*Evvel cum’a namazın Karahisar’da ol kıldı. Gaziler evvel tekbiri anda*

⁴¹ Ayverdi, s. 4.

⁴² Hans Dernschwam, **İstanbul ve Anadolu Günlüğü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, (Çev. Yaşar Önen), Ankara 1992 s. 230.

⁴³ Âşıkpaşazade, s. 339.

getürdüler. Dursun Fakih dirlerdi, bir er var idi, Cum'a ve bayram namazını Karahisar'da evvel ol kılıvirdi. Hutbeyi Osman Gazi adına ol okudu, Hicretün 689 yılında vâkı' oldı.⁴⁴ şeklinde konudan bahsedilir.

Osman Bey, bu tutumla hutbenin kendi adına okunması gerektiğini ve kimseden bu hususta icazet almaya lüzum olmadığını ifade etmek istemiştir. Cuma namazında adına hutbenin okunması bağımsızlık simgesi olması dolayısıyla bu husus Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda atılmış en önemli adımlardan biridir. Osmanlı Devleti'nde şehrin "*Cuma kılınur ve bâzârı durur.*" şeklindeki tanımında yer alan dini bakımdan önemli bir ihtiyaç için Osman Bey, icazet vermiştir. Bu anlamda şehrin tanımında yer alan iki önemli gereksinimden birini karşılamış oluyordu.

Osman Gazi tarafından kiliseden çevrilen camide Dursun Fakih'in kıldırıldığı cuma namazında Osman Bey adına okuduğu hutbe, Osmanlıların istiklâl alâmeti olarak okunan ilk hutbedir. Mehmed Neşri ilgili bir pasajda şöyle söylemektedir:

*"Karaca-Hisar'a Tursun Fakih'i hem kadı ve hem hatib itdiler. Zirâ bu Tursun Fakih bir aziz kişiydi. Halka imamet iderdi, Edebâli'yle dahi âşinâ idi. Ve Karaca-Hisar'a dahi Germiyan'dan ve gayriden hayli müslimanlar gelüb şenlenmişdi. Evvel hutbe Osman Gazi adına ki okındı, Karaca-Hisar'da okındı. Ba'zılar eydür: Sultan Alâüd-Dîn'den tabl ve âlem gelmesi Bilecik fethinden nice yıllar mukaddemdür. Karaca-Hisar alındığı vakit Ak-Temür'le gönderdi didiler."*⁴⁵

Hutbe, dini niteliğinin yanı sıra siyasi niteliği ile de önem arz etmekteydi. Bağımsızlığın en büyük alametlerinden biri olan hutbe, yeni bir siyasi oluşumun emaresidir. Osman Gazi, Dursun Fakih'e Karacahisar'ın kadılığını da vermiştir. Dursun Fakih, kadılık ve imam-hatiplik vazifesini ölünceye kadar burada sürdürdü.

Fatih zamanında şehrin kaleden aşağıya taşınmasından sonra burada yeniden inşa edilen şehirde bir cami ve bir muallimhane kurulmuştur. Karacaşehir Cami olarak anılan bu dini yapı günümüze kadar gelmiştir. Karacaşehir dediğimiz ova kısmına inşa edilen bu yapı,

---

⁴⁴ **Anonim Tevarih-i Ali Osman**, F. Giese neşri, (Haz. Nihat Azamat), Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1992, s. 9.

⁴⁵ Neşri I, s. 109.

çeşitli restorasyonlardan geçmiş olup işlevini hala korumaktadır. Halime Doğru'nun Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden aktardığı bir vakıf kaydında bu konuyla ilgili olarak şunlar ifade edilmektedir:

“Ba'dehu Karacaşehir emr-i padişahi ve ferman-ı sultan gelüp şehir olduktan sonra Defterdar Hüssam Bey mezkûr şehir içinde bir camii ve bir muallimhane ihdâs edüp vakf edüp emr-i padişahi ile Cuma kılınıp talimi Kur'an okunur ve mezkûr camide yevmi Hazreti Resulullah Sallallahü ve sellem ruhuy-çün bir hatme okunurmuş. Mezkuran camiye ve muallimhaneye bir hamam vakf eylemiştir.”⁴⁶

1.1.3. Ticari Yapı

Daha önceki adı ve hangi tarihte kim tarafından yapıldığı henüz tespit edilmeyen Karacahisar Kalesi, Osman Bey tarafından fethedildikten sonra pazarlar kurularak Osmanlı şehrinin iki önemli gereksiniminden biri olan ekonomik ihtiyacı karşılanmıştır. Burada kurulan pazar hususunda Neşri'de önemli bilgi söz konusudur. Neşri, Pazar konusunda şunları ifade etmektedir:

“Germiyan vilâyetimden bir kişi Osman Gazi'ye gelüb eytdi: “Bu pazarun bacını bana satun.” Osman Gazi eytdi: “Bac ne olur?” Eytdi: “Pazara herkim yük getürse, andan akça alayın.” Osman Gazi eytdi: “Bire kişi, bu pazara gelenlerde alımın mı var ki bunlardan akça alursun.” Ol-kişi eytdi: “Bu âdetdür. Her vilâyetde vardır ki padişah için her yükden akça alurlar.” Osman eytdi: “Bu Tanrı buyruğı ve peygamber kavli midür, yoksa bunu her ilun padişahı kendü mi ihdâs ider?” didi. Ol kişi eytdi: “Evvelden türe-i sultânîdür.” Osman Gazi gazaba gelüb eytdi: “Yörü, ayruk bu arada turma-ki sana ziyânım tokunur. Bir kişi ki malını kendü eliyle kesb itmiş ola, bana ne borcu var ki raygan akça vire.”⁴⁷

Osman Bey, bu şekilde şehrin ticari olarak canlanmasını ve mamur hale gelmesini istemiştir. Pazar hususunda Âşıkpaşazade de Karacahisar'da pazar kurulduğunu ve ilk Osmanlı vergisinin de sözü edilen bu pazarda Osman Bey tarafından konulduğunu aktarıyor. Âşıkpaşazade eserinde ilk vergi ile ilgili olarak şunları ifade etmektedir:

---

⁴⁶ Doğru, XVI. Yüzyılda, s. 61.

⁴⁷ Neşri I, s. 111.

“Çün kim kadı ve sübaşı nasb alındı ve Pazar dahi turdı ve hutbe dahi kendü adına akundı, bu kez bu halk kanun isterler. Germiyan’ dan bir kişi geldi. Eydür: “Bu pazarun bacını bana satun.” dir. Bu kavm eyitdiler: “İmdi hana var.” didiler. Ol kişi sürdi Osman Gazi’ye geldi, sözünü söyledi, eyitdi: “Hanum! Bu bazarun bacını bana sat.” didi. Osman Gazi eydür: “Bac nedür?” Ol kişi eydür: “Bazara her ne kim gelse ben andan akça alurın.” dir. Osman Gazi eydür: “Bire kişi senün bu bazarda gelenlerde alımın mı var kim bunlardan akça istersin?” Ol kişi eydür: “Hanum! Bu töredür ve adettür. Cemi’ vilayetlerde vardur kim padişahlar aldılar.” didi. Osman Gazi eydür: “Tanrı buyruğu ve peygamber kavlı müdur veya ol begler kendülerinden mi itdiler?” didi. Bu kişi eydür: “Töredür hanum evvelden kalmışdur.” didi. Osman Gazi gayetde gazaba geldi. Eydür: “Bire kişi kim kazana, kendünün mülki olur. Ben mal anun malında ne kodum ki bana akça vir diyem? Bire kişi! Yöri git! Bana bu sözi söyleme kim sana ziyanum deger.” didi. Ve bu halk eyitdiler kim “Hanum! Bu bazarı bekleyenlere nesne gerek; adettür, bir nesnecük vireler.” didiler. Osman Gazi: “Çün kim imdi siz eyle dirsiz, her kişi kim bir yük getüre sata iki akça virsün.” didi. “Ve her kim ki satmasa hiç nesne virmesün.” didi. “Ve her kişi kim bu kanunumu boza Allah anun dinin ve dünyasın bozsun.” didi.”⁴⁸

Irène Beldiceanu, pazar konusunda Osman Bey’in çok güzel bir pazar kurduğunu ve bu pazarın Bilecik’te oturanları bile çektiğini ifade ederek kurulan pazarın gerçekte şehri bir cazibe merkezi haline getirdiğini vurgulamaktadır.⁴⁹

Halil İnalçık’ın başkanlığında Karacahisar’da 1999’da başlatılan yüzey araştırmalarında sivil yerleşim yerinin kale kalıntılarının güneydoğusunda kalan kısmında olabileceği kanısına varılmıştır. Kale kalıntısı ve sivil yerleşim yeri olabileceği düşünülen bu kısım arasındaki bölge ise kurulan pazar için en müsait yer olarak düşünülmüştür.⁵⁰

Osman Bey’in bölgede attığı temellerin en önemli vasfı, hâkimiyet kurduğu bölgeyi aynı zamanda ekonomik bakımdan da şenlendirerek bir cazibe merkezi haline getirmesidir.⁵¹ Bu merkezi din ayrımı gözetmeksizin herkese açık hale getirmiştir. Ayrıca Ilıca’da kurulan pazar çevrenin ilgisini çekmiş ve ticari anlamda bölgeye renk katmıştır.

⁴⁸ Âşıkpaşazade, s. 340.

⁴⁹ Irène Beldiceanu, “Başlangıçlar: Osman ve Orhan”, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I**, (Çev. Server Tanilli), Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 18.

⁵⁰ Doğru, XVI. Yüzyılda, s. 120.

⁵¹ Cezmi Karasu, Tuğçe M. Sakarya, Oktay Berber, **Osman Gazi İlkler ve Karacahisar**, Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları-24, Ankara 2010, s. 105.

Hans Dernschwam, Karacahisar'daki kervansarayın kalıntılarında eserinde bahsetmektedir. Dernschwam, kervansarayın yere gömülü olduğunu ve birçok evin olduğu gibi kervansarayın da adeta üzerinden geçmenin mümkün olduğunu ifade etmiştir.⁵²

Bağımsızlığın bir diğer alameti olan para hususunda da Osman Bey'e ait olduğu ileri sürülen sikkedir. Bu konuda İbrahim Artuk, 15 mm çapında 0.68 gram ağırlığında olan ve Osman Bey'e ait olduğunu ileri sürdüğü bir sikkeyi tanıtmıştır. Sikkenin ön yüzünde "*Düribe Osman bin Ertuğrul Abdullah*" arka yüzünde "*düribe Osman bin Ertuğrul*" yazmaktadır. Sikkede mahalli darb, sene ve Osman Bey'in unvanı yoktur.⁵³ Basılan diğer Osmanlı akçeleri gibi sanatkârane olmasa da basılan ilk Osmanlı akçelerinden biri olması hasebiyle kıymeti haizdir. Sikke hususunda Mehmed Neşri de malumat vermekte olup Kitab-ı Cihan-nüma adlı eserinde: "*Çünkü hutbe ve sikke Osman Gazi adına mukarrer olub kadı ve subaşı dikildi.*"⁵⁴ demektedir. Neşri, Osman Bey'in bağımsızlığını elde etmesine rağmen Sultan Alâeddin'e saygısından sikkede onun adına riayet ettiğini zikretmektedir. İlk sikkenin burada darb edildiği hususunda Hadîdî bizlere malumat vermektedir. Hadîdî:

"Buyurdu akçaya sikke kazarlar

Ki Osman İbn-i Ertuğrul yazarlar."⁵⁵

diyerek fetihten sonra ilk sikkenin burada darb edildiğini ifade etmektedir. Hakan Yılmaz, Osman Bey'e ait ikinci bir sikkenin Londra'da Nicholas Lowick'in koleksiyonunda bulunduğunu ancak kendisinin ölümünden sonra ilginç bir şekilde kaybolduğunu ifade etmektedir. Hakan Yılmaz, kayıp olan bu sikkeye ait bir fotoğrafından hareketle ikinci sikkenin İbrahim Artuk'un daha önce kırıklığı nedeniyle son satırını okuyamadan bıraktığı ilk sikkenin arka yüzü ile aynı kalıptan çıkmış olduğunu ve üzerinde "*Duribe Osman bin Ertuğrul (bin) Gündüz Alpt*" yazılıdır. İlk sikke ile aynı ifadenin yer almasına istinaden

---

⁵² Dernschwam, s. 230.

⁵³ İbrahim Artuk, "*Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Bey'e Ait Sikke*", **Türkiye'nin Sosyal Ve Ekonomik Tarihi Kongresi (1071-1920)**, Ankara 1980, s. 105.

⁵⁴ Neşri I, s. 111.

⁵⁵ **Hadîdî Tarihi (Manzum Osmanlı Tarihi 1285-1523)**, (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2015, s. 41.

İbrahim Artuk tarafından tanıtılan sikkenin orijinal olduğunu söyleyebiliriz.⁵⁶ Bu sikkeler konusuna Rudi Paul Lindner de atıfta bulunarak tasarımlarının farklı olmasına karşın ikisinin de kuruluşu ve Osman Bey'e dair önemli ipuçları verdiğini ifade etmektedir.⁵⁷

1.1.4. Sosyal Yapı

Osman Bey, Karacahisar'ın fethinden sonra Türkmenleri boş kalan evlere yerleşmek için davet etmiştir. Kale dışındaki yerleşim yeri olan Karacaşehir'e kısa sürede yerleşen Türkmenler, burayı mamur hale getirdiler. Karacaşehir'e Germiyan ülkesinden de gelenler vardı. Germiyan ülkesinden gelip Karacahisar'da iskân edenler ile ilgili olarak Neşri şu bilgiyi nakletmektedir: *“Ve Karaca-Hisar'a dahi Germiyan'dan ve gayriden hayli Müslimanlar geliüb şenlenmişti.”*⁵⁸ Aynı hususta Aşıkpaşazade de malumat vermektedir: *“Kaçan kim Karacahisar'ı aldı, şehrin evleri boş kaldı ve Germiyan vilayetinden hayli adamlar geldiler. 'Osman Gazi'den evler dilediler. Osman Gazi dahi gelenlere boş evlerden virdi ve sehel zamanda şehrin evleri memlu olup şehir ma'mur oldu.”*⁵⁹

Karacahisar ve Karacaşehir kısa sürede iskân edilerek mamur hale getirildi. Sultanönü Sancağı, idari teşkilat içerisinde yer aldıktan sonra sancağın en fazla köye sahip nahiyesi Karacaşehir nahiyesi olmuştur.⁶⁰

Karacahisar, Porsuk vadisi boyunca gelecek herhangi bir tehlike kalmadığı ve su sıkıntısının olması gibi nedenlere bağlı olarak aşağıya taşınmıştır. Bu taşınma mevzusu ile ilgili Halime Doğru'nun Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinden aktardığı vakıf kaydında şöyle geçmektedir: *“Karacaşehir asıl yerinden intikal edüp emr-i padişahiyle Karacaşehir altında bir yerde müctemi olup şehir olmuştur.”*⁶¹ Karacahisar, yaptığımız gözlemlerden hareketle yerinin sarp ve dağlık olduğu dolayısıyla bir şehir kurmaya çok da müsait bir yer olmadığı

---

⁵⁶ Hakan Yılmaz, *“Osman Gâzi'nin Kayıp İkinci Sikkesi ve Osmanlı Kuruluş Tartışmalarına Etkisi”* **Abı Hayatı Aramak Gönül Tekin'e Armağan**, (Haz. Ozan Kolbaş-Orçun Üçer) Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018, s. 778.

⁵⁷ Lindner, s. 26.

⁵⁸ Neşri I, s. 109.

⁵⁹ Aşıkpaşazade, s. 339.

⁶⁰ Doğru, Karacahisar, s. 123.

⁶¹ Doğru, XVI. Yüzyılda, s. 61.

anlaşılmıştır. Ancak Karacaşehir'e bakıldığında buranın iskân ve yerleşmeye daha müsait olduğu görülmektedir.

1540 yılında yapılan tahrirde Anadolu'da 45 imaret bulunduğu aktarılmaktadır. Bu imaretlerden iki tanesi Karacahisar'ın içinde bulunduğu Sultanönü Sancağında idi.⁶²

Hans Dernschwam, "İstanbul ve Anadolu Günlüğü" adlı eserinde 1553 yılında çıktığı yolculuktan edindiği izlenimleri aktarmıştır. Dernschwam, Karacahisar'da Türklerle azınlıkların bir arada yaşadığını ifade etmiştir.⁶³

2. BURSA / PRUSA

Bursa, Uludağ'ın kuzey-batı eteğinde ve Marmara Denizi kıyı dağlarının (Mudanya dağları) denizden ayırdığı bir ovanın güney kıyısındadır.⁶⁴ Eski çağlardaki adı "Prusa" olan şehrin adı değişime uğrayarak günümüze "Bursa" olarak gelmiştir.

Osmanlı hâkimiyetinden önce Kutalmışoğlu Süleyman Şah, İznik'i alarak devlet merkezi yaptığı dönemde Bursa'yı da fethetmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Türklerin hâkimiyetinden çıkan Bursa, Osmanlıların bu bölgede etkili olmalarına kadar Bizans'ın elinde kaldı. Bursa, Osmanlı Devleti'nin teşekkül ettiği 1300'lerde Bizans'ın elinde kalan en önemli şehirden birisiydi. Osmanlı ordusu Bursa'yı Osman Gazi zamanında 1301'de muhasara etti. Muhasara sırasında iki kule yapıldı.⁶⁵ Osman Bey, bunlardan birincisine yeğeni Aktimur'u, ikincisine de ümeradan Balaban Bey'i muhafız bıraktı. Bu hususta Âşıkpaşazade şöyle demektedir:

"Osman Gazi gördi kim bu hisar ceng ile alınmaz, buna sabr gerek. Vardı bu hisara havale yapmağa tedbir itdi. Kapluca tarafına hisara karşı bir hisar yapdurdı. Karındaşı oğlu Ak temür'i anda kodı. Ol be-gayet-bahadur er-idi ve bile haylı yarar yoldaşlardan dahı bile kadı. Ve bir hisar dahı tag tarafına yapdurdı. Balabancuk dirlerdi, bir bahadur kulı varıdı, bu hisara dahı anı kodı. Bu iki hisarı

⁶² Doğru, XVI. Yüzyılda, s. 106.

⁶³ Dernschwam, s. 229.

⁶⁴ Özer Ergenç, XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa (Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma) Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2014, s. 8.

⁶⁵ İnalçık, "Üç Osmanlı Payitahtı: Edirne, Bursa Ve İstanbul", 1. Milletler Arası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiriler Kitabı, Türkiye Yazarlar Birliği Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları-40, Ankara 2011, s. 25.

bir yılda yaptı. Amma köylerini emn ü eman-ılan ma'mur itdi. Ve illa hisardan kâfirlere barmagın çıkartmaz olup tururlardı.”⁶⁶

Etrafında inşa edilen bu kulelerle Bursa, adeta kuşatılmıştı. 1301’de abluka altına alınarak tazyik edildi. Orhan Gazi, ordusuyla Bursa’nın fethinden önce Adronos’u (Orhaneli) ele geçirmiş, ardından Bursa’ya ulaşıp Pınarbaşı’nda suyun ardında konuşlanmışlardı. Bursa’nın sarp olduğu dikkate alınarak muhasara edilmiştir. On yıldan fazla bir süre herhangi bir yardım alamayan Bursa halkını perişanlığa ve açlığa mahkûm eden bu abluka neticesinde şehir, Osmanlılara teslim edildi (6 Nisan 1326).⁶⁷ Şehrin tesliminden sonra Bizanslı kumandanın İstanbul’a gitmesine izin verildi, ancak şehrin Osmanlılara teslimini sağlayan başdanışmanı buradan ayrılmayarak Osmanlı hizmetine girdi. Ayrıca Bursa metropolitinin de şehirde kalıp görevini sürdürmesine müsaade edildi.⁶⁸ Âşıkpaşazade’ye göre şehrin fethinde Gazi Mihal arabuluculuk yapmıştır. Şehirdekilerin emniyetli bir şekilde ayrılması ve otuz bin Filori’yi de yine Mihal teklif etmiştir. Âşıkpaşazade bu konuda:

“Derhal Orhan Gazi Mihal’ı göndürdi. Baras teküre ‘Hisarı vir.’ didi. Baras tekür eytdi: ‘İmdi ahd idelüm kimsenün bize zararı irişmeye.’ didi. ‘Hisarı virelüm.’ didi. Mihal gelüp bu habarı Orhan Gazi’ye bildürdi. ‘Bu ahdi Orhan dahı kabul itdi. Tekür gine habar göndürdi. Bana birkaç yarar adam göndürsin, bu hisardan çıkan kâfiri Türk incitmesün.’ didi. Mihal eydür: ‘Ol adamlara buyursun kim geleler.’ didi. Tekür eydür: ‘Ne kim maslahat görürsen ben vireyüm.’ didi. Mihal otuz bin filoriye sulh itdi. Baras tekür can-ıla kabul itdi.”⁶⁹

diyerek izahat vermektedir. Fetihden sonra Orhan Gazi, Bursa Tekfuruna şehri niçin teslim ettiklerini sorar. Tekfur ise sebepleri sıralayarak niçin teslim ettiklerini ifade eder. Bu durumu yine Âşıkpaşazade şu şekilde ifade etmektedir:

“Orhan Gazi bu vezire sordı kim: ‘Bu hisarı virmege neden bunaldunuz.’ didi. Saroz eydür: ‘Bir niçe sebeb vardur bunalmamıza ve hisarı virdüğümüze.’ didi. ‘Biri budur kim sizün devletünüz yevmen-fe-yevmen ziyade oldı, gördük ve bizüm şom devletümüz dutup mün’akis oldı. Tahkik bildük, sizün devletünüz artdı. Ve bir dahı bu kim baban üzerümüze havale yaptı gitdi. Anun devleti

⁶⁶ Âşıkpaşazade, s. 344.

⁶⁷ Halil İnalçık “Bursa” **DİA VI**, İstanbul 1992, s. 445.

⁶⁸ İnalçık “Bursa”, s. 446.

⁶⁹ Âşıkpaşazade, s. 344.

köylerümüzi dahı zabt itdi. Size muti' ve münkad aldılar ve bizi hiç anmazlar.' didi. 'Niçe ansunlar, rahat aldılar. Sizün arkanuzda biz dahı anı tamam bildük, biz dahı ol rahatlığa heves itdük. Ve bir dahı bu kim tekürümüz mal yıgdi, mal fayide virmedi. Anun-ıçun kim mal virmege nesne bulamadı. Vaktıyla alacak nesneyi almadı, ihtiyacumuz olduğı vaktın satıcı bulunmadı. Bu hisar bize habs aldı. Ve bir dahı bu kim padişah zebun ola vilayet tiz harab olurmuş. Ve bir dahı bu kim yaramaza uyduk kim Kite teküri-y-idi. Ve bir dahı bu kim alemün tebeddülâtı eksük olmaz. İmdi bu tebeddülât bizde vaki' oldı.' Orhan sordı kim: 'Ya bu karkun neden olmuştur.' didi. Cevab virdi kim: 'Ekseri açlıktan kırılmışdur.' didi.”⁷⁰

Osmanlılar, bir şehri harap olmuş bir şekilde almak istemez. Şehirleri tahrip etmek değil, onları aynen almak ve onlara bir nizam vermek, geliştirmek için fethederlerdi. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nin bir başkenti, döneminin ticaret merkezi, Osmanlı klasik şehirciliğinin geliştirdiği ilk şehir olan Bursa, fethedildiği sırada kale içerisine sıkışmış, mahdud bir şehir durumunda bulunurken XIV. yüzyılda hisardan düzlüğe yayılmış ve tamamen bir Osmanlı-Türk şehri olarak hisar dışında kurulmuştur. Bey sancağı adıyla burası Orhan Gazi'nin oğlu Murad Bey'e tevcih edilmiştir. Orhan Gazi'den itibaren hemen her sultan zamanında Bursa'da bir semtin çekirdeği oluşturularak şehre klasik şekli verilmiştir. Bursa, Bizans'ın bir kale kenti iken fetihten sonra bir Osmanlı şehrine dönüştürülerek yönetim merkezi buraya taşınmış ve başşehir ilan edilmiştir.

Bizans'ın bir kale kenti iken Osmanlılar tarafından fethedilen Bursa'nın Türklerin hâkimiyetine girmesi ve şekillenmesiyle ilgili Anonim Osmanlı Tarihi, Oruç Beğ, Aşıkpaşazade, Neşri, Behiştî, Critovulos gibi muhtelif bazı kaynaklarda malumat elde edebiliriz. Zikrettiğimiz kaynaklardan biri olan Oruç Bey Tarihi'nde şehrin fethi ve bu fethin tarihi ile ilgili olarak şöyle denilmektedir:

“Osman Gazi oğlu Orhan'ı Bursa fethine gönderdi. Bursa'yı hisâr idüp egirddiler. Kâfirleri âciz kalmışlardı açlıktan. Köse Mihâl kim adı Abdullah idi. Abdullah ve Turgut Alp bile koşdı. Bursa üzerinde azîm cenk itdiler. Bursa tekürine Berasak dirlerdi. Tekür âciz olup sonra sulhla virdiler. Orhan Gâzî ile sulh idüp barışıldı. Hisarı virdiler ahdile peymânile. Teküri çıkdı oğlu ile kızı ile mâh

---

⁷⁰ Aşıkpaşazade, s. 344.

ile esbâbıyla. Bir habbesini almadılar. Çıkdı İstanbul'a gitdi. Orhan Gâzi Bursa'yı feth itdi, hicretin sene 726 vâkı' oldi."⁷¹

Bursa'nın fethi ve bu fetih sırasında direnen, sonrasında Orhan Gazi'den kaçan tekfur kayalıklardan uçarak ölmüştür. Bu hadisenin ne surette meydana geldiği ile ilgili olarak Aşıkpaşazade şu malumatı vermektedir:

*"Ve şöyle işitdiler kim Bursa hisarınınun kâfirleri açlıktan gayetde bunalup tururlar. Bir bahane isterler kim hisarı vireler. 'Aciz kalmışlardur ve illa gayretlenürler, padişahdan gayri kimseneye virmezler. Osman Gazi eydür Orhan'a: "Ogul! Sen evün etrafına var kim ol kafirün atası Dinboz gazasında benim Bay Hocam'un düşmesine sebep ol oldi." didi. Gine Köse Mihal'ı ve Turkut Alp'ı buna yoldaş koşdı. Ve dahi bir aziz var-ıdı. Ana Şeyh Mahmud dirlerdi. Anı ve hem Edebalı'nun karındaşı oğlu Ahı Hasan'ı bile diledi. Togrı Atranoz'a çıkdılar. Teküri işitdi kim Türk gelürmiş, kaçdı Alata [Elete?] tagına çıkdı. Hisarı boş kadı. Orhan Gazi yayan olup gazilerle ardın bile sürdi, taga ardınca vardı. Anun-ıla bile kaçan il karşı geldiler, tapdılar. Teküri kaçdı. Kaçup giderken bir kayadan uçdı, para para oldi. Atranoz'un kal'asını bozdılar, halkına istimalet virüp emn ü eman-ıla yirlü yirine kodılar. Orhan Gazi kim bu temennayı itdi, göçdi togrı Bursa'ya geldi. Bınarbaşı'nda suyun ardına kondı."*⁷²

Mehmed Neşri ise fethin tarihini Hicri 722 olarak verip bu hususta: *"Bu fethün tarihi hicretün yidi yüz yiğirmi ikisinde vaki oldi. Bursa'nun fethi bu tarihten idüğine hiç niza' yokdur."*⁷³ demektedir.

Bursa'ya fetihten önce Geyikli Baba, Abdal Murad, Abdal Musa, Doğlu Baba ve Postînûş Baba gibi dervişler gelerek tekkeler kurmuş ve Bursa'nın Osmanlı hâkimiyetine girmesine olumlu yönde katkı sağlamıştır. Bu dervişler aynı zamanda fetihten sonra şehrin İslamlaşması açısından da katkı sağlamışlardır. İskan politikasında önemli sorumluluklar üstlenen bu dervişlerin aynı zamanda devletin kuruluşunda da önemli rolleri vardır.

Bir imar ve yerleşme devri açan Orhan Bey, Bursa'yı fethetmekle kalmayıp aynı zamanda şehre esas şeklini de vermiştir. Osmanlı şehrinin ve sanatının uzun süre mihrakı

⁷¹ Oruç Bey, **Osmanlı Tarihi**, Haz. Necdet Öztürk, Çamlıca Basın Yayın, İstanbul 2009, s. 15.

⁷² Aşıkpaşazade, s. 35.

⁷³ Neşri I, s.135.

konumunda olan Bursa, bu manada Osmanlı tarihi ve bilhassa Osmanlı-Türk şehirciliği açısından büyük önem taşır.

İlk Osmanlı şehirciliğinin şekillendiği şehir olması ve bu yönüyle de öteki Osmanlı şehirlerine örnek olmasının yanı sıra Bursa daha Orhan Bey zamanından itibaren Doğu-Batı ticaretinin önemli bir merkezidir.⁷⁴ Ayrıca Orhan Bey, başkenti buraya taşıyarak 10-12 yıl gibi kısa bir sürede şehri mamur hale getirmiştir.

2.1. ŞEHRİN YAPISI

2.1.1. İdari Yapı

Bursa, fethedildiği tarihten Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar önemini korumuş ve yüzyıllar boyunca coğrafyanın tarihî, sosyal, kültürel, ekonomik, dinî ve ilmî merkezlerinden biri olmayı sürdürmüştür. Bursa'nın fethedilmesiyle Osmanlı Beyliği'nin teşekkül aşaması tamamlanmıştır. Fetihden sonra imar faaliyetlerine girişilerek mamur hale getirildi ve şehre nakiller yapılarak şehrin gelişmesi sağlandı. Fetihden hemen sonra şehrin dini ve idari merkezleri, oluşturulmuştur. Orhan Gazi, kale içindeki manastırı camiye tahvil ederek yanında “Bey Sarayı” adı verilen bir saray yaptırdı. Bu saray Osmanlı'nın en eski sarayıydı. Saray, fetihden sonra eski Tekfur Sarayının üzerine inşa edilmiştir.⁷⁵ Salih Çelebi'nin Hadîkatü's-Selâtin adlı eserinde verdiği bilgiler sarayın hangi tarihte inşa edildiği konusunda bizlere ipucu vermektedir. Salih Çelebi bu konuda şu bilgileri zikretmektedir:

“Menakıb-ı Orhani'de mezkurdur ki; Bu darü'l-fenada seksen yıl ömr devranı sürdi. Bu heştad sal ömr içinde ekseriya kâr u barı fi sebili'llah cihad idi. Ne gaza ibadetinde taksir iderdi ve ne sayir ibadatda; hemişe mu'tadı evamir-i Hakk'a inkıyad ve ibadına şefkat ü merhamet ve vidad-ile adl ü dad idi... Tamam kırk bir yıl dergâhında kôs-i saltanat dögüldi.”⁷⁶

⁷⁴ Halil İncalcık, Bülent Arı, “Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İncalcık'ın Çalışmaları” **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, İstanbul 2005, s. 39.

⁷⁵ Hakan Yılmaz, “Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayı'nın Yapılış Tarihi ve Orhan Gâzî Döneminde İnşâ Edilen İlk Bölümleri”, **Taç Derigisi**, S. 7, Sonbahar-Kış, İstanbul 2015-2016, s. 58.

⁷⁶ Celâl-zâde Salih Çelebi, **Hadîkatü's-Selâtin** (Haz. Hasan Yüksel, H. İbrahim Delice), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s. 48.

Verdiği bu bilgilerle sarayın inşa edildiği tarih hususunda bizlere ışık tutan Salih Çelebi, Orhan Gazi'nin bu sarayda kırk yıl saltanat sürdüğünü ifade etmektedir.

Bazı kaynaklarda ilk Osmanlı sarayının 1300'lerde Yenişehir'de inşa edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca Matrakçı Nasuh'un "Beyan-ı Menazil-i Sefer-i İrakeyn" adlı eserindeki Yenişehir Minyatüründe yansıttığı saray kalıntıları ilk Osmanlı sarayının burada inşa edildiğini bizlere göstermektedir. Bursa yakınlarındaki Yenişehir'de inşa edilen bu saray Osmanlıların Bursa'yı fethine kadar idare merkezi olarak kullanılmıştır.⁷⁷ Osmanlı müverrihlerinden Mehmed Neşri eserinde Yenişehir hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: "*Kendü Yini-Şehir'e varub tahtgâh idindi. Yanında olan Gazilere evler buyurdu. Ma'mûr itdi. Andan ötüri aña Yini-Şehir dinildi.*"⁷⁸ Zikredilen bu bilgilerden anlaşılacağı üzere burayı tahtgâh edinen Osman Bey, buraya aynı zamanda Osmanlıların ilk sarayını da inşa etmiştir.

Bursa, 1326 yılında fethedildikten sonra başkent buraya taşınarak devlet buradan yönetilmiştir. Edirne'nin fethi ve akabinde başkentin buraya taşınmasına kadar Osmanlı Devleti'ne payitahtlık yapan Bursa, Osmanlı Devleti'nin ilk büyük payitahtıdır.

2.1.2. Dini Yapı

Bursa, fethedildikten sonra kentte hâkim gücü tanımlayan dini bir yapının şehri ele geçiren güç tarafından yeni dinin kullanımına dönüştürülmesi, dini mabedin tahvili, şehrin yeni hâkiminin kendini tanımlaması Hıristiyan kentini Müslümanlaştırması geleneğinin en önemli uygulaması Bursa'da da söz konusudur. Kale içerisinde bulunan bir kilise camiye dönüştürülmek suretiyle şehre yeni bir görünüm kazandırmak yolunda ilk ve önemli bir adım atılmış oluyordu. Kilisenin camiye çevrilmesi aynı zamanda Bursa'nın Müslüman bir devletin başkenti olması açısından da son derece önemlidir. Dönemin kaynaklarından biri olan İbn-i Battuta kiliselerin camiye dönüştürülmesi konusunda bizlere bilgi vermektedir. Osman Gazi'nin kabrinin anlatıldığı bir pasajda kabrin yanında bulunduğu mescidin daha

---

⁷⁷ Yılmaz, 56.

⁷⁸ Neşri I, s. 113.

önce bir kilise olduğunu dile getirmektedir. İbn-i Battuta bu konuyu şu şekilde ifade etmektedir:

“Bursa'nın sultanı İhtiyarudd'in Urhan Bek'tir (Orhan Bey) Urhan, Sultan Osmancük'un oğludur. “cuk”, Türkçede küçük anlamına gelir. Bu sultan, Türkmen hükümdarlarının mal, ülke ve askerce en büyüğüdür. Onun kaleleri yüze yakındır. Vaktinin büyük bir kısmını buraları dolaşmakla geçirir. Her kalede bir müddet kalarak etrafı kolaçan etmek, eksikleri tamamlamakla uğraşır. Anlatılanlara göre hiçbir şehirde bir aydan fazla oturmaz, devamlı kâfirlerle savaşır, onları kuşatmış! Zaten onun babası aldı Bursa'yı Rumların elinden. Onun kabri, şehir mescidinin kenarındadır. Burası eskiden Hristiyanların kilisesi imiş.”⁷⁹

Neşri Bursa'nın fethini anlatırken Hacı İlbey'in oğlu Hacı Ahmed'in kendi adını taşıyan bir mescid bina ettiğini şu şekilde ifade etmektedir:

“Ve kal'a feth olub Müslimanlar yir yirin mütemekkin olmağa başlayıcak, İl-eri Hevâce dirlerdi, bir kimesne varidi, Orhan Beğ'ün mahremlerinden idi. Kakayi bile feth itmişdi. Bu İl-eri Hevace'nün Hacı Ahmed adlu bir oğlu varidi. Kendüyle bile gelmişdi. Ol Hacı Ahmed heman Beğ Sarayı yanında bir mescid bina itdi. İl-eri Hevace-oğlı mescidi dirler. Bursa kal'asında evvel binâ olan mescid budur.”⁸⁰

Orhan Gazi, fetihten sonra babasının kendisine vasiyetini yerine getirerek Gümüşlü Kubbe diye işaret edilen Bizans Kilisesini türbeye dönüştürerek babasını burada defnetmiştir.

Ekrem Hakkı Ayverdi, Orhan Gazi Devri'ne ait Bursa'da üç cami dokuz mescid adını zikretmektedir. Bunlar: Ahî Hasan Mescidi, Alâüddin Bey Cami, Alâüddin Bey Mescidi, Çoban Bey Mescidi, Gaazî Aktimur Mescidi, İl-Erioğlu Ahmed Bey Mescidi, Lala Şahin Paşa Mescidi, Nilüfer Hatun Mescidi, Orhan Gazî Cami, Orhan Gaazî Cami, Süleyman Paşa Mescidi, Süleyman Paşa Mescidi'dir.⁸¹ Murad Hüdavendigâr Dönemi'nde Hacı Evrenuz Mescidi, Hayrüddin Paşa Cami, Hızırlık Cami, Hüdavendigâr Cami, İzzüddin Cami, Kavaklı Cami, Koca Naib Cami, Şehadet Cami ve Yerkapı Mescidi⁸² olmak üzere iki mescid altı camiden bahseden Ayverdi, Yıldırım Bayezid Dönemi'ne ait Ali Paşa Cami, Demir Taş

⁷⁹ İbn-i Battuta Seyahatnamesi I, (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 430.

⁸⁰ Neşri I, s. 135.

⁸¹ Ayverdi, s. 18.

⁸² Ayverdi, s. 218.

Cami, Doğan Bey Mescidi, Ebû İshak Mescidi, Ertuğrul Cami, Gazi Demirtaş Mescidi, Hoca Efendi Mescidi, Molla Fenari Cami, Somuncu Baba Cami, Ulu Cami, Yahşı Bey Mescidi ve Yıldırım Bayezid Cami olmak üzere beş mescid yedi cami adını zikrederek bu yapılar hakkında bilgi vermektedir.⁸³ Bu yapılaşma Bursa’da kısa sürede dini mimari ve dönüşüm faaliyetlerinin yoğun bir şekilde başladığını bizlere göstermektedir.

Bursa’da Osman ve Orhan Gazi medfun olup burada türbeleri bulunmaktadır. Daha önce de zikrettiğimiz üzere Osman Gazi, oğlu Orhan Bey’e ölümünden sonra kendisini Gümüşlü Kubbe diye işaret edilen Bizans kilisesine defnedilmesini vasiyet etmiştir. Gümüşlü Kubbe, Orhan Bey tarafından türbeye dönüştürölmek suretiyle buraya defnedilmiştir. Gümüşlü Kubbe ile ilgili olarak kaynaklar bizlere yeteri derecede bilgi vermektedir. Anonim Tevarih-i Ali Osman bu konuyu şöyle dile getirmektedir: “*Osman Vasiyyet itdi kim ‘Beni Bursa’da Gümüř Kubbe altında kon’ didi.*”⁸⁴ Aynı hususta Aşıkpaşazade de şunları ifade etmektedir: “*Evvel didi kim: ‘Ođul Orhan! Ben öldüğüm vaktin beni Bursa’da şol Gümüşlü Kubbe altında koyasın.’ didi.*”⁸⁵ Orhan Gazi de vefat ettiğinde daha önce burada camiye çevrilen bir yapının içerisine defnedilmiştir. Bu iki türbe 1855 yılında Bursa’da meydana gelen depremle yıkılmıştır. Tamamen yıkılan bu binalar bu tarihten sonra yeniden inşa edilmiştir.

2.1.3. Ticari Yapı

Büyük tüccarların bir araya gelerek değerli mallarını sakladığı ve sattığı bedestenlerin inşa edilmesi, Osmanlı şehirlerinin gelişmesinde önemli rol bir oynamıştır. Orhan gazi daha 1340’ta Bursa’da bugüne kadar kentin ticari merkezi olarak kalabilen bir bedesten ve çarşı yaptırmıştır. Bursa’nın doğu-batı ve merkezi Anadolu’ya iyi bir pazar olacağını düşünen Orhan Gazi, ilk ticaret sahasını buraya tesis etmiştir. Bu yapı ile başlayan Bursa’nın ticari şekillenmesi I. Murat Dönemi’nde inşa edilen Kapan Hanı, yine aynı dönemde inşa edilen Vezir Hanı ile devam etmiştir.⁸⁶ Yıldırım Bayezid Dönemi’nde inşa edilen Bedesten ile

---

⁸³ Ayverdi, s. 362.

⁸⁴ Anonim Tevarih-i Ali Osman, s. 15.

⁸⁵ Aşıkpaşazade, s. 354.

⁸⁶ Ayverdi, s. 218.

ticaret yerleşik bir hale getirilmiştir. Ticaretin geliştirilmesi için inşa edilen bu yapılar, işlerlik kazandırmak için gerekli kurumlarla desteklenmiştir. XVI. yüzyıla kadar hemen hemen başa geçen her padişah döneminde şehrin ticari merkezine bir han inşa edilmiştir. Bu durum şehrin ticari olarak önemini gözler önüne sermektedir.

Bursa'da inşa edilen ticari tesisler hisarın hemen dibinden başlayarak sonradan yapılan hanlar ve bedestenler ile genişlemiş ve Bursa'nın Kapalı Çarşısı bu yapılarla vücut bulmuştur. Bursa, büyük ticari aktiviteye sahip Osmanlı merkezlerinden biri olarak milletlerarası ticarete açıldı. Mısır ve Suriye üzerinden Hind mallarının geldiği uluslararası bir ticaret merkezi haline gelen şehir, aynı zamanda İran'dan gelen İpek kervanlarının da merkezi olmuştur. Orhan Bey bu ticareti Bursa'ya çekebilmek için Cenevizlilere bazı ayrıcalıklar vermiştir. XIV. yüzyıl sonlarına doğru dünyanın en büyük ipek sanayi ve ticaret merkezi haline gelmiştir. Bu ipek ticareti Bursa'yı Avrupa için bir cazibe merkezi haline getirmiştir. Bursa'yı ticaret merkezi haline getiren bir diğer yol ise Mekke üzerinden gelmekteydi. Bu ticaret yoluyla gelen baharat önemli bir ticaret metası olarak burada pazarlanıyordu. Bertrandon De La Broquière 1432 yılında çıktığı deniz aşırı seyahatinde şehir hakkındaki izlenimlerini şu şekilde ifade etmektedir:

“Bursa şehrinin girişine vardıktan sonra bir meydana ulaştım; üç ya da dört sokak bu meydana açılmaktaydı. Allah'ın inayetiyle ihtiyacım olan şeyleri temin edebileceğim bir çarşıya geldim; her türlü ticaretin yapıldığı ve her türlü malın bulunduğu bu çarşıya ulaşabilmem de yine Tanrı'nın inayetiyle mümkün oldu.”⁸⁷

Bertrandon De La Broquière eserin devamında: *“Bu Bursa şehri ticarete çok ilerlemiş güzel bir şehir. Türklerin sahip olduğu şehirlerin en güzeli.”⁸⁸* şeklindeki ifadesiyle Bursa'nın ticari önemini vurgulamaktadır. 1432 gibi erken bir tarihte Cenevizli ve Floransalı tüccarlara ait konutların şehirde bulunduğunu, şehir çarşılarında hem ipekli hem de pamuklu ürünlerin yaygın olduğunu, şehrin ileri gelenlerinin çarşıda yükseğe konmuş taş oturakların üzerinde toplanıp “divan”ı yürüttüğünü canlı bir köle pazarının bulunduğunu, Bursa ekonomisinde bir

---

⁸⁷ **Bertrandon De La Broquière'nin Denizaşırı Seyahati**, (Çev. İlhan Arda), Eren Yayınları, İstanbul 2000, s. 199.

⁸⁸ Broquière, s. 200.

ticaret kalemi olarak beyaz sabunun öne çıktığını Broguiere'nin seyahatnamesinden öğrenmekteyiz. Kısaca 1432 tarihine gelindiğinde yabancı tüccarlardan oluşan yerleşik bir toplulukla birlikte Bursa, önde gelen bir ticaret merkeziydi. Kendisinden sonra şehre gelen bir diğer seyyah Pero Tafur da şehrin ekonomik ve ticari durumuna ilişkin kıymetli bilgiler vermiştir. Bursa için Türkiye'deki diğer şehirlerden daha zengin diyen Pero Tafur, şehrin sosyal, ticari ve ekonomik durumu hakkında şunları zikretmektedir:

“Şehrin surları yoktur, fakat eğer körfez olmasaydı pek az kıymeti olurdu; çünkü tüccarlar onun sayesinde şehirle irtibat kurarlar. Oraya kara yoluyla Pers ülkesinden büyük miktarda mal getirirler. Şehir Grek ülkesine çok yakın bir mesafede kuruludur ve Türk ele geçirdiğinden beri şehir fevkalade zenginleşmiş, çünkü burası Grek ülkesindeki Türkler için ülkelerine giden bir geçiş yoludur. Burada Türkler büyük ambarlar kurmuşlar, çünkü şehri yol üzerindeki bir liman gibi kullanırlar. Sanırım bugün Türkiye'nin hiçbir yerinde ne bu kadar büyük bir şehir ne bu kadar fazla sayıda insan ve ne de bu kadar zengin başka bir yerde bulunur.”⁸⁹

Bursa'da mahallelere verilen adlar, şehrin ekonomik yapısı hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlıyor. Mahalle-i Makramacı Mahmud bin Mes'ud, İplikçioğlu Mahallesi, mahalle-i Çıkrıkçızade, Mahalle-i Yeni Bezzaz, Mahalle-i Sırmakeş ve Mahalle-i Hariri namı diğer Ak Bıyık bunlardan bazılarıdır. Bu adlandırma aynı zamanda ipeğin Bursa ekonomisindeki önemini de gözler önüne sermektedir.⁹⁰

Ekrem Hakkı Ayverdi, Orhan Gazi Dönemi'nde Orhan Gazi Aşhane ve Anbarı, Bezir Hanı, Emir Hanı⁹¹; Murad Hüdavendigar Dönemi'ne ait Kapan Hanı⁹²; Yıldırım Bayezid Dönemi'ne ait Yıldırım Bayezid Bedesteni⁹³; Çelebi Mehmed Dönemi'ne ait Yeşil Han, Geyve Hanı, İpek Hanı, Yoğurt Hanı⁹⁴; Sultan II. Murat Dönemi'ne ait Çukur Hanı, Hacı İvaz Paşa Hanı, Katır Hanı, Şerefüddin Paşa Hanı, Tuz Hanı, Hacı İvaz Paşa Çarşısı⁹⁵ gibi

---

⁸⁹ **Pero Tafur Seyahatnamesi** (9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438), Kitap Yayınevi. (Çev. Hakan Kılınç), İstanbul 2016, s. 172.

⁹⁰ Heath W. Lowry, **Seyyahların Gözüyle Bursa (1326-1923)**, Eren Yayıncılık, (Çev. Serdar Alper), İstanbul 2004, s. 19.

⁹¹ Ayverdi, s. 19.

⁹² Ayverdi, s. 218.

⁹³ Ayverdi, s. 362.

⁹⁴ Ayverdi, s. 119.

⁹⁵ Ayverdi, s. 353.

ticari yapıları eserinde zikretmektedir. Bu yapılarla Bursa, ekonomik olarak kalkındırılarak bir ticaret merkezi haline getirilmiştir. Bursa ayrıca 1354'te Ankara, 1391'de Amasya gibi şehirlerin alınmasından sonra yolların güvenliğinin artmasıyla da ticari olarak canlılık kazanmıştır. Edirne'nin fethinden sonra Edirne-Bursa-Gelibolu bağlantısı sağlanmış bu gelişmeyle Bursa'da ticaret, uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bursa'nın uluslararası bir ticaret merkezi haline gelmesinde ticaret yollarının yanı sıra ipekçilik, esnaf örgütlenmesi ve yabancı tüccarlar da önemli ölçüde rol oynamıştır.⁹⁶

Ticari olarak canlı bir kent olan Bursa, aynı zamanda Osmanlı parasının basıldığı bir merkezdi. Osmanlı Devleti'nin en eski akçesi olan bu para, Orhan Bey Dönemi'nde basılmıştır. Hicri 727'de basılan bu para aynı zamanda Kayıların siyasi olarak teşekküllendiğini gösteren bir gelişmedir.

2.1.4. Sosyal Yapı

Bizans Dönemi'nde Bursa, kale içinde küçük bir tekfurlukken, Orhan Gazi'nin hisar dışında; cami, medrese, han, imaret ve çarşı yaptırarak önemli vakıflar oluşturması, Yıldırım Bayezid'in şehre nüfus çekme, ticaret yollarını düzenleme ve kente planlı yaklaşımı, Çelebi Mehmet Dönemi'ndeki imar faaliyetleri ve bunlara bağlanan zengin vakıflar ile gelişmeye, büyümeye ve yayılmaya başlamıştır.⁹⁷ Fetihten sonra yeni bir kimliğe kavuşan Bursa'ya, imar faaliyetlerinin yanı sıra her taraftan ahali de nakledilerek şehrin her açıdan gelişimi desteklenmiştir. Padişah, hanedan üyeleri ehl-i örf, ilmiye mensupları ve devletin diğer ileri gelenleri tarafından geliri yüksek vakıflar tahsis edildi. Bu vakıflar aracılığıyla dini, ticari ve sosyal kurumlar vücuda getirilerek şehir şenlendirilmiştir.

Osmanlılar, Bursa'yı fethettikten sonra burada XVI. yüzyıla kadar yirmiden fazla imaret inşa etmişlerdir. Her Osmanlı padişahı döneminde inşa edilen bu imaretler genel olarak bedestenlerin etrafında sıralanmıştır. Şehir, yine ilk Osmanlı padişahları döneminde

---

⁹⁶ İnalçık, "Bursa", s. 446.

⁹⁷ Tülin Vural, "Tarihsel Süreklilik İçinde Bursa Kapalıçarşısı ve Hanlar Bölgesi", **Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı (07-08 Nisan 2007)**, (Ed. Cafer Çiftçi), Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 291.

inşa edilen külliyelerle mamur hale getirilmiştir. Orhan Bey Dönemi'nden başlanarak inşa edilen külliyeler sırasıyla I. Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad dönemlerinde inşa edilmiştir. Bu sultanî külliyelerle Bursa, başkent görünümünü kazanmıştır.⁹⁸

Bursa, fetihten önce sur içerisine hapsolmuş, günümüzde Hisar olarak adlandırılan mahalleden ibaret bir yerleşim bölgesine sahip küçük bir şehir iken fetihten sonra sur dışına taşarak genişlemiş ve rağbet gören bir şehir konumuna yükselmiştir. Bursa'nın Rum halkı kaleden aşağı kısımlara nakledilerek yerleştirildi. Kale ve civarında stratejik mecburiyetler dolayısıyla sadece Türklerin yerleşmesi sağlandı.⁹⁹ Kentte Gökdere'nin doğusunda Setbaşı'nda, Ermeni mahallesi, kalenin doğu kapısının hemen kuzeyinde Yahudilik denilen Yahudi mahalleleri bulunuyordu. Rum nüfus genel olarak Muradiye'nin güneyinde kalenin kuzey batısında ve kalenin kuzeydoğusunda yer alıyordu.¹⁰⁰

Bertrand De La Broquière, Bursa'yı gezdiği zamanlarda gözlemlerini aktarmak suretiyle bizlere şehrin özellikleri hakkında malumat vermektedir. Eserinde Bursa'nın girişinde şehre yarım gün mesafede bir kasabadan bahseden seyyah, burada gördüğü ve kendisine ikram edilen yiyeceklerden bahsetmiştir. Broquière: *"Bursa'ya yarım günlük mesafede bir kasabaya girdik. Burada et bulduk, bağbozumu zamanındaki tazelikğini bütün bir yıl muhafaza eden üzümler bulduk."*¹⁰¹ demektedir. Eserinin devamında: *"Bu kasabada ayrıca manda sütünden yapılmış çok güzel ve çok lezzetli bir çeşit krema bulduk, buna kaymak diyorlardı. O akşam Türkler bana çok pişirilmeyen yarı yarıya pişmiş denebilecek ızgara et yedirdiler; bunlar parça parça kesilerek ve bir şişe geçirilerek ızgarada pişiriliyordu."*¹⁰² Bursa'nın zenginliği ve ihtişamı karşısında hayrete düşen Broquière şehrin yapısından, sosyal kurumlarından ve zenginliğinden bahsetmektedir. *"Burada Darüşşifalar ve imarethaneler vardır; bunlardan üç ya da dört adet mevcut olup buralarda muhtaçlara*

---

⁹⁸ İnalçık, "Bursa", s. 449.

⁹⁹ İnalçık, "Bursa", s. 446.

¹⁰⁰ İlhan Tekeli, "Anadolu'da Kent Tarihi Yazıcılığı Üzerine Bir Yöntem Önerisi", **Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı (07-08 Nisan 2007)**, (Ed. Cafer Çiftçi), Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 72.

¹⁰¹ Broquière, s. 199.

¹⁰² Broquière, s. 199.

*ekmek, et gibi yiyecekler veriliyor.”*¹⁰³ diyen Bertrandon De La Broquière, eserinin devamında: *“Bu şehrin, batıya doğru uzanan alçak dağlardan biri üzerine kurulmuş, büyük ve çok güzel bir kalesi de vardı; şehirde binlerce ev bulunuyordu.”*¹⁰⁴ demektedir. Şehrin pazarlarından bahseden seyyah aynı zamanda şehirde bir de gayrimüslimlerin bir pazarından bahsetmektedir. Şehri gezen bir diğer seyyah Pero Tafur da eserinde Bursa şehrinin nüfusu ve ekonomisi ile ilgili bilgi vermektedir. Broquière’den farklı olarak: *“Şehrin nüfusu dört bin civarındadır.”* diyen Pero Tafur, devamında gözlemlerini şöyle ifade etmektedir: *“Sanırım bugün Türkiye’in hiçbir yerinde ne bu kadar büyük bir şehir, ne bu kadar fazla sayıda insan ve ne de bu kadar zengin başka bir yerde bulunur.”*¹⁰⁵

Osmanlı Devleti’nin erken dönemdeki kentleri genel olarak yarı kırsal bir nitelik taşıyordu. İstanbul, Bursa gibi büyük kentler istisnadır. XIV. asır sonları ve XV. asrın ilk yarısında Bursa’nın nüfusu 5000 hanedir. XVI. asırda bu rakam 6000 haneye çıkmaktadır.

Her hanede 5 kişi olduğunu kabul edersek Bursa o dönemde 30.000 nüfuslu bir şehirdir.¹⁰⁶ Şehrin en erken tarihli (1530) tahrir defterinde 147 mahalle, 6.068 hane veya vergi ödeyen hane, 1827 mücerred, 119 imam, 114 müezzin, 270 odayan-kiracı ve 3 tane gayrimüslim cemaat mevcuttu.¹⁰⁷ Şehre ait en erken tarihli bu kaynaktaki bilgileri yorumlayacak olursak Bursa’nın nüfusunun bu dönemde oldukça düşük olduğunu görebiliriz. 6.068 tane vergi veren hane ve 233 vergiden muaf hanenin dışında sadece 117 hane Yahudi ve 55 hane Hristiyan hane mevcuttur. Her hanenin 5 kişiden oluştuğunu varsayarak şehrin nüfusunun takriben 31.505 kişi olduğunu söyleyebiliriz. Bu sayının da yaklaşık olarak 860’ı gayrimüslimdi.¹⁰⁸

---

¹⁰³ Broquière, s. 201.

¹⁰⁴ Broquière, s. 203.

¹⁰⁵ Pero Tafur, s. 172.

¹⁰⁶ Halil İnalçık, “Kent, Kentli ve Tarih”, **Bursa’nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı (07-08 Nisan 2007)**, (Ed. Cafer Çiftçi), Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007, s. 19.

¹⁰⁷ Heath W. Lowry, **Seyyahların Gözüyle Bursa (1326-1923)**, Eren Yayıncılık, (Çev. Serdar Alper), İstanbul 2004, s. 16.

¹⁰⁸ Lowry, Seyyahların Gözüyle Bursa, s. 17.

3. İZNIK/NİKAİA

Roma'dan Bizans'a, Selçukludan Osmanlı'ya kadar uzanan kültürlerle başkentlik yapmış bir antik İyon kenti olan İznik, aynı adı taşıyan gölün doğusunda kurulmuş olup Bursa iline bağlı bir kaza merkezidir. Tarih boyunca farklı isimlerle anılan İznik, Türkler tarafından fethedilene kadar Nikaia ismi ile anılmıştır. Türklerin fethinden sonra İznik olarak yeniden adlandırılan kent, kısa zamanda Bithynia'daki Osmanlı beyliğinin gelişmesinde önemli bir rol üstlendi.¹⁰⁹

İznik, Selçuklu hanedanına mensup olan Kutalmışoğlu Süleyman Şah tarafından XI. yüzyılın son çeyreğinde fethedilmiştir. Süleyman Şah'ı burayı fethetmeye ve buraya yerleşmeye sevk eden en önemli etken İmparator Mihail ile Botaniates arasındaki taht mücadelesidir. Bu kargaşadan istifade eden Süleyman Şah, İznik ve çevresini alarak Türkiye Selçukluları devletini kurmuştur.¹¹⁰ Böylece İznik, Türklerin Anadolu'daki ilk başkenti olmuştur. İznik'in doğu, kuzey ve güney tarafı surlarla çevrili idi. Batı kısmını çevreleyen göl tabii bir koruma teşkil etmekteydi. Ayrıca güçlü surları gözetleme kuleleri ve burçlarıyla korunaklı bir şehirdi. Şehrin bu özellikleri Süleyman Şah'ın İznik'i merkez edinmesinin en önemli sebeplerindendir. Süleyman Şah'ın İznik'e siyasi bir manevra ile göç etmesi, Bizans'ın siyasi bir kriz içerisinde bulunması ve İznik'in yaylak-kışlak hayatına uygun bir yer olması merkez olarak seçilmesinde etkili olan diğer önemli sebeplerdir.¹¹¹ Ancak başşehir olan İznik, I. Haçlı Seferinden sonra tekrar Türklerden alınmıştır. I. Haçlı Seferi, Anadolu üzerinden Kudüs'e ulaşma amacını taşıyordu. Anadolu'dan geçen Haçlıların ilk olarak İznik karşılıklarına çıkmıştır. I. Kılıçarslan, Malatya kuşatmasını bırakıp yardıma gitmiştir. Ancak Haçlıların çok kalabalık olduğu görülünce şehir, I. Aleksios Komnenos'a teslim edilmiştir. Şehir, Orhan Bey Dönemi'ne kadar Türklerin elinden çıkmıştır.¹¹²

---

¹⁰⁹ Heath W. Lowry, "Gezginlerin Gözünden Ve İdari Kayıtlardaki Bilgilerin Işığında Osmanlı Döneminde İznik (1331-1923)", **Tarih Boyunca İznik**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Ed. Işıl Akbaygil, Halil İnalçık, Oktay Aslanapa), İstanbul 2004, s. 136.

¹¹⁰ Mehmet Ali Hacıgökmen, **Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya**, Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019, s. 32.

¹¹¹ Hacıgökmen, s. 32.

¹¹² Uğur Eker, **İznik ve Çevresi Türk Dönemi Mimarisi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2007, s. 1.

Osman Bey Dönemi'nden itibaren İznik'in fethi için girişimlerde bulunulmuş ancak Orhan Gazi'ye kadar başarılı olunamamıştır. Bursa, Orhan'a teslim olduktan (6 Nisan 1326) sonra uzun yıllar abluka altında açlık çeken İznik'in de düşmesi bekleniyordu. Uzun abluka sırasında İznik'ten Rum askerinin zaman zaman yaptığı huruç harekâtı sonuç vermiyordu.¹¹³ Mehmed Neşri, Osman Gazi'nin İznik üzerine sefer düzenlediğini eserinde şöyle ifade etmektedir: “Çünkü Osman Gazi, Bilecüg'i ve Yar-Hisarı ve İnegöl'i ve Yini-şehir'i tevâbi'yle ve levâhikiyle feth itdi, andan sonra ikdâm idüb varub İznik üzerine seğirdim idüb İznik'un yolların kesüb şehre taşradan nesne girmez oldu.”¹¹⁴ Bizans, İstanbul'dan sonra en önemli şehri olan İznik'i kaybetmemek için büyük gayret sarf etmiştir. Çünkü genel Konsiller dolayısıyla da dini bakımdan bütün Hristiyan dünyasınca kutsal bir önem taşımaktaydı. Hristiyanlar arasında çıkan sorunları çözmek üzere 325 yılında 1. Konsil ve 787 yılında 7. Hristiyanlık Konsili İznik'te toplanmıştır. Bu durum şehrin Hristiyanlar açısından ne kadar önemli olduğunu bizlere göstermektedir.¹¹⁵

Orhan Bey Dönemi'nde kuşatmayı güçlendirmek için İznik'in etrafına kaleler inşa edilmiştir. Havale kuleleri denilen bu yapıların biri Dıraz Ali Kulesi, diğeri ise Kara Tigin Kulesi'dir. Bu kulelerle şehre yardımın gelmesi önleniyor ve şehir teslim olmaya zorlanıyordu. Michael Angold bu konuyla ilgili şöyle söylemektedir:

*“Nikaia'nın Orhan'a teslim olmak üzere olduğu çok açıktı. Mayıs 1329 tarihinde, imparator ve bakanı, Nikomedia ve Nikaia üzerindeki Osmanlı kuşatmasını kaldırmak üzere bir sefer düzenlediler. 10 Haziran'da Pelekanon'da bir çarpışma gerçekleşti fakat Bithynia kentlerini kurtarmayı başaramadılar. Bu çatışmayı izleyen geri çekilme, küçük düşürücü bir dağınıklık ve karmaşaya neden oldu. Artık Nikaia'nın Orhan'ın eline geçmesi bir an meselesiydi. Bu olay, 2 Mart 1331 tarihinde gerçekleşti.”*¹¹⁶

Orhan Gazi kente Yenişehir kapısından giriş yapmıştır. Orhan Bey, halktan isteyenlerin malları ile birlikte şehirden ayrılabilmesi için izin verdi. Kalmak isteyenlerin de

¹¹³ Halil İnalçık, “İznik İçin Osman Gazi Ve Bizans Mücadelesi”, **Tarih Boyunca İznik**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Ed. Işıl Akbaygil, Halil İnalçık, Oktay Aslanapa), İstanbul 2004, s. 77.

¹¹⁴ Neşri I, s. 105.

¹¹⁵ Hacıgökmen, s. 33.

¹¹⁶ Michael Angold, “Nikaia Kenti MS 1000-1400”, **Tarih Boyunca İznik**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, (Ed. Işıl Akbaygil, Halil İnalçık, Oktay Aslanapa), İstanbul 2004. s. 43.

Osmanlı tebaası olmaları ve vergi vermeleri şartıyla canları ve malları garanti edildi. Bu hususu Neşri şu şekilde anlatmaktadır:

“Ve İznik’un iki tarafına iki havale yapıp zikr olunan suretle bir nice yıllar eğirttiler. Gâh gâh kâfirin atlası kal’adan çıkub gazilerle cenk iderlerdi. Gaziler dahi kimini kırub ve kimisi yine kaçub kal’aya girerlerdi. Orhan Gazi dahi kal’a kâfirleri bunalduğın bilüb İznik üzerine düşdi. Andan İznik’in Tekvur’ı bir itimad itdüğü kâfiri Orhan Gazi’ye gönderüb eytdi: “eğer bizümle ahd idüb bizi incitmeyüb, gidenimüz gidüb, turanımız turub, bu kavli kabul idersenüz, kal’ayı virelüm” didi. Orhan Gazi dahi ahdi kabul idüb Tekvur’ı İstanbul kapusından çıkup halkıyla İstanbul’a gitdi. Ammâ ekser, sipâhi gitmeyüb şehir halkıyla Orhan’a karşı çıkub istikbal idüb Yini-Şehir kapusından şehre girdirüb kapunun iç yanında Abakulu adlu bahçeye konurdular. Andan hûb-rû hatunlar geldiler. Orhan sordı-kim ‘bu hatun(lar) nedir?’ eytdiler: ‘sultanum, bunların erleri kimi aclukdan, kimi cenkde kırılmışdur. Ali evlerde hâli kalmışlardur’ didiler. Orhan dahi gazilere buyurdu-kim, bunları nikâh-ı şer’ile tezevvüc ideler. Pes bu hatunları gaziler tezevvüc idüb; hazır ev, hazır avrat bulub geçüb saray gibi evlerde oturu-vardılar. Ve bu fetih hicretin yidi yüz otuz dördünde vaki’ oldı.”¹¹⁷

Orhan Bey, fetihten hemen sonra hızlı bir imar ve yapılanma süreci başlatmıştır. Şehrin muhtelif yerlerine han, hamam, cami ve medreseler inşa edilerek şehir kısa sürede şenlendirilmiştir. Yeni fethettiği İznik’i bir Müslüman şehrine dönüştürme çabasına girmiştir. Bu imar faaliyetleriyle İslami bir kurumsallaşma başlatılmıştır. İznik’in fethinden hemen sonra başlatılan ve Orhan’ın özel ilgisi ve desteği ile yürütülen bu yapılandırma süreci, İznik kentinin Osmanlıların gözündeki önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yapılaşma ve Osmanlı şehrine dönüşüm sürecinde etkin rol oynayanlardan biri de Orhan Bey’in eşi Nilüfer Hatun idi. Nilüfer Hatun, I. Murad’ın annesiydi. İznik, özellikle İstanbul’un fethinden sonra eski ihtişamını kaybetmeye başlamıştır. Ayrıca Çandarlı Halil Paşa’nın idam edilmesinden sonra da şehir ciddi manada gerilemeye başlamıştır.¹¹⁸

---

¹¹⁷ Neşri I, s. 157.

¹¹⁸ Eker, s. 35.

3.1. ŞEHRİN YAPISI

3.1.1 İdari Yapı

Orhan Gazi, fetihten sonra bir süre burada kalmıştır. Bu hususu Âşıkpaşazade şu şekilde zikretmektedir: “İznik’i taht idindi. Bir niçe zaman anda zevka meşgul oldı.”¹¹⁹ İznik’in bir süre taht merkezi olduğu hususunu aynı şekilde Mehmed Neşri de dile getirmektedir: “Andan sonra Mevlânâ Tâc üd-Dîn Kürd’e viridi ki Konya’da Mevlânâ Sirâcüd-Dîn Konevî’nin şakirdi idi. Hitabeti Kara Hevâce’ye virüb nice zaman İznik’i taht idindi.”¹²⁰ Bu bilgilerden hareketle Bursa’nın fethinden sonra İznik’in bir süreliğine Osmanlı Devleti’ne başkentlik yapmış olduğunu anlıyoruz. Orhan Bey Dönemi’nde devlet ricali bu süre zarfında burada kalmıştır. Bu dönemde İznik bir ilim ve kültür merkezi haline getirilmeye çalışılmıştır. Orhan Gazi Dönemi sonrasında İznik’in en parlak dönemi İznik kadılığına getirilen ve şehrin imar faaliyetlerine büyük katkısı bulunan Çandarlı Halil Hayreddin Paşa zamanında olmuştur. Bursa’nın başkent olmasından sonra İznik, giderek önemini yitirmiştir. Halil Hayreddin Paşa, İznik’te Yeşil Cami, Hayreddin Paşa İmareti ve Dârü’l Hadis Medresesi gibi yapılar inşa ederek şehrin imarına büyük katkı sağlamıştır. Kendisinden sonra oğlu İlyas Paşa da İznik’te imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Çandarlı ailesinin buradaki faaliyetleriyle İznik ciddi manada bir gelişme imkânı bulmuştur.¹²¹

Şehirde olgunluğu ve dindarlığı ile tanınmış olan Nilüfer Hatun hâkimiyetini tesis etmiştir. Hayır sahibi olan Nilüfer Hatun, dini ve sosyal inşa ederek vakfetmiştir. Şehri ziyaret eden İbn-i Battuta Nilüfer Hatun hakkında şöyle söylemektedir: “Şimdi bom-boş olan şehirde saray hizmetkarlarından birkaçı ve sultanın hanımı Beylûn [=Nilüfer] Hatun oturuyor. Şehir ahalisine hükümranlık eden erdemli, iyi yürekli bir kadın...”¹²²

---

¹¹⁹ Âşıkpaşazade, s. 368.

¹²⁰ Neşri I, s. 163.

¹²¹ Eker, s. 310.

¹²² İbn-i Battuta, s. 430.

3.1.2. Dini Yapı

Fetihten sonra Orhan Bey, şehrin merkezinde bulunan Ayasofya Kilisesi'ni Cuma Cami'ne dönüştürmüş ve bir manastırı da medrese haline getirmiştir. Osmanlı topraklarında kurulan ilk medrese olma özelliğine sahip olan bu medreseye Davud b. Mahmud b. Muhammed el-Kayserî ile Konya'da Siraceddin Urûmî'nin talebesi olan Taceddin Kürdî tayin edilmiştir. Bu konuda yine kaynaklarımızdan Âşıkpaşazade bize malumat vermektedir. Âşıkpaşazade:

“Andan sonra bir ulu kiliseyi cum'a mescidi itdi ve bir manasdırı medrese itdi. Yinişehir kapusını çıkduğı yerde bir imaret yapdı. Yanında Hacı Hasan dirler-idi bir aziz var-ıdı. Kendüsü Edebalı'nun müridi-y-idi. Şeyhliğini ana virdi ve nesli ve nesebi ta bugüne degin anlarun elindedür. İmaretün kim kapısı açıldı, ta'am kim bişdi Orhan Gazi ol ta'amı kendü mübarek eli-y-ilen üleşdürdi ve çiragin dahi evvel gece kendü yakdı ve medreseyi dahi Mevlâna Davud-ı Kayseri dirler-idi, ana virdi ve andan sonra Taceddin-i Kürd'e virdi ve Konya'da Siracü'ddin-i Urmevi'nün şakirdi-y-idi ve hitabetini Karahoca'ya virdiler ve İznik'i taht idindi. Bir niçe zaman anda zevka meşgul oldı.”¹²³

demektedir. Şehrin kuzeyinde yer alan Aziz Tryphon Kilisesi tahvil edilmeyip kilise olarak bırakılmıştır. Bu durum şehirde bulunan Gayrimüslimlerin dini hassasiyetlerinin dikkate alındığını göstermektedir.¹²⁴

İznik'te fetihten sonra zamanla dini yapılar inşa edilerek şehre İslami bir hüviyet kazandırılmıştır. Orhan Gazi Devri'nde Ayasofya Camii, Ece Yakubzade Mahmud Çelebi Cami, Hacı Hamza Cami, Hacı Özbek Cami, Orhan Gazi Mescidi, Süleyman Paşa Mescidi, Hacı Hamza Kümbeti, Kırgızlar Türbesi¹²⁵ gibi eserler ile bu hüviyet kazandırılmaya çalışılmıştır. Orhan Bey'in oğlu Süleyman Paşa burada kendi adıyla anılan bir mescid inşa etmiştir. Çandarlı Halil Hayreddin Paşa'nın banisi olduğu Yeşil Cami de şehrin Müslüman kentine dönüştürülmesi yolunda önemli bir yapı olarak karşımıza çıkar. Orhan Gazi Devri'nde kısa sürede ciddi manada bir yapılaşma söz konusudur. Murad Hüdavendigâr Dönemi'nde de bu yapılaşma devam etmiş Yeşil Cami, Hayrüddin Paşa Türbesi¹²⁶ gibi

¹²³ Âşıkpaşazade, s. 368.

¹²⁴ Angold, s. 46.

¹²⁵ Ayverdi, s. 20.

¹²⁶ Ayverdi, s. 218.

eserlerle şehir şekillendirilmiştir. Bu yapılaşma aynı zamanda şehrin önemini gözler önüne sermektedir.

Orhan Bey, Yenişehir Kapısı'nın dışına bir cami inşa ettirmiştir. Bu cami, Orhan Bey'in şehirde inşa ettirdiği ilk camidir. Caminin inşa edilmiş yılı tam olarak bilinmemektedir. Ancak İznik'in ele geçirilişinden sonra bir ya da iki yıl içinde tamamlandığı tahmin edilmektedir. Caminin temelini, kentin şeyhi olarak atadığı Hacı Hamza'ya attırmıştı. İznik'teki ilk camilerden biri de 1345'te inşa edilen Hacı Hamza Cami'dir. Cami Hamza bin Erdemşah tarafından inşa edilmiştir. Cami İznik'in ana caddesi üzerinde inşa edilmiştir. Camiye 1349 yılında da Hacı Hamza Türbesi eklenmiştir. Hacı Hamza Türbesi kitabesinde yer alan “*Mimar Hacı Ali*” ifadesi aynı zamanda Osmanlı Mimarisinde bilinen ilk mimarı tanımlaması açısından önemlidir.¹²⁷ Caminin kapısı üzerinde daha önce asılı olan ve müzeye kaldırılan kitabesi şudur:

ربنا تقبل منا انك انت السميع العليم امر بعمارة هذا المسجد المبارك الاعز الاكرم

قدوة الاعيان زين الحاج و الحرمين الحاج حمزه بن اردمشاه احسن الله عواقبه

سنة ست و اربعين و سبعم ثه

امر بعمارة المقم العبدالراج

ى الى رحمة الله تعالى الحاجى حمزه بك بن المرحوم اردنشاه

تغمده الله برحمة و كان المعمار الحاجى على فى سنة حمون و سبع مائه¹²⁸

Kitabede Hacı Hamza Bey'den “mimar” diye bahsedilmekte olup kendisinin bu yapıyı vakfettiği ifade edilmektedir.

¹²⁷ Hasan Yılmazyaşar, **Orhan Gazi Döneminde (1326-1362) İznik Kenti**, (Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2017, s. 266.

¹²⁸ Ekrem Hakkı Ayverdi, “*Orhan Gazi Devrinde Mimari*”, **AÜ İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi** I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1956, s. 122.

Hacı Özbek Cami, İznik'in ana caddesi üzerinde köşe başında inşa edilmiş olup Osmanlı camileri içerisinde kitabesi en eski olan camidir.¹²⁹ Üç satırlık kitabesinde aktarılan bilgilere göre Hacı Özbek b. Mehmed tarafından 734 (1333-34) yılında inşa ettirilen cami, kitabesi mevcut en eski Osmanlı eseri olma özelliğini taşımaktadır. Kitabede şu ifadeler geçmektedir:

عمر هذه المسجد المبارك. حالصاً مخلصاً لوجه الله تعالى

حاجى اذبك بن محمد تاريخه فى سنة [1] ربع تلتين سبع [ما] نه.¹³⁰

Günümüzde caminin girişinde mevcut olmayan bu kitabede eserin kim tarafından ve kaç tarihinde inşa ettirildiği ifade edilmektedir.

3.1.3. Ticari Yapı

İznik, fethin hemen akabinde kısa bir süre için de olsa devletin merkezi haline getirilmesi, şehri ilmi ve kültürel açıdan olduğu gibi ekonomik açıdan da geliştirmiştir. İznik, İstanbul'dan Anadolu'ya uzanan ticaret yolunun üzerinde önemli bir durak ve konaklama merkezidir. Bu yol üzerinde önemli bir çini üretim merkezi olan İznik, Osmanlı Devleti'nin çini ihtiyacını karşılayan bir şehirdi. Ekonomik olarak önemli ticaret yolları ve çini üretimiyle ön plana çıkan İznik, kervan yollarının zamanla farklı güzergâhlardan geçmesiyle birlikte İznik'in de ticari anlamda önemi azalmıştır.¹³¹

İznik ekonomik olarak zengin çarşılarla sahiptir. Bu çarşılar genel olarak çini imalathaneleri ve ticarethaneleriyle ön plandadır. Şehrin günümüzdeki tarihi kalıntıları göz önüne alındığında çini imalatı açısından son derece önemli bir merkez olduğu anlaşılacaktır. Şehirle bütünleşmiş olan Çandarlı ailesi, şehrin gelişimi için önemlidir. Şehrin ekonomik yapısı gelişimi Çandarlı Ailesi'nden sonra gerileme kaydetmiştir.¹³²

¹²⁹ Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri, C. I, s. 163.

¹³⁰ Ayverdi, *Orhan Gazi Devrinde Mimari*, s. 119.

¹³¹ Turhan Şen, **İznik'in Tarihi Coğrafyası**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul 1998, s. 40.

¹³² Eker, s. 35.

3.1.4. Sosyal Yapı

Kaynaklardan anlaşılacağı üzere İznik, anlaşma yoluyla alınmıştır. İznik, fetihten sonra hemen hemen boşaltılmış evlerin çoğu terkedilmiş boş durmakta ve şehirde sadece sultanın askerlerinden bir kısmı oturmaktadır. İznik şehrinin nüfusu fetihten sonra oldukça azalmış kocası olmayan Rum kadınlar gaziler ile evlendirilmiş, kentte bulunan evlere yerleşmeleri için izin verilmiştir. Neşri bu hususu şöyle dile getirmektedir:

“Ammâ ekser, sipâhi gitmeyüb şehir halkıyla Orhan’a karşı çıkub istikbal idüb Yini-Şehir kapusından şehre girdirüb kapunun iç yanında Abakulu adlu bahçeye kondurdılar. Andan hûb-rû hatunlar geldiler. Orhan sordı-kim “bu hatun(lar) nedür?” eytdiler: “sultanum, bunların erleri kimi aclukdan, kimi cenkde kırılmışdur. Ali evlerde hâli kalmışlardır” didiler. Orhan dahi gazilere buyurdu-kim, bunları nikâh-ı şer’ile tezevvüc ideler. Pes bu hatunları gaziler tezevvüc idüb; hazır ev, hazır avrat bulub geçüb saray gibi evlerde oturı-vardılar.”¹³³

Fethi takip eden yıl içerisinde şehirden gidenlerin geri dönmesi ve yeni göçlerle birlikte şehir nüfus potansiyeli açısından dönemin Bizans başşehri olan Konstantinopolis ile mukayese edilecek seviyeye ulaşmıştır. Osmanlıların İznik’i fethinden sonra kentte yaşayan Rumlar, kentin güneydoğusunda kalan küçük bir bölgeye çekilmiş ve kentin merkezini yeni gelenlere bırakmışlardır. Patrik Ioannes XIV. Kalekas’ın 1338 tarihli bir mektubunda, Nikaia kentinde kitleler halinde İslâm dinine girildiği belirtilmektedir.¹³⁴ Kalekas, yazdığı mektupla İslamiyet'e geçenleri tekrar Hristiyanlığa davet ederek Kiliseye kabul edeceğini bildirmiştir.

“Kilise, Tann’ın doğru yolundan gitmeyi seçenlerin ruhlarını iyileştirecek ve onları yeniden Hristiyanların arasına alacaktır. Onları, içine düştükleri Müslümanların kötülüklerinden arındıracaktır... Cezalandırılmak korkusundan dolayı Hristiyan inançlarını yüreklerinin derinliklerinde ve gizlice sürdürmek isteyenler de selamete kavuşacaktır. Ancak bu insanlar, Tanrı’nın hükümlerine uymak için ellerinden geleni yapmak zorundadır. Ve Tanrı’nın Kilisesi’nden yazılmış bu mektup, bu konuya ilişkindir.”¹³⁵

¹³³ Neşri I, s. 157.

¹³⁴ Angold, s. 46.

¹³⁵ Lowry, *Gezginlerin Gözünden*, s. 136.

Kalekas, bu mektubuyla bölgede var olan cemaatinin yok olmasına karşı koymak istemiştir. Ayrıca finansal kaynaklarının bu din değıştirme akımıyla kurummasını da engellemek istemiştir.

İznik hakkında bizlere malumat veren kaynaklardan biri de Gregory Palamas'dır. Palamas 1354-1355 yıllarında Selanik'ten İstanbul'a giderken gemilerinin yolunu kesen Türklerin esiri olarak Anadolu'da bulunmuştur. Palamas'ın İznik'teki günlerine ilişkin izlenimlerine göre kentteki Hıristiyanlar ve Müslümanlar yan yana ve uyumlu bir hava içinde yaşayabildikleri yönündedir. Baskın çoğunluk Müslümanlardı. Palamas mektuplarında: *"Tutuklu olarak Anadolu'ya (Asya'ya) götürüldüğüm zaman Hristiyanlarla Türklerin birbirlerine yardım ederek yan yana yaşadıklarını görünce..."*¹³⁶ diyerek Hristiyanlarla Türklerin bir arada yaşadığını dile getirmiştir. Ayrıca Palamas, Hıristiyanların büyük kısmının yaşadığı bölgenin "Hyacinthe" (Koimesis) Manastırı çevresi olduğunu ifade etmektedir.¹³⁷

İznik'te XVI. yüzyılda yirmi biri Müslümanlara ikisi Gayrimüslimlere ait olmak üzere toplamda yirmi üç mahalle bulunmaktaydı. Bu mahallelerin adlandırmalarına bakıldığında genel olarak önemli şahsiyetlerin adlarının, önemli dini yapıların adlarının ve çeşitli meslek gruplarının adının verildiği dikkatleri çekmektedir.¹³⁸ Bu bilgiden hareketle mahallelerin kuruluş tarihleri hakkında çıkarımda bulunabiliyoruz. Mescid, zaviye, imaret ve şahıs adlarını taşıyan bu mahalleler aynı zamanda barındırdığı sosyal gruplar hakkında da bizlere çıkarımda bulunabilme imkânı sağlamaktadır. Bu mahallelerin başlıcaları Mahalle-i Hacı Özbek, Mahalle-i İmaret-i Orhan, Mahalle-i Hacı Hamza, Mahalle-i Süleyman Paşa, Mahalle-i Hayreddin Paşa, Mahalle-i Kuyumcu, Mahalle-i Yalı, Mahalle-i Şeyh Abdi, Mahalle-i Ak Mescid, Mahalle-i Şeyh Mehmed, Mahalle-i Mescid-i Karaoğlan, Mahalle-i

---

¹³⁶ Hüsnü Demircan, **Orhan Gazi ve Gregory Palamas** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1993, s. 43.

¹³⁷ Demircan, s. 52.

¹³⁸ Ahmet Güneş, "İznik", **DİA XXIII**, İstanbul 2001, s. 545.

Manastır ve Mahalle-i Bađyan'dır. 1530 tarihli tahrirde adını zikrettiğimiz bu mahallelerde toplamda 244 hane mevcuttur. Nüfusu toplamda 22,461'dir.¹³⁹

İzник'te, Orhan Gazi Dönemi'nde Orhan Gazi Medresesi, Süleyman Paşa Medresesi, Orhan Gazi Mektebi, Süleyman Paşa Mektebi, Orhan Gazi İmareti, Orhan Gazi Hamamı gibi sosyal yapılar inşa edilmiştir. Murad Hüdavendigâr Dönemi'nde ise Hayrüddin Paşa Medresesi, Hayrüddin Paşa İmareti, Nilüfer Hatun İmareti, Ya'kub Çelebi İmareti gibi eserler vücuda getirilerek şehir bayındır bir hale getirilmiştir. Şehrin mamur hale getirilmesi yolunda katkı sağlayan Çandarlı ailesi burada cami, imaret, hamam, çeşme gibi hayratlarla şehre katkı sunmuşlardır.¹⁴⁰

---

¹³⁹ Lowry, *Gezginlerin Gözünden*, s. 139.

¹⁴⁰ Eker, s. 3.

II BÖLÜM

BALKANLARDA (RUMELİ) OSMANLI ŞEHİRLEŞMESİ

Osmanlılar, Balkanlar için Rum-ili adını Romania'dan aldılar ve Anadolu'ya karşı denizin diğer tarafında Bizanslılar'dan fethettikleri bölgeler için kullanmışlardır. Rumeli, tarihî bir adlandırma olmasının yanında günümüzde İstanbul Boğazı'nın batı yakası için kullanılmaktadır.¹⁴¹ Rumeli (Rum-ili), Osmanlıların Balkan yarımadasına verdikleri isim kadar bu bölgeyi içine alan yönetim biriminin adıdır. Yunanlıların Romania'sından gelir. Rumeli Osmanlılar tarafından Anadolu'ya karşı denizin ötesinde Bizanslılardan alınan bölgeler için kullanılmış "Rum" ise eski anlamını koruyagelmiş ve daha önce Selçukluların küçük Asya'da egemen oldukları yerleri gösteren coğrafi bir ad olarak varlığını sürdürmüştü.¹⁴²

Balkanlara geçen dervişlerden biri olan Sarı Saltık, burada devlete büyük katkısı olan bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar. Sarı Saltık, XIII. yüzyılın ikinci yarısı içinde popüler İslam'ın Balkanlara girişine ve bunun sosyal tabanını teşkil eden bir Türk iskânına adı kaşıran gerçek hayatı menkıbelerle efsanelerle iç içe geçmiş bir şahsiyettir.¹⁴³ Balkanlardaki Türkmen iskânına öncülük eden Sarı Saltık aynı zamanda İslamiyet'in Balkanlarda yayılmasına da öncülük etmiştir. Sarı Saltık, Tuna kıyısına Baba Saltık Tekkesi, Varna'da Yılan Tekkesi, Kırınımda Baba Saltık Kasabası'ndaki Tekke gibi tekkeler kurarak İslamiyet'in Balkanlarda yayılmasına ve Türkmen iskânına öncülük etmiştir.¹⁴⁴

Osmanlılar, kuruluştan kısa bir süre sonra Umur Bey ile birlikte Bizans İmparatoru Kantakuzenos'a gönderdikleri yardımdan sonra verimli Trakya yöresini tanıdılar. Osmanlılar, ilk kez Orhan Bey Dönemi'nde Süleyman Paşa ile birlikte Dimetoka'da Sırp ve Bulgar güçlerine karşılık Bizans İmparatoru Kantakuzenos'a gönderilen yardımdan sonra verilen Çimbi veya Çimpe kalesi ile Balkanlar'da toprak sahibi olmuşlardır. Çimpe Kalesi,

---

¹⁴¹ Halil İnalçık, "Rumeli" **DİA XXXV**, İSTANBUL 2008, s. 232.

¹⁴² Özbaran, 49.

¹⁴³ Ahmet Yaşar Ocak, **Sarı Saltık**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002, s. VII.

¹⁴⁴ Heath W. Lowry, **Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550 (Kuzey Yunanistan'ın Fetih, Yerleşme ve Altyapısal Gelişimi)**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, (Çev. Ahmet Cemal), İstanbul 2008, s. 66.

Rumeli fütuhatının anahtarı konumundadır. Çimpe Kalesi'ni müteakip 1354'te Gelibolu'yu alan Türkler, Bolayır ve Tekirdağ'a kadar Marmara kıyılarını elde etmişlerdir.¹⁴⁵ Bir yandan Trakya fethedilirken bir yandan da Anadolu'dan Balkanlara aileler yerleştirilmiştir. Balkanlardaki bu fetih hareketlerinde bir süreklilik söz konusudur. Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Dönemi'nde Balkanların fethinde ve iskânında Osmanlı fatihlerinden Evrenosoğulları, Mihaloğulları, Turahanoğulları ve Malkoçoğulları ile gezginci dervişler önemli bir rol üstlenmişlerdir. Özellikle de Yunanistan'ın fethinde büyük yararlılıklar gösteren Gazi Evrenos Bey, Balkanların fethi ve şekillenmesi anlamında önemlidir. Bu fatihlere ve gazilere fetih sürecinde aktif olarak bulunmalarından ve gösterdikleri fedakârlıklar dolayısıyla fethedilen toprakların bir kısmı kendilerine tahsis edilmiştir. Bu fatihler kendilerine tahsis edilen bu mülk arazileri kendi istekleri ile vakfa dönüştürmüşlerdir. Kurdukları imaret-vakıflarla Balkanlara yerleşmiş ve burada Türk-İslam kültürünün yerleşmesi bakımından öncülük etmişlerdir. Bu hayır kurumları Balkanların dini, iktisadi, siyasi ve sosyal bakımdan şekillenmesinde etkili olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki tarihi incelendiğinde anahtar bir rol üstlenen Hacı Evrenos Bey bu bölgede bilinen en önemli uç beylerinden biridir. 1350'lerin ortalarından 1417'de ölümüne dek geçen dönemde ismi, doğuda Meriç Nehri kıyılarından batıda Adriyatik sahillerine kadarki bölgede gerçekleşen Osmanlı fetihlerinin hemen hemen tamamıyla ilişkilendirilir. Osmanlı sancağını Adriyatik'ten Mora'ya kadar taşımıştır.¹⁴⁶

Balkanlara yerleşme Osmanlı Tarihinin en önemli tarihi dönüm noktalarından biridir. Orhan Bey'in saltanatının son yıllarından itibaren Balkanlara yerleşen Osmanlılar uygulamış oldukları iskân ve istimalet siyasetiyle burada kalıcı olmayı başarmışlardır. Bizans'ın iç durumu ve Karesi denizcileri, Balkanlara geçişte önemli bir etkiye sahiptirler. Rumeli'ye geçişle birlikte Süleyman Paşa, Gelibolu'da kendisine bir saray inşa ederek karargâhını buraya nakletmiştir. Fethedilen yerlerin halkına dokunulmayarak aynı zamanda onlarla iyi muamele edilmiştir. Anadolu'dan Rumeli'ye göçmenler nakledilerek buralar

---

¹⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi I**, Ankara 1988, s. 137.

¹⁴⁶ Heath W. Lowry, İsmail Erünsal, **Yenice-i Vardar'lı Evrenos Hanedanı: Notlar, Belgeler**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, (Çev. Aynur (Evrenosoğlu) Onbaşıoğlu-Kıvanç Tanrıyar), İstanbul 2010, s. 5.

şenlendirilmiştir. Rumeli’de fethedilen yerlerde özellikle imaret ve vakıf sistemiyle şehirlerin şekillenmesini sağlayan Osmanlı Devleti’nde fetihlerin kilometre taşlarını fatihlerinin inşa ettirdikleri camiler, hanlar, medreseler, köprüler su kemerleri ve yollar oluşturmuştur.¹⁴⁷

Osmanlılar, ilk dönemlerde Balkanlarda fetih politikalarını yürütürken şehirleşmenin bir unsuru olan adlandırmalarda da farklı bir yol benimsemişlerdir. Yeni yerlerin adlandırılmalarında fethi gerçekleştiren kişinin adını, herhangi bir hayır kurumu inşa eden kişinin adını, dini yapının adını ve geldikleri bölgelerden getirdikleri adları yer adı olarak kullanmışlardır. Serez’de II. Bayezid’in kızı Selçuk Sultan’ın kocası ve Veziriazam Gedik Ahmet Paşa’nın oğlu Mehmed Beğ tarafından 1492’de inşa edilen Cami-imaret dolayısıyla burası Mahalle-i İmaret-i Mehmed Beğ Bin Ahmed Paşa diye adlandırılmıştır. Yenice-i Vardar’ın XVI. yüzyıl mahalle isimleri arasında on sekiz Müslüman bölgesinden en az on biri Evrenos ailesi mensuplarından şu ya da bu şekilde adını taşımaktadır. Mahalle-i İsa Beğ, Mahalle-i Hacı Mustafa, Mahalle-i Mescid-i Hacı Lala, Mahalle-i Hacı Resul, Mahalle-i Zaviye-i İsa Beğ, Mahalle-i Cami-i Evrenos Beğ bunlardan bazılarıdır.¹⁴⁸

Osmanlılar, Balkanlarda Dimetoka, Edirne, Gümölcine, Selanik ve Yenice-i Vardar gibi yeni yerleri fethetmeye başladıklarında bu şehirlerde daha önceden bir mescit ve cami olmadığı için buralarda bulunan kiliseleri mescit, cami veya cuma camisine dönüştürerek ya da yeni mabetler inşa etmek suretiyle buraya yerleşen Müslüman ahalinin öncelikli ihtiyaçlarından biri olan dini ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Fethedilen bölgedeki en büyük mabedin Cuma Cami olarak tahvili veya yeni baştan bir Cuma Cami’nin inşa edilmesinin dini niteliğinin yanı sıra siyasi bir yönü de vardır. Bu durum şehrin dârü’l İslâm dediğimiz Müslümanların hâkim olduğu bir şehir olduğunu gösterir. Mescid ve cami gibi dini yapıların yanı sıra bu dini yapıların çevresinde imaret ve zaviye gibi sosyal yapılar da inşa edilerek buralara yerleşen ahalinin ihtiyaçları karşılanmıştır. Bu dini ve sosyal yapılarla fethedilen yerin “Osmanlı Şehri” olması yolunda imar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu şehirleşme ile birlikte maddi ve manevi kültür unsurlarını burada yüzyıllarca yaşatmışlardır.

---

¹⁴⁷ Heath W. Lowry, Osmanlı Döneminde Balkanların, s. 92.

¹⁴⁸ Lowry, Erünsal, s. 112.

1. DİMETOKA / DİDYMÓTEIKHON

Yunanistan'ın Trakya kesiminde eski bir Osmanlı kasabası olan Dimetoka, bugün Didymóteikhon veya Demotika adıyla anılmakta olup Türkiye sınırına yakın, Edirne'nin 40 kilometre güneyinde ve Uzunköprü'nün 20 km. batısında Evros vilâyetine (Nomos) bağlı bir kasabadır. Dimetoka'nın, İmparator Trajanus (98-117) tarafından düzlük arazide kurulan Plotinopolis'in yerini aldığı belirtilir. Plotinopolis Barbar istilâları sırasında tahrip olunca Bizans İmparatoru I. Iustinianos (527-565) tarafından Kızıl Deliçay nehriyle çevrili platoda tekrar kurulmuş, yeni şehir çift surla çevrildiği için buraya "çift surlu" anlamına gelen Grekçe *Didymóteichon* adı verilmiş ve bu isim Türk hâkimiyeti döneminde Dimetoka şeklini almıştır.¹⁴⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Dimetoka adının nereden geldiği konusunda bizlere şu bilgileri vermektedir: "*İki nefer Urûm kralları karındaşlar idi. Birinin ismi Dimo, birinin Duka. Bu iki kefereler bu kal'ayı iştirâk-i sevî üzre binâ etdiklerinden Dimo Duka'dan galat-ı meşhûr Dimetoka derler.*"¹⁵⁰

Heath W. Lowry, Oruç Bey'in XV. yüzyıla ait kroniğinde Hacı Evrenos Bey'in 1358 yılında Meriç Nehri'nin batı kıyısına yaptığı ilk akın ile fethedilen yerin Hacı İlbey Kulesi olduğuna kanaat getirmektedir.¹⁵¹ Burası Dimetoka'nın 10 kilometre kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bu kule, Bizans İmparatoru VI. John Cantacuzenos tarafından 1331'de hazine dairesi olarak inşa edilmiştir. Osmanlı kaynaklarının ittifakla Hacı İlbeyi Kulesi şeklinde ifade etmesi kalenin fetihden hemen sonraki dönemde bir kısmını inşa etmiş olabileceği ihtimaline atıfta bulunmaktadır. İki kuleden oluşan bu müstahkemin küçük olanını Osmanlı fatihi Hacı İlbeyi tarafından eklenmiş olabileceği ihtimali yüksektir. Hacı İlbeyi Kalesi'nin surlarının sağladığı koruma sayesinde Hacı İlbey ve Evrenos Bey kuzeyde Edirne'ye, güneybatıda da etrafi surlarla çevrili olan Dimetoka'ya akınlar yapma imkânını bulmuşlardır.

¹⁴⁹ Machiel Kiel, "*Dimetoka*", **DİA IX**, İstanbul 1994, s. 305.

¹⁵⁰ Evliya Çelebi, **Seyahatname VIII**, (Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 31.

¹⁵¹ Lowry, *Osmanlı Döneminde Balkanların*, s. 18.

Âşık Paşazade, Neşri ve Oruç Bey tarihleri Dimetoka'nın Hacı İlbeyi tarafından feth edildiği hususunda mutabıklar. Âşık Paşazade Dimetoka'nın fethi hususunda bizlere şu malumatı vermektedir:

“Hacı İlbegi Meriç kenarında bir küçük bırguzcuk var-ıdı, anı feth itdi. Gündüz ol hisarcuga girürdi, kaçan kim gece olsa gaziler-ile at arkasına gelürler-ıdı. Ta sabah alınca, etrafın kâfirlerine rahatlık vermeyüp incidürler-ıdı. Meger bir gece Dimetoka teküri çıkmış kim bu Hacı İlbegi 'yi karvaya. Hacı İlbegi hód bunı gaziler-ilen casuslamış-ımuş. Teküri gafıl itdi, nazúklig-ilen bagazın ele aldı. Heman hisara yörıdı. Ve hem hisara yakın gelmişler-ıdı. Hisarun dibine vardılar, tekürlerini tutgun gösterdiler ve ahd itdiler kim bunı öldürmeyeler. Oglı, kızı ve avratı-y-ıla koyıvireler. Her kangı tarafa dilerse vara gıde. Bu habarı işıtdiler, hisar halkı heman girü muhkem ahd-ıla vırdiler hisarı. Bu tarik-ıla Hacı İlbegi Dimetoka hisarını feth itdi. Ve bu tarafda Gazi Evrenez [Evrenüz] dahı Keşan hisarını almış-ıdı. Ve İpsala 'yı döğüp-yorurdi.”¹⁵²

Neşri'de Dimetoka'nın fethi ile ilgili verilen bilgiler de farklı olmamakla birlikte şöyledir:

“Rivâyet iderler ki, Hacı İl-Begi Meriç kenarında bir küçük bergoşcuk alub gündüz hisara girüb yaturdı ve gece sabah olunca, ol etrafın kâfirlerini rahat itmezdi, incidürdi. Meğer bir gıre Dimetoka tekvur 'ı hisarından çıkmış ki gafılken Hacı İl-Begi karvaya, Hacı İl-Begi hod tekvur 'un bu fâsıd fi 'lin tuyub kanda idüğın casuslatmış, tekvur 'ı mağrur idüb boğazın aldı. Çünkü kâfiri tutdı, heman hisar 'a yürüdi. Hisar halkı tekvur tutulduğın bilüb aman dileyüb, mücâhede itdiler ki, kimesneyi öldürmeyüb oğlıyle kızıyle ve cemi ' maliyle ve esbâbiyle salı-vireler. Her ne yire dilerse gideler. Bu müşahede üzerine hisarı virüb, kendüler çıkub, gidüb ve hem tekvur 'ı dahı azad itdiler. Dimetoka bu tarikle feth olındı. Ve bu tarafda Gazi Evrenoz dahi Keşan hisarını almışdı ve İpsala'yı döğüb yürürdi.”¹⁵³

Oruç Bey de bu hususta benzer bilgiler vermekle birlikte fethin tarihinin Hicri 760 yılı olduğunu ifade etmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Meriç Nehri'nin batı yakasındaki ilk şehri Dimetoka olmuştur. Şehir hâkimiyet altına alındıktan sonra hızla bir Osmanlı şehrine dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm bir Cuma Cami'nin ve hamamın inşa edilmesi bununla birlikte zaviye ve

---

¹⁵² Âşıkpaşazade, s. 380.

¹⁵³ Neşri I, s. 193.

imaretlerin vakfedilmesiyle başlamıştır. İnşa edilen saray, ulu camii, mescitler, medreseler, hamamlar, imaret ve zaviyeler ile hızla bir Osmanlı şehrine dönüştürülen Dimetoka, hanedanlığın İstanbul'un fethinden sonra da gelip gittiği bir şehri olma özelliğini korumuştur.¹⁵⁴ Dimetoka'daki bu imar ve iskân faaliyetlerinin temelini akınlara katılan dervişler ya da alperenler, onların kurduğu zaviyeler ve bu zaviyeler etrafında teşekkül eden yerleşimler belirlemiştir. Edirne'nin fethiyle birlikte başkent buraya taşınmasından sonra Dimetoka, Edirne'ye yakınlığı ve Edirne'nin koruyucu kalkanı olması nedeniyle imar faaliyetleri açısından zengin bir Balkan şehri olmaya devam etmiştir.

ŞEHRİN YAPISI

a) İdari Yapı

Dimetoka şehri hem idari bakımdan hem de coğrafi açıdan tarihin her döneminde Edirne ile kader birliğine sahiptir. İdari anlamda Edirne'ye bağlı bulunmakla birlikte, coğrafi konumu itibariyle Edirne'yi koruyucu bir kalkan vazifesini üstlenmiştir. Dolayısıyla arşiv kaynaklarında sürekli bu şehrin kayıtlarına dâhil edilmiştir. Tarihi menbalara dayandırılarak Dimetoka üzerinde yapılacak her çalışma Edirne şehrinin üst başlık olarak verildiği vesikalara dayanmak durumundadır.¹⁵⁵

Klasik Dönemde yönetim merkezlerinden biri olarak kullanılan Dimetoka, batıya yapılan seferlerde Osmanlı hanedanının ikamet ettiği bir üstür. Ayrıca burada Osmanlı hazineleri bir süre için bulundurulmuştur. Bu hususu Bertrandon De La Broquière bizlere şu şekilde aktarmaktadır: *“Yuvarlak bir tepe üzerinde büyük ve çok güzel bir kalesi vardı. Kale iki sıra surlarla çevriliydi ve bir kenarından ırmak geçiyordu. Kale surlarının çevrelediği alan içinde dört yüz kadar ev bulunmaktaydı ve bu alanda bana söylendiğine göre padişahın hazinelerinin saklandığı bir kule vardı.”*¹⁵⁶ Eserinin devamında yine Dimetoka'dan bahseden

---

¹⁵⁴ Feride Bozcu, **14.-15. Yüzyıl Erken Dönem Osmanlı Tarihinde Bir Saray Şehri: Dimetoka, Bahçeşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek lisans tezi), İstanbul 2017, s. 37.

¹⁵⁵ Ömer Çam, **TD 54 Numaralı Tahrir Defterine (H.976/M.1568) Göre Dimetoka Kazası** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 6.

¹⁵⁶ Broquière, s. 232.

seyyah “*Öyle sanyorum ki Padişah çok güvenli bir yer olduğu için hazinesini burada tutuyor.*”¹⁵⁷ diyerek hazinenin güvenlik kaygısıyla burada bulundurulduğunu ifade etmiştir.

Dimetoka'nın Osmanlı şehir geleneğine göre imarı I. Murad Dönemi'nde başlamıştır. İlk olarak Saray-ı Hümayun ve hazine sur içindeki Bizans sarayına yerleştirilmiştir. Daha sonra kale içine yerleştirilecek tımarlı sipahiler için bir bölge seçilmiş, burası tımarlı sipahilerin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden imar edilmiştir. Burası kale içindeki ilk Müslüman mahallesidir. Dimetoka'nın fethiyle Bizans'tan kalan bu sarayı değerlendiren I. Murad, Edirne'ye yerleşene kadar bu sarayda kalıp ve yeni bir cami inşa ettirmiştir. Saray-ı Hümayun Edirne'ye taşınana kadar padişah ve maiyetinin ikamet ettiği şehir olan Dimetoka, Osmanlı döneminde (1361-1912) bir ilim merkezi ve Osmanlı sultanlarının zaman zaman gelip kaldıkları bir yerdi. Bu sebeple kalenin bulunduğu tepede sultanlar için büyük bir saray yapılmıştı. Dimetoka'daki bu saray 1365-1368 tarihleri arasında I. Murad tarafından inşa edilmiştir. Sarayın etrafı da koruma amaçlı çevriliydi ve surlar “kız kulesi” ve “cephane kulesi” adı verilmiş olan iki kuleyle desteklenmişti.¹⁵⁸

Dimetoka'nın iki önemli kapısı yeniden inşa edilir. Bunlar Köprü Kapısı ve Çarşı Kapı'dır. Surları ve kaleleri ikinci bir perde duvar ile sağlamlaştırılarak Köprü Kapısı'nın yanında giriş çıkışı kontrol etmek üzere bir mahalle kurulmuştur.¹⁵⁹

b) Dini Yapı

Kiliselerin camiye dönüştürülmesi yaygın bir uygulama olmasına karşın erken dönemde fethedilen Gümölcine, Siroz ve Dimetoka'da kiliselerin camiye tahvil edilmediği tam aksine buraları fetheden fatihlerin camileri kendileri inşa ettirdikleri ya da kendi ibadethanelerini cami için bağışladıklarını görmekteyiz. Amerikalı tarihçi Heart Ward Lowry bu uygulamanın ilk dönemlerde yaygın olmadığını iddia etmektedir. Bu bağlamda 1359-1360 yıllarında alınan Dimetoka'da birinci Cuma Cami'ne tahvil edilmiş herhangi bir kilisenin kaydı bulunmamaktadır.¹⁶⁰

---

¹⁵⁷ Broquière, s. 238.

¹⁵⁸ Bozcu, s. 39.

¹⁵⁹ Bozcu, s. 62.

¹⁶⁰ Lowry, Osmanlı Döneminde Balkanların, s. 146.

Dimetoka'da kurulan ilk sosyal ve dini kurum zaviye Abdal Cüneyt Zaviyesidir. Bu zaviye surların dışına inşa edilmiştir. Şehre gelen ilk yerleşimciler bu zaviyenin etrafında iskân ederek yeni mahalleler kurmuşlardır.

Osmanlı hâkimiyetinin ilk yıllarından günümüzde üç eser kalmıştır. Evrenos Bey, henüz hayattayken inşa edilmiş olan bu eserlerden en eski olanı I. Beyazıd Dönemi'nde başlanmış olup I. Mehmed (Çelebi) Dönemi'nde tamamlanmıştır. Bu cami Yunanistan'ın en eski cami olma özelliğini taşımaktadır. Dönemin Osmanlı mimarisi ve ahşap sanatının özelliklerini taşıyan Sultan Bayezid Cami Kuzey Yunanistan'da ayakta kalabilmiş erken dönem eserlerinden biridir. Balkanlarda ilk fethedilen yer olması hasebiyle en eski cami olma özelliğine sahiptir. Ayrıca bu Ulu Cami Rumeli'nin en büyük üç camisinden biri olarak kabul edilir. Mimarı Hacı İvaz'dır. Hacı İvaz Paşa gibi üst düzey bir devlet adamının bu mimarinin yapımını üstlenmesi devletin Dimetoka'ya verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir.¹⁶¹

İlk dönemlere ait son eser ise II. Murat Dönemi'nde bir süre Rumeli Beylerbeyliği yapan Oruç Paşa'nın kubbeli türbesidir. Osmanlı'nın bölgedeki en eski anıtsal mezarı olan bu türbe yaklaşık olarak 1417 yılında inşa edilmiştir.

Bektaşî dervişleri de bu şehirde etkili olmuş ve inşa ettikleri yapılarla burada kalıcılığın sağlanması anlamında etkili olmuşlardır. Dimetoka'ya 40 km. uzaklıkta bulunan çok önemli bir Bektaşî merkezi olan Seyyid Ali Sultan Tekkesi bu anlamda şehrin önemini arttırmaktadır. Seyyid Ali Sultan adındaki Bektaşî şeyhi, Dimetoka yakınlarına Kızıl Deli isimli çayın kenarındaki bir derbendin yanına yerleşerek bu tekkeyi kurmuştur. Seyyid Ali Sultan Tekkesi Bektaşîliğin Balkanlarda yayılmasında etkili olmuştur. Dimetoka'nın sosyal yaşamı için de çok önemli bir yeri olan Seyyid Ali Sultan tekkesi Bektaşîliğin beş önemli merkezinden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁶²

c) Ticari Yapı

Dimetoka, iki ana ticaret yoluna (Viae Egetia ve Militaris) coğrafi yakınlığına rağmen, bu iki ana yol arasındaki nehirlerin kesişme noktasında yer alması Dimetoka'nın

---

¹⁶¹ Bozcu, s. 81.

¹⁶² Bozcu, s. 105.

Bursa ve Edirne gibi güçlü bir ticari merkeze dönüşme şansını ortadan kaldırıyor. Zayıf ticari altyapısı, birkaç han ve iki kervansaraydan ibaretti. Dimetoka'da sürdürülen ticaret ve zanaat faaliyetleriyle ilgili olarak 1570'lerden kalan arşiv bilgileri, eski kapan adı verilen bir kapalı çarşı ile sınırlıdır. Çarşı kapısının önünde yer alan bu noktada zerzevat ve tahıl ticareti yürütülüyordu. Eski kapandaki dükkânların kiralari I. Beyazıt İmaretı ve medresesinin bakımında kullanılıyordu.¹⁶³ Ticari anlamda her ne kadar ön plana çıkmamış olsa da şehre kurulan pazar, kervansaraylar ve kapan hanı şehrin ekonomik olarak kalkınmasına katkı sağlamanın yanı sıra burada kurulan imaret, medrese ve vakıf gibi hayır kurumlarının masraflarını karşılıyordu.

d) Sosyal Yapı

Osmanlı Devleti, Dimetoka'yı fethettikten sonra şehri imar etmiş ve gerekli altyapı hizmetlerini sunmuştur. Dimetoka, Osmanlıların eline geçtikten sonra dışarıdan getirilen Türk aileleri, eski kale dışında yeniden oluşturulan mahallelere yerleştirilmişlerdir. Gayrimüslimler surla çevrili kesimde, özellikle kiliselerin etrafında toplanmıştır. Bu durum şehrin savaşmaksızın teslim olduğunu bizlere göstermektedir. Ekrem Hakkı Ayverdi: *“Asıl şehir hisarın eteğindedir.”*¹⁶⁴ demek suretiyle yeni mahallelerin kurulduğu bölgeyi işaret etmiştir. Bertrandon De La Broquière seyahatnamesinde *“Yuvarlak bir tepe üzerinde büyük ve çok güzel bir kalesi vardı. Kale iki sıra surlarla çevriliydi ve bir kenarından ırmak geçiyordu. Kale surlarının çevrelediği alan içinde dört yüz kadar ev bulunmaktaydı.”*¹⁶⁵ diyerek aslında şehrin nüfusu hakkında bizlere bir ipucu vermektedir. XV. yüzyıla ait arşiv belgelerinde 16 Müslüman mahallesinin tepenin doğu yamacından vadiye kadar inen alanda surla çevrili alanın dışında yer aldığı tespit edilmiştir. Mahalleler şunlardır: Debbağlar (deri tabakçıları), Karagöz Bey, Burak, Medrese, Haraççı (vergi memurları), Oruç Bey, Cercer, Cami, Kuyumcular, Habibi Fakih (bazen Macarlar olarak da anılıyordu), Bazarlı Bey, Hocaca, Doğan Bey, Köprübaşı ve Tatarlar.¹⁶⁶ 1516-1517'de Dimetoka'da 203 hânedan

---

¹⁶³ Bozcu, s. 55.

¹⁶⁴ Ekrem Hakkı Ayverdi, *“Dimetoka'da Çelebi Sultan Mehmed Camii”*, **Vakıflar Dergisi** 3, Ankara 1956, s. 13.

¹⁶⁵ Broquière, s. 232.

¹⁶⁶ Bozcu, s. 39.

ibaret on Müslüman, 111 evden oluşan üç Hıristiyan ve on yedi evden oluşan bir Yahudi mahallesi mevcuttu. Müslüman nüfusun yarıya yakını sonradan Müslüman olmuş gruplar oluşturuyordu. Bu sayının kabarık olmasının sebebi, XII. yüzyılda Bizanslıların bölgeye yerleştirdikleri Hıristiyan Peçenek Türklerinin dil birliği dolayısıyla kolayca Müslüman olmalarıdır. Bu dönemde Türkçe isimli birçok Hıristiyan köyünün mevcudiyeti de bu fikri doğrular mahiyettedir (Akalan, Başkilise, Çekirdekli, Çobanlı, Gökçepinar, Ketenlik, Kozluca, Saltuk vb.). 1528-1530 tarihli Tahrir Defteri'ne göre şehirdeki Müslümanların sayısında önemli bir azalma olmuş (165 hâne), buna karşılık Hıristiyan aile sayısı artmıştır (145 hâne).¹⁶⁷

Mahalle adını, oraya inşa edilen bir yapıdan, yerleşimcilerinin dinlerinden, etnik kökenlerinden ya da mesleklerinden alır. Gayrimüslimlerin yoğunlukta olduğu kale içi Kale Mahalle olarak anılmaktadır.

Dimetoka'da, Osmanlı vakıf geleneğinin en önemli parçası olan birçok imaret inşa edilmiştir. Bunların en önemlileri: Yıldırım Bayezid Han İmareti, Nasuh Beg İmareti, Koca Mustafa Paşa Cami-İmareti, Turhan Bey İmareti, Vakf-ı İmaret-i Ergene, Karaca Paşa İmareti, Tevkii İbrahim Paşa İmareti ve Murad Paşa İmareti'dir. Bunların dördü merkezde iken diğer dördü ise şehre bağlı köylerde yer almaktaydı.¹⁶⁸

Dimetoka'da, Osmanlı Devleti'nin en eski caminin yanı sıra en eski hamamı da inşa edilmiştir. Günümüze kadar varlığını sürdüren ikinci eser olan bu hamam, 1398-1399 yıllarında Kara Timurtaş Paşa'nın oğlu Oruç Paşa tarafından inşa edilmiştir. Oruç Paşa, halk arasında "Fısıltı Hamamı" olarak bilinen bu hamamı yine kendisi inşa ettiği medrese için gelir kaynağı olarak düşünmüştür. Bu hamam yüzyıllarca ayakta kalmış ve halkın ihtiyaçlarına cevap vermenin yanı sıra Oruç Paşa'nın inşa ettirdiği medresenin gelir kaynakları arasında yer almıştır.¹⁶⁹

---

¹⁶⁷ Bozcu, s. 43.

¹⁶⁸ Lowry, Osmanlı Döneminde Balkanların, s. 70.

¹⁶⁹ Lowry, Osmanlı Döneminde Balkanların, s. 22.

2. EDİRNE

Balkan Yarımadasının güneydoğu uzantısını teşkil eden Trakya kesiminde Tunca ile Arda nehirlerinin Meriç'e ulaştığı yer yakınında bulunmaktadır. Tunca'nın Meriç'e kavuşmadan önce meydana getirdiği kavis içinde yer alan şehrin hemen hemen tam ortasına düşen ve üzerinde Selimiye Cami'nin bulunduğu tepelik kesimi denizden 75 m. yüksekliktedir. Bu yükseklik şehrin doğusunda daha da artarak 95-100 metrenin üzerine çıkmaktadır. Anadolu'yu Avrupa'ya bağlayan ana yol üzerinde yer alması da buraya eski çağlardan beri büyük önem kazandırmıştır.¹⁷⁰

Kaynaklarda "Edirne", "Edrene" şeklinde geçen şehrin Romalılar döneminde adı Hadrianopolis, İslam kaynaklarında ise Hadrianopolis'ten bozma "Edrenos", "Edrenaboli" şeklinde yazılarak telaffuz edilmiştir. I. Murad zamanında "Edrene" imlası benimsenmiş ve uzun süre bu şekilde anıldıktan sonra muhtemelen XVIII. yüzyıldan itibaren "Edirne" olarak söylenmeye başlanmıştır.¹⁷¹

Osmanlı Dönemi'nde bütün tarihi ve siyasi olayların yaşandığı ve kültür hareketlerinin yaşandığı ve kültür hareketlerinin oluşup geliştiği bir başkent olan Edirne gerek Türk milli hayatında gerekse Türk-Avrupa ilişkilerinde uzun süre başrolü oynayıp önemli bir merkez olarak varlığını sürdürmüştür. Osmanlılar, Umur Bey ile birlikte Bizans İmparatoru Kantakuzenos'a gönderdikleri yardımdan sonra verimli Trakya yöresini tanıdılar. Osmanlılar, ilk kez bu dönemde Edirne ile ilgilenmeye başladılar.¹⁷²

Sultan Murad, Edirne ile İstanbul'un bağlantısını kesmek için Hacı İlbey'i Dimetoka üzerine, Gazi Fazıl'ı Keşan üzerine sefere göndererek buraları fethetti. Bu fetihlerle Edirne-İstanbul bağlantısı kesilmiş oluyordu. Babaeski'nin fethiyle birlikte Lala Şahin Paşa, Edirne üzerine sevk edildi. Bizans ordularıyla Sazlıdere'de çarpışan Osmanlı kuvvetleri galip gelirken Bizans kuvvetleri, Edirne kalesine sığınmışlardır. Ancak Edirne muhafızı Bizanslı kumandanın gece kaçarak Enez'e sığınmasından ve Edirne önünde toplanan Osmanlı

---

¹⁷⁰ Tayyib Gökbilgin, "Edirne", **DİA X**, İstanbul 1994, s. 425.

¹⁷¹ Gökbilgin, s. 425.

¹⁷² Gökbilgin, s. 426.

kuvvetleri ile çarpışmayı göze alamamaları gibi nedenlerle ahali şehrin kapılarını açarak şehri Osmanlılara teslim etmişlerdir. Bu konuyu Aşıkpaşazade şu şekilde ifade etmektedir:

“Anun dahi hisarını boş buldı ve bu bir iki üç pare hisarı kim feth itdi. Bu boş kalan hisarların kâfirleri Edrene 'ye gelüp cem' olmuşlar. Han dahi lalası Şahin'e asker virdi Edrene 'ye göndürdi. Hemin oradan lala yörüdi, Edrene 'ye gitdi. Küffar dahi bu taraftan işidüp lalanun geleceğin, azim leşkerilen karşuladılar. Ceng olundu, Hak ta'ala lalaya fırsat virdi, küffarı münhezim eyledi. Kaçup kâfirler Edrene hisarına koyuldu. Bu tarafta hana dahi başlar göndürdiler ve küffarun münhezim olduğun bildürdiler. Hacı İlbegi ve Gazi Evrenez hanun gelüp önine düşdiler, Edrene 'ye getürdiler. Ol hinde Meriç be-gayet taşup tururdu. Edrene teküri gice-y-ile bir kayığa girdi kaçdı, İnez'e [Enüz] gitdi. Çünkü sabah oldı hal ne-y-ise tuyuldu.”¹⁷³

Edirne'nin fethinin hangi tarihte yapıldığı hususu ihtilafıdır. Bu konuda farklı tarihler verilmektedir. Hicri 759, 760, 761, 762 ve 763 tarihleri bu konuda ileri sürülen tarihlerdir. Oruç Bey *“Edirne dahi feth olundu, hicretin sene 761 vâkı'oldı.”*¹⁷⁴ diyerek Hicret'in 761'ini verirken Mehmed Neşri fethin tarihini *“Sultan Murad Han Gazi elinde bu fetih hicretün yidi yüz altmış ikisinde vâkı'oldı.”*¹⁷⁵ diyerek 762 tarihini vermektedir. İhtilafı bir konu olan fetih tarihi konusunda Edirne'nin daha Orhan Gazi'nin sağlığında oğlu Murad ile Lala Şâhin'in sistemli bir fetih siyaseti sonucu 1361'de ele geçirildiği görüşü ağırlık kazanmaktadır.¹⁷⁶

XIV. yüzyılda Osmanlı Türklerinin Anadolu'dan Balkan yarımadasına geçmeleri sonucunda Edirne'nin bir Türk şehri haline gelmesi şehrin bütün geçmiş devirlerinden farklı bir safhaya başlangıç olmuştur. Gerek Balkanlar gerekse Avrupa tarihi açısından bir dönüm noktası olan Edirne'nin fethi aynı zamanda İstanbul'un fethini de kolaylaştırmıştır. İstanbul'un fethi için hazırlıklar buradan yapılmıştır.¹⁷⁷

Edirne, asıl önemini başkent oluşuyla kazanmıştır. İstanbul'un fethine kadar devletin payitahtı olan şehir, şehzadelerin mücadelelerine sahne olmuş netice olarak Çelebi Mehmed,

---

¹⁷³ Aşıkpaşazade, s. 381.

¹⁷⁴ Oruç Bey, s. 24.

¹⁷⁵ Neşri I, s. 197.

¹⁷⁶ Gökbilgin, s. 426.

¹⁷⁷ Gökbilgin, s. 426.

duruma hâkim olmuş, ve burada kalarak uzun müddet burada yaşamış, ve burada vefat etmiştir. Bir Türk şehri olarak gelişen Edirne'nin önceki dönemlere ait eserleri yok denilecek kadar azdır. Ancak Türklerin hâkimiyetiyle birlikte kısa bir süre içerisinde Türk şehri özelliğini kazanmıştır. Kısa bir sürede gelişip büyümesi ve mamur hale getirilmesinde başlıca metot, vakıf yolu ile kurulup idare edilmekte olan imaret sistemi idi. Fetih sonrasında şehir, devlet yönetiminin ileri gelenleri ile hükümdarın öncülüğünde adeta yeniden kurulmuştur.

2.1. ŞEHRİN YAPISI

2.1.1. İdari Yapı

Edirne fethedildikten sonra Balkanların fethinde bir harekât üssü olarak kullanılmıştır. Ayrıca Edirne'nin fethi İstanbul'un fethini de kolaylaştırmıştır. Nitekim Yıldırım Bayezid İstanbul muhasarası için hazırlıkları burada yapıp İstanbul üzerine buradan hareket etmiştir. Yıldırım Bayezid'in Timur karşısındaki mağlubiyetinden sonra Emir Süleyman, devletin resmi evrakı ve hazineyi alarak Edirne'ye gelmiştir. Bununla siyasi olarak devlet merkezi haline gelen Edirne, Çelebi Mehmed'in Fetret Devri'nden başarıyla çıkmasından sonra da devlet merkezi olarak devam etti. Çelebi Mehmet uzun bir süre burada kalmış ve burada vefat etmiştir. Çelebi Mehmed'den sonra başa geçen II. Murad da burada kalarak Balkanlara yönelik faaliyetlerini buradan yürütmüştür. Yine Osmanlı Devleti'ne gelen elçileri burada kabul etmiştir.¹⁷⁸ II. Murad da burada uzun müddet kaldıktan sonra burada vefat etmiştir. Oğlu II. Mehmed Manisa'dan Edirne'ye gelerek burada tahta oturmuştur. II. Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra da Edirne'nin önemi devam etmiştir. II. Mehmed selefleri gibi Balkanlara yönelik faaliyetlerini buradan yürütmüştür. Bu bilgilerden hareketle Edirne'nin siyasi merkez olmasının yanında askeri üs olarak da kullanıldığını anlamaktayız.¹⁷⁹

Edirne fethedildikten sonra Rumeli Beylerbeyliği oluşturularak Lala Şahin Paşa buraya Beylerbeyi olarak atandı. Rumeli Beylerbeyliği kuruluşunda; idari olmaktan ziyade

---

¹⁷⁸ Gökbilgin, s. 426.

¹⁷⁹ Gökbilgin, s. 426.

askeri bir kimliğe sahipti. Rumeli Beylerbeyliği, Osmanlı sınırlarının dışında kalıncaya kadar ayrıcalıklı statüsünü korudu, daima Anadolu Beylerbeyliğinden öncelikli idi.¹⁸⁰

Osmanlı Devleti'nin Edirne'deki ilk sarayı I. Murad Dönemi'nde Selimiye Cami'nin bulunduğu yüksek mevkide inşa edilmiştir. Saray, Yıldırım Bayezid Dönemi'nde genişletilmiştir. Bu saray İstanbul'dakine nazaran daha geniş bir sahaya yayılmıştı. Burada 119 oda, yirmi bir divanhane, yirmi iki hamam, on üç mescid, on altı büyük kapı, on üç koğuş, dört kiler, beş matbatı, on dört kasır bulunmaktadır. Daha çok devlet işlerinin görülmesi amacıyla inşa edilen bu saray, Saray-ı Atik olarak anılır. Daha sonra II. Murat Dönemi'nde Tunca Nehri'nin ikiye ayrıldığı ada üzerinde 1450 yılında Saray-ı Cedid adıyla anılan Yeni Saray'ın inşasına başlanmıştır. Fatih Sultan Mehmed Dönemi'nde tamamlanan saray, 119 oda, yirmi bir divanhane, yirmi iki hamam, on üç cami, on altı büyük kapı, on üç koğuş, dört kiler, beş mutfak, on dört kasırdan oluşmaktaydı.¹⁸¹

2.1.2. Dini Yapı

Edirne fethedilince camiye tahvil edilen Ayasofya veya Halebî Cami camiye çevrilen tek Bizans kilisesidir.¹⁸² I. Murad'ın emriyle camiye tahvil edilen bu yapı ile Osmanlı Şehri'nin tanımında yer alan halkın dini ihtiyacı karşılanmıştır.

Edirne'de İslam mimarisinin şaheseri olan Yıldırım Bayezid Cami, 1399 yılında inşa edilmiş olup şehrin İslami kimliğe bürünmesi yolundaki en önemli adımlardan bir tanesidir. Bu eser, Edirne'deki en eski Osmanlı yapısıdır. Dr. Rifat Osman Bey, bu caminin bir kilise harabesi üzerine yapıldığını kaydetmektedir. Yine ilk dini mimari içerisinde yer alan Eski Cami de Yıldırım Bayezid'in oğlu Emir Süleyman tarafından inşa edilmiş olup 1413 tarihinde tamamlanmıştır. Süleymaniye cami, Ulu cami gibi farklı adlarla anılan bu eser, Üç Şerefeli Cami'nin yapılmasından sonra Eski Cami diye anılmıştır. Çok kubbeli ulu cami tipinin ilk örneği olan bu yapı günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. Kuruluş Dönemi'nde

---

¹⁸⁰ Halime Doğru, “Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti”, **Türkler-9**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 165.

¹⁸¹ Semavi Eyice, “Edirne (Mimari)”, **DİA X**, İstanbul 1994, s. 432.

¹⁸² Yunus Uğur, “Şehirler ve Şehirleşme”, **Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul 2015, s. 295.

Edirne’de inşa edilen diğer önemli camiler ise Muradiye Cami ve Darü’l Hadis Cami ve Üç Şerefeli Cami’dir. Bu camiler ile şehir adeta İslami bir silüete kavuşmuştur.¹⁸³

2.1.3. Ticari Yapı

Edirne, I. Murad Dönemi’nde Osmanlıların hâkimiyetine geçtikten sonra dini ve sosyal yapılaşmanın yanı sıra ticari olarak da yapılanmaya başlanmıştır. Avrupa’ya doğru giden ana yol üzerinde yer aldığı için büyük han ve kervansaraylar inşa edilerek ticari olarak şehir canlandırılmıştır. Dr. Rifat Osman Bey, Edirne Rehnüması adlı eserinde: “*Fetih sırasında on mahallesi ve on beş bin nüfusu olan Edirne, bir ticaret merkezi idi. Pazarında İslam ve Hristiyanlardan başka birçok Venedikli, Cenevizli, Fransalı ziyaretçiler de görülürdü.*”¹⁸⁴ demek suretiyle Edirne’nin ticari önemini dile getirmektedir.

Sultan Çelebi Mehmed Dönemi’nde Edirne Bedesteni inşa edilerek Eski Cami vakıflarına dâhil edilmiştir. Dört bir yanında kapı bulunan bedesten aynı zamanda şehrin ekonomik olarak bir cazibe merkezi haline gelmesini sağlamıştır.¹⁸⁵

2.1.4. Sosyal Yapı

Edirne’de ilk Türk yerleşmeleri Kaleiçi mevkiindedir. Burada aynı zamanda en eski Osmanlı yapıları da inşa edilmiştir. Diğer ilk yerleşmeler ise Debbaghane ve Kirişhane semtleridir. Fetihle birlikte şehir, surların dışına taşarak yeni yerleşmeler ve iskân metoduyla genişlemiştir. Edirne, fethinden sonra yaklaşık bir buçuk yüz yıla yakın bir süre içerisinde bugünkü şeklini alıp genişledi. Edirne’nin imarında diğer şehirlerde olduğu gibi başlıca metod, vakıf yoluyla kurulup idare edilmekte olan imaret sistemiydi. Şehrin kuruluşunda ve şekillenmesinde geniş ölçüde yer bulan imaret sistemi, sosyal yapılanmanın temelini oluşturmuştur. Vakıf sistemi, Edirne’nin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Şehrin yeniden kuruluşunda vakıflar, büyük sosyal ve dini yapıların inşasında kayda değer bir

---

¹⁸³ Gökbilgin, s. 429.

¹⁸⁴ Dr. Rifat Osman, **Edirne Rehnüması (Edirne Şehir Kılavuzu)**, Edirne Valiliği Kültür Yayınları, (Çev. Ratip Kazancıgil), İstanbul 2013, s. 28.

¹⁸⁵ Eyice, “*Edirne (Mimari)*”, s. 440.

sorumluluk üstlenmişlerdir. Edirne, bu vakıflar aracılığıyla fethinden sonra XVI. yüzyıla kadar geniş mahalle ve mamur semtlere sahip güzide bir şehir konumuna yükselmiştir.

I. Murad fethin akabinde burada Hüdavendigâr adıyla bir imaret inşa ederek halkın hizmetine sunmuştur. Yıldırım Bayezid Dönemi'nde Yıldırım İmaretî II. Murad Dönemi'nde ise Saruca Paşa İmaretî gibi sosyal yapılar inşa edilmiştir. Zikrettiğimiz bu ilk dönem imaretleri genel olarak şehir kenarındaki semtlerde inşa edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde hamamlar, diğer şehirlerde olduğu gibi ilk dönem Edirne şehrinin imarında da dikkatleri çeken yapılardır. I. Murad Dönemi'nde Yahşi Fakih tarafından inşa edilen dini yapıların yanı sıra kendi adıyla anılan bir hamam inşa ederek vakfetmiştir. Yıldırım Bayezid Dönemi'nde burada Çukur Hamamı, Saray Hamamı ve Yıldırım Hamamı olmak üzere üç tane hamam inşa edilerek hizmete sunulmuştur. Ekrem hakkı Ayverdi Sultan II. Murad Dönemi'nde Edirne'de dokuz hamam inşa edildiğini ve bunlardan sadece üç tanenin günümüze kadar kaldığını ancak ikisinin harabe şeklinde olduğunu ifade etmektedir. Diğer şehirlerde olduğu gibi Edirne'de de dini ve sosyal müesseselerin isleyişi ve ihtiyaçları için bu gibi akaratlar vakfedilmiştir.¹⁸⁶

Edirne, Türklerin hâkimiyetine girdikten hızla Türkleşmeye başlamıştır. Fetihden sonra kısa süre içerisinde şehir, surların dışına taşmış ve Edirne'ye yerleşen Türkler, kale içini Rum ve Yahudilere bırakarak surların dışındaki geniş alanlara yeni mahalleler kurmuşlardır. Bu mahalleler, kalenin güneyinde Tunca boyuna, güneydoğuda Tunca-Meriç kavşağına, doğuya, kuzeydoğuya ve kuzeye doğru uzanmış ve bu çevrenin ortasında, Selimiye Cami'nin yükseldiği tepe etrafında gelişmiştir.¹⁸⁷ XV. asır başlarından itibaren Edirne şehrinin istikametlerini ve hudutlarını tahmin ettiğimiz üzere Kale içi, Darphane, Kirişhane, İstanbul yolu-Ayşe Kadın, Kıyık-Buçuk Tepe, Menzil Ahır-Muradiye-Tekke Kapı, Saraçhane-Horozlu Yokuşu, Gazi Mihal, Hıdırlık gibi semtlerinden müteşekkil bir şehirdir.

---

¹⁸⁶ Ayverdi, Osmanlı Mimarîsinin İlk Devri I, s. 464.

¹⁸⁷ Besim Darkot, **Edirne, Coğrafi Giriş, Edirne (Edirne'nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı)**, TTK Basımevi, Ankara 1993, s. 7.

Edirne şehri ile adı zikredilen tarihi bir sima olan Yahşi Fakih de burada önemli roller üstlenmiştir. Edirne'nin kurucuları arasında olan Yahşi Fakih'in adına iki mahalle kurulmuştur. Şehirde mescid, zaviye, hamam gibi birçok sosyal yapı inşa ederek halkın hizmetine sunmuştur. XVI. yüzyıl başlarında Edirne'de 144'ü Müslümanlara ait olmak üzere 170 kadar mahalle bulunmakta idi.¹⁸⁸ Müslüman mahallelerinin on tanesi Kale İçi semtinde idi. Söz konusu mahallelerde 1965 vergi nüfusu tespit edilmiştir.¹⁸⁹ Edirne'de camilerin etrafında kurulan ve onların adıyla anılan altı mahalle vardır. Bunlar Kilise Cami Mahallesi, Cami-i Cedid Mahallesi, Mahmud Paşa Cami Mahallesi, Cami-i Atik Mahallesi, Sefer Şah Cami Mahallesi ve Süleyman Paşa Cami Mahallesi'dir. Şehirdeki imaretlerden adını alan altı mahalle mevcuttur. Bunlar Mihal Bey İmareti Mahallesi, Sinan Bey İmareti Mahallesi, Muradiye İmareti Mahallesi, Cedid İmareti Mahallesi, Veyis Bey İmareti Mahallesi ve Yıldırım Han İmareti Mahallesi'dir.¹⁹⁰

3. GÜMÜLCİNE (KOMOTİNİ)

Günümüzde Komotini adıyla anılmakta olan Gümülcine, Türkiye-Yunanistan sınırının 98 kilometre batısında, Yunanistan-Bulgaristan sınırının 23 kilometre güneyinde yer almaktadır. Ege denizine 40 kilometre uzaklıkta olan şehir, Selânik-İstanbul demiryolunun geçtiği geniş ovada kurulmuş bir yerleşim merkezidir.¹⁹¹

Yunanistan'ın Trakya kesiminde eski bir Osmanlı kasabası olan Gümülcine'nin ilk çekirdeğini, 380-385 yılları arasında Roma imparatoru Theodosios tarafından yaptırılan Koumoutsina adıyla bilinen kale teşkil etmektedir. Umur Bey Dönemi'nde Balkanlarda etkisini arttıran Aydınoğulları burada bazı yerleri hâkimiyet altına almışlardır. Hâkimiyet altına alınan yerlerden biri de 1344'te alınan Gümülcine'dir.¹⁹² Osmanlı Devleti'nden önce kısa bir süreliğine Aydınoğullarının hâkimiyetinde kalan Gümülcine, bu tarihten sonra bu ad ile anılmıştır. Evliya Çelebi Gümülcine'nin adı hususunda: "*Gümülcene ve Gümürcine yazılır ammâ aslı "Gümlü Çîn'dir. Galat-ı meşhur evlâ olmağın Gümlüçin'den Gümülçine*

---

¹⁸⁸ Darkot, s. 10.

¹⁸⁹ Huriye Emen, **494 Numaralı Tahrir Defterine Göre Rumeli Bölgesinde Nüfus ve Yerleşme**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010, s. 31.

¹⁹⁰ Emen, s. 3.

¹⁹¹ Machiel Kiel, "*Gümülcine*", **DİA XIV**, İstanbul 1996, s. 268.

¹⁹² Kiel, "*Gümülcine*", s. 268.

derler.” der. Evliya Çelebi devamında ise “*Ammâ lisan-ı Yûnâniyân'da Rûmçine derler.*”¹⁹³ demektedir.

Bir Batı Trakya şehri olan Gümülcine üzerine Evrenos Bey Sultan I. Murad tarafından akına gönderilmiştir. Osmanlı kaynakları fethin tarihi hususunda ihtilafıdır. 1361'den başlayan farklı tarihler verilmekle birlikte genel olarak Sırp-Sındığı Savaşından sonra Osmanlı hâkimiyetine girdiği görüşü daha ağır basmaktadır. XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçisi Neşri, Gümülcine şehrinin Evrenos Bey tarafından h. 763 (31 Ekim 1361-20 Ekim 1362) tarihinde alındığını yazar. Mehmed Neşri fetih konusunda şöyle söylemektedir:

*“Rivâyet iderler ki Sultan Murad Gazi bir zaman Edirne 'de oturub, andan Bursa 'ya müteveccih olub, evvel Lala Şahin 'e Rum-ili 'nün Beğler-Beği 'liğin virüb, Evrenoz 'a uclarun beğliğin virdi. Ol vakit Hacı İl-Beği dahi Allah emrine vardı. Andan Murad Han Gazi devletle Geliboli 'ya gelicek, Hayr-üd-Din Paşa kadı-ı askerlükden azl olub vezir oldu. Geliboli 'yi geçüb Biga tarafına gelicek Murad Han Gazi eytdi: 'Hak teâlâ kemal-i kereminden ümiddür ki, bu hisarı dahi bize vire ' didi. Andan Bursa 'ya gelüb, ol kış Bursa 'da kışladı. Lala Şahin ol kış Zağra ilini ve Eski 'yi feth itdi. Ve bu tarafdan Evrenoz dahi Gümülcine 'yi feth itdi.”*¹⁹⁴

Gümülcine, uç beyi olarak tayin edilen Gazi Evrenos Bey tarafından fethedilmiştir. Bu hususta Oruç Beg Tarihi'nde malumat verilmektedir:

*“Gâzî Murâd ol yıl gelüb Geliboli 'da oturdu. Evrenos Beg 'e uç begliğini virdi; Siroz ve Selanik ve Gümülcine tarafına. Murâd Gâzî girü Geliboli 'dan Biga tarafına vardı. Andan göçüp girü Bursa 'ya vardı. Bir kış anda kışladı karâr itdi. Rûm-eli 'nde Lulu Şahin Rûm-ili çerisiyle. Varup Zagra 'yı ve Zagra Eskisi 'ni feth itdi. Evrenos Beg dahi ol tarafdan Gümülcine 'yi feth itdi. Çün yaz oldu. Gâzî Murâd dahi gelüb Biga 'yı feth itdi, hicrettin sene 766.”*¹⁹⁵

Gümülcine fethedildiği zaman kale-şehir konumundaydı. Ancak Osmanlılar fethin hemen akabinde kalenin dışına çıkararak yapılanmaya ve genişlemeye başlamışlardır. XV. ve XVI. yüzyıllarda şehir İslami yapılarla şekillendirilerek bir Osmanlı-Türk şehrine dönüştürülmüştür. Diğer şehirlerde olduğu gibi Gümülcine de bu yapılanmada vakıf müesseseleri özellikle etkili olmuştur.

¹⁹³ Evliya Çelebi, Seyahatnâme VIII, s. 36.

¹⁹⁴ Neşri I, s. 199.

¹⁹⁵ Oruç Bey, s. 25.

ŞEHRİN YAPISI

a) İdari Yapı

Sultan I. Murad, Evrenos Bey'e fethettiği toprakların yönetimine kendisini nasb ettiğini kendisine yazdığı mektupla bildirerek devamında buraları kendi kılıcımla aldın diye gururlanmamasını tavsiye ediyor. Sultan mektubunda:

“Tevki’i refi’i hümayun hükmi oldur ki karındaşım Emir Sultan Gazi ile Vilayet-i Rumeli’ne geçib vilayetler feth eden cenab-ı emaret-meab eyalet nasb iftiharü’l-ümerai’l-kiram melikü’l-guzzat ve’I-mücahidin kahire-i keferete ve’İmüşrikin el-Hac Gazi Evrenos Beğ hayırmendleri, dame ikbaluhu inha olunur ki, kendi kılıcın ile feth eylediğin kal’a-i Gümülcine’de Siroz’a Horpişteye varınca bir sancaklık itibariyle on kerre yüz bin akçe ile sana verdim ve amme-i guzat ve’I-mücahidin üzerlerine seni emirü’I-mü’minin nasb eyledim ve buyurdum ki kemakân mutasarrıf olasın. Amma sakın sana Rum-ili Vilayetlerini kendi kılıcım ile feth eyledim deyu gurur gelmesin. Bunu tahkik bil ki ol vilayetler Hak Subhanehu ve Teâlâ Hazretlerindir. Ve O’ndan sonra Rasulünündür. Hak Teâlâ hazretlerinin emriyle Rasulünden sonra halifesinindir. Gerçi sen de bize iyilik ve doğruluk ettin biz de sadakatin mukabelesinde sana inayet eyleyüb üç tarikle ta’zim ve tekrim eyledik.”¹⁹⁶

demektedir. Gümülcine, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti’nin Rumeli’ye yaptığı ilk akınların hemen sonrasında akıncı beyleri tarafından fethedilmiş ve uç merkezi olarak bir süre kullanılmıştır. Rumeli Eyaletine tabi Paşa Livası bağlı bir kaza konumunda olan Gümülcine, 1879’dan sonra Edirne vilayetine bağlı bir sancak merkezi olarak 1912’ye kadar Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer almıştır.¹⁹⁷

Hacı Evrenos Bey ve diğer uç beyleri batıya doğru fetih hareketlerini devam ettirirken gelecek için kalıcı bir altyapı oluşturmak amacıyla büyük fedakârlıklar yapmışlardır. Burada kalıcılığı sağlamak için büyük paralar harcanmış ve zaman ayrılmıştır. Günümüzde hala ayakta olan Osmanlıların o dönemde inşa ettiği yapılar buraya fetihler düzenleyenlerin kalıcı olmakta kararlı olduklarını bizlere göstermektedir.

Evrenos Bey, fethettiği yerlerden önce Gümülcine, daha sonra Serez ve son olarak da Yenice-i Vardar’da ikamet etmiştir. Bu anlamda Gümülcine, Evrenos Bey’in Batı seferleri için bir üs noktası olmuştur. 1383 yılında Serez’in Çandarlı Hayreddin Paşa ve Gazi Evrenos

¹⁹⁶ Mehmet İnbaşı, “Sultan I. Murad’ın Evrenos Bey’e Mektubu”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi** S. 17, Erzurum 2001, s. 228.

¹⁹⁷ Turan Gökçe, “Gümülcine Kasabası Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler (XV-XIX. Yüzyıllar)”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, Ege Üniversitesi Yayınları, C. XX, S. 2, İzmir 2005, s. 80.

Bey tarafından fethine kadar Gümölcine, uç merkezi olarak kullanıldı.¹⁹⁸ Şehirde özellikle bu dönem içerisinde imar ve iskân faaliyetleri başlamıştır. Osmanlı-Türk şehri hüviyetini geniş çapta bu dönemde kazanmıştır.

Fethedildikten sonra idari taksimat içerisinde Rumeli Eyaleti'nin Paşa Sancağına (Liva) tabi olan Gümölcine, 1456 yılında nahiye, XV. yüzyılın sonunda vilayet, 1519'da nahiye ve 1530'da kaza olarak tahrir defterlerine kaydedilmiştir.¹⁹⁹

b) Dini Yapı

Osmanlıların şehri fethiyle beraber Müslüman-Türk unsurlarının Gümölcine'de artması, özellikle mescit, zaviye, tekke ve cami gibi dinî ve kültürel yapıların inşa süreci de başlamıştır. Osmanlılar, Gümölcine'de zaviye-imaretler ve bunlara bağlı olarak kurulan vakıflar aracılığıyla dini faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Fetih sürecinde aktif olarak bulunan gazilere fethedilen toprakların bir kısmı gösterdikleri fedakârlıklar dolayısıyla kendilerine tahsis edilmiştir. Bu gazilerin de büyük çoğunluğu verilen toprakları kendilerinden sonra gelecek çocukları ve bölge halkının yararına vakfetmiştir. Gazi Evrenos Beyin vakfettiği zaviye-imareti de bu statüde bir mevkuftur. 1456 tarihli tahrir defterinden anlaşıldığı üzere Gümölcine'de 7 vakfin bulunduğunu, ayrıca tahrir defterlerinde kaydı bulunmayan iki tane vakıfla birlikte XV. yüzyılda Gümölcine'de toplamda 9 vakfin bulunduğunu bilmekteyiz.²⁰⁰

Şehirde kurulan bu vakıflar şehrin kalkınması ve imarında birinci derecede etkili olmuşlardır. Bu vakıfları kuranlar akıncı, devlet yöneticisi, ilim erbabı ve tarikat-tasavvuf ehli olmak üzere farklı sınıflara mensup kişilerdir. Bunlara örnek verecek olursak Evrenos Bey askeri sınıfa mensup iken Ahi Ali ise tasavvuf ehlidir. Gümölcine'deki vakıfların mütevellilerinin belirlenmesinde vakıf kurucularının ortaya koyduğu şartlar bulunmaktadır. Gazi Evrenos Bey, vakfının mütevellisi olacakların ailesinden olmasını şart koşmuştur. Vakıfla ilgili incelenen arşiv belgelerinde mütevellilerin Evrenos Bey ailesinden geldiği görülmektedir.²⁰¹

---

¹⁹⁸ Cengiz Parlak, **Gümölcine Vakıfları (XV-XVIII. Yüzyıllar)** Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2013, s. 36.

¹⁹⁹ Parlak, s. 36.

²⁰⁰ Parlak, s. 44.

²⁰¹ Parlak, s. 82.

Tablo-2.1: XV. yüzyılda Gümülcine'deki vakıflar.²⁰²

Sıra No	Vakfın Adı	Vakfın Türü	Vakfın Mahiyeti	Vakfiye Durumu	Vakfın Mahallesi
1	Debbağlar Ahisi	Esnaf Vakfı	Akarât	Yok	-
2	Ahi Ali	Medrese	Hayrât	Yok	-
3	Ahi Ahmed Veleđi Ahi Balı Yunusi	Tekke	Hayrât	Yok	-
4	Sadreddin	Tekke	Hayrât	Yok	-
5	Süpüren Kassab	Zaviye	Hayrât	Yok	-
6	Konukçu / Konukçu Şemseddin	Zaviye	Hayrât	Yok	-
7	Postpüş Baba (Püşî Püşân)	Zaviye	Hayrât	Yok	Gümülcine yakınında
8	Börkçüler	Zaviye	Hayrât	Yok	Câmi-i Atik
9	Evrenos Bey	Zaviye (İmaret)	Hayrât	Yok	Câmi-i Atik

Tablo-2.2: XV. yüzyılda Gümülcine'de bulunan vakıflar, türleri, adetleri ve yüzdelik oranları.²⁰³

Vakf Türü	Adedi	Yüzdesi
Zaviye	5	%56
Tekke	2	%22
Esnaf Vakfı	1	%11
Medrese	1	%11
Toplam	9	%100

Gümülcine'nin fethinden sonra burada bulunan bir kilise camiye tahvil edilerek şehrin dönüşümüne başlanmıştır. Banisi bilinmeyen ve Cami-i Atik adıyla anılan bu caminin etrafında kurulan mahalle de Gümülcine'nin ilk Müslüman Mahallesi olarak bilinmektedir.

Gazi Evrenos Bey, camiye yakın bir mesafede bir imaret ile mescid inşa etmiştir. Evrenos Bey bu yapılarla şehrin ilk imar ve iskân dönemini başlatmıştır. Surların dışına inşa edilen bu imaret ve mescid, şehre gelenlerin burada yerleşmelerinde ve şehrin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Yine 1530 tarihli tahrirde "Karagöz" diye geçen mahallede mahalleye adını veren Karagöz mescidi erken dönemlerde inşa edilmiş ve

²⁰² Parlak, s. 46.

²⁰³ Parlak, s. 46.

Müslüman ahalinin dini ihtiyaçlarını karşılamak üzere vakfedilmiştir. Ayrıca 1530 tarihli tahrir defterinde erken dönemlerde inşa edilmiş Bergama Mahallesi Mescidi, Debbaghane Mahallesi Cami, Yenice Mahalle Mescidi, Şhreküstü Mahallesi Mescidi, Hacı Hızır Mahallesi Mescidi, Delioğlu Mahallesi Mescidi, Hacı Hayreddin Mahallesi Mescidi, İmam Aşçı Mescidi, Hacı Yavaş Mahallesi Mescidi, İpekçi Hacı Mahallesi Mescidi, Koca Nasuh Mahallesi Mescidi ve Bağçeli Mahallesi Mescidi²⁰⁴ gibi dini yapıların adları zikredilmekte olup Gümölcine'nin erken dönemlerde dini yapılarla şekillendirilerek İslami bir hüviyet kazandırıldığını bizlere göstermektedir. Aynı tahrirde Şemseddin zaviyesi, Ahi Ali Zaviyesi, Süpüren Kassab Zaviyesi, Hacı Şemseddin Zaviyesi, Ahi Evren Zaviyesi gibi dini yapıların kaydı mevcut olup İslami geleneğin yerleştirelmesi anlamında ilk dönemlerde ciddiyle hareket edildiğini göstermektedir.²⁰⁵

1454 tarihli Tahrir Defteri'nde Gümölcine'de sekiz imam, iki müezzin, beş tekkenişin ve ahi teşkilatında görevli bir kişinin adlarının bulunması, fetihten hemen sonra İslami hayatın kurulduğunu göstermektedir.²⁰⁶ Balkanlarda kalıcı olmak gayesiyle Bektaşî dervişleri de önemli bir rol oynamıştır. Bunlar cömertlik ve hayırseverlikte Müslüman ve Hristiyanlara eşit ölçüde yaklaştıkları için gayrimüslim kesimin İslamiyet'e geçmelerinde önemli bir rol oynamışlardır. Gazi Evrenos Bey ve oğulları ile torunları bu Bektaşî dervişlerinin, şeyhlerinin yiyecek ve diğer ihtiyaçlarını karşılamışlardır.

1528 yılında Gümölcine'ye bağlı Mekri kasabası²⁰⁷ da XIV. yüzyılda Hacı Evrenos Bey tarafından fethedilerek hâkimiyet altına alınmış ve mamur hale getirilmiştir. Evrenos burayı ele geçirdikten sonra imar faaliyetlerine girişmiştir. Burada bugün sadece kalıntıları olan Yıldırı Han Camii'nin Evrenos Bey Dönemi'nde inşa edildiğini tahmin edilmektedir.

c) Ticari Yapı

Gümölcine'de kurulan vakıfların dini, sosyal, kültürel ve toplumsal fonksiyonlarını sürdürebilmesi için gerekli olan unsurlar gelir getiren han, hamam, dükkân, değirmen ve

---

²⁰⁴ Parlak, s. 107.

²⁰⁵ Parlak, s. 144.

²⁰⁶ Kiel, "Gümölcine", s. 269.

²⁰⁷ Parlak, s. 67.

kiraya verilen diğerk akarlardır. Vakıf mütevellileri, vakıfların kurucularının belirlediğı şartlar doğrultusunda bu akarati yönetmek durumundaydı. Şehirde menkul ve gayrimenkul gelir kaynakları Gümölcine’de bulunan vakıfların faal olarak varlıklarını sürdürmelerinde etkili olan akarlardır.

XV. yüzyılda Gümölcine’de tespit edilen vakıfların gelir getiren gayrimenkulleri arasında meskenlerin olduğı bilinmektedir.²⁰⁸ Evrenos Bey Zaviyesi için Gümölcine merkezde vakf olunan evlerden söz edilmektedir. 1456 yılında tespit edilen toplam dokuz vakıftan iki tanesi meskenlerden gelir sağlamaktadır.²⁰⁹ 1530 tarihli tahrir defterinde tespit ettiğimiz Bergamalı, Şehreküstü, Hacı Hızır, Hacı Karagöz Mescidi, Delioğlu, Koca Nasuh gibi mescid vakıflarının da mesken türünde gelir kaynakları arasında haneleri bulunmaktadır.²¹⁰ Bu haneler sadece vakıflara gelir getiren mülk olarak düşünölmemelidir. Haneler aynı zamanda şehirde misafir olarak bulunan veya kiracı konumunda olan insanların barınma ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Gelir getiren gayrimenkullere bir diğerk örnek de odalar olup erken dönemde iktisadi olarak büyük bir öneme sahiplerdir.²¹¹

Gümölcine’de kurulan vakıfların gayrimenkul gelir kaynakları arasında olan diğerk bir kalem ise imalathaneler ve ticarethanelerdir. XV. yüzyıldan itibaren tahrir defterlerine göre şehirdeki vakıfların sahip oldukları imalathaneleri ve ticarethaneleri belirleyebiliyoruz. Bu imalathaneler içerisinde değirmenler önemli bir yer tutmaktadır. XV. yüzyılda Gümölcine’de kurulan vakıfların sahip olduğı toplam değirmen sayısı 9 olup bunların 4 tanesi Evrenos Bey Vakfı’na aittir. Ahi Ali Vakfı da bir değirmene sahiptir.²¹²

Gelir getiren bir diğerk akar da ticarethanelerin başını çeken dükkânlardır. 1456 yılında Gümölcine vakıfları 64 dükkâna sahiptir. 1456 tarihli tahrir defterindeki verilere göre dükkânların 45 adedi Evrenos Bey Zaviyesi Vakfı’na aittir.²¹³ Süpüren Kassab Zaviyesi Vakfı, 8 dükkâna sahiptir. 1456 tarihli tahrir defterine göre Debbağlar Ahisi Vakfı bir dükkâna sahiptir.²¹⁴ Gelir getiren bu dükkânlar, şehrin ekonomisine büyük katkı sağlamıştır.

---

²⁰⁸ Parlak, s. 177.

²⁰⁹ Parlak, s. 178.

²¹⁰ Parlak, s. 107.

²¹¹ Parlak, s. 177.

²¹² Parlak, s. 188.

²¹³ Parlak, s. 188.

²¹⁴ Parlak, s. 189.

Gümölcine’de gelir getiren gayrimenkul akarattan kervansaray ve hamamlar da ilk dönemlerden itibaren inşa edilmiştir. Evrenos Bey Zaviyesi Vakfı bir kervansaray bir de hamama sahiptir. Hacı Evrenos Bey, Gümölcine’de seyyahların ve tüccarların ihtiyaçlarını karşılamak, ticaretin güvenliğini sağlamak ve tüccarları rahat ettirmek amacıyla bu kervansaray/hanı inşa ettirmiştir.

Tablo-2.3: 1456 yılında Gümölcine vakıflarının sahip oldukları imalathane ve Ticarethane adetleri ve yüzdeleri ²¹⁵

Vakfın Adı	Adet	Yüzde
Evrenos Bey Zaviyesi	51	%67
Ahi Ahmed veled-i Ahi Balı Yunusî Tekkesi	12	%16
Süpüren Kassab Zaviyesi	8	%11
Süpüren Kassab Zaviyesi	3	%4
Debbağlar Ahisi	1	%1
Ahi Ali	1	%1
Toplam	76	%100

Gümölcine’de kurulan vakıfların bir diğer gelir getiren kalemi de zirai işletmelerdir. Bağ, bahçe, bostan, çayır ve çiftlik bu grubun içerisinde olup Gümölcine taşrasından vakıflara önemli ölçüde getiri sağlamışlardır. Gümölcine’de kurulan vakıflar içerisinde en önemli ve en büyüğü şüphesiz Evrenos Bey İmaretı vakfidir. Şehrin şekillenmesinde ve kalkınmasında da yine en büyük paya sahip vakıf olarak karşımıza çıkmaktadır.

Menkul gelirler de vakıfların en önemli gelir kaynakları arasında olup vakfın devamlılığında önemlidir. Menkul gelirler arasında en önemlisi nakit paralar olup bunun yanı sıra ev eşyaları, kişisel eşyalar, ticari eşyalar, kitaplar vb. gibi çeşitlerdir. Nakit para daha çok vakfın kurucusu tarafından vakfedilir. 1530 tarihli ve 167 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rum-İli Defteri’nde vakfedilen paralar “*nakdiyye*” şeklinde kayıtlı olup bu paralardan elde edilen kazanç ise “*an rıbh-ı nakdiyye*” olarak geçmektedir.²¹⁶

²¹⁵ Parlak, s. 191.

²¹⁶ Parlak, s. 230.

d) Sosyal Yapı

Gümölcine fethedildikten sonra Evrenos Bey, kendi adıyla anılan zaviyeyi ve imaretini inşa ederek şehirde bayındırlık faaliyetlerine başlamıştır. Gümölcine’de inşa edilmiş olan bu yapı, ilk çok amaçlı zaviye-imaretidir. Bu yapının asıl rolü, Evrenos Bey ve silah arkadaşları olan Uç Beylerinin komutası altındaki kuvvetlere manevi destek sağlayan gezgin dervişler ile benzer şekilde bu hayırsever kuruluşu sık sık ziyaret edip hamisinin fark gözetmeksizin herkes için kurduğu sofralarda karnını doyuran yerel Hristiyan halkı bir araya getirip irtibat kurabilmelerini sağlamak olmuştur.²¹⁷ Zaviyenin inşa tarihi tam olarak bilinmemektedir. Evrenos Bey’in burayı fethettiği tarih ile buradan üssünü yaklaşık olarak yirmi yıl sonra Serez’e naklettiği tarihler arasında inşa edildiği tahmin edilmektedir. Günümüzde hala ayakta olan Evrenos Bey Zaviye-imareti, erken dönem Osmanlı mimarisinin ayakta kalabilmiş en önemli eserlerindedir.²¹⁸

Evrenos Bey, Gümölcine’de inşa ettirdiği evlerini bir imarete dönüştürmüştür. Yaklaşık olarak yirmi yıl kadar Gümölcine’yi üs olarak kullandıktan sonra Serez’e yerleşmiştir. Gümölcine’den Serez’e gittiğinde buradaki evlerini imaret olarak vakfetmiştir.²¹⁹ Sonraki dönemlerde varlığına devam eden bu imareten tekke diye bahsedilmektedir. Bu durum söz konusu olan bu tesislerin seyyahlar, dervişler, öğrenciler vd. için barınmayı ve beslenmeyi ihtiva eden çok amaçlı rollerinden kaynaklanmaktadır.²²⁰ Kuruluşundan yüzyıllar sonrasında dahi çok işlek bir kurum olarak devam eden bu imaret, Evrenos Bey tarafından kurulan vakıf sayesinde bu işlevini yitirmemiştir. Bu kurumlar sayesinde Osmanlılar erken dönemlerden itibaren fethedilen ve ağırlıklı olarak Hristiyan olan Balkanlarda kalıcı olmayı ve kurumsallaşmayı amaçlamışlardır.

Evrenos Bey tarafından inşa edilerek halkın hizmetine sunulan hayır kurumlarından Müslüman, Hristiyan, Yahudi fark etmez herkes istifade ediyordu. Buraya gelen hiç kimse geri çevrilmiyordu. Bu tesislerle hem birliklerinin hem de şehrin Hristiyan halkının ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hareket etmiştir.

---

²¹⁷ Lowry, Osmanlıların Ayak İzinde, s. 33.

²¹⁸ Lowry, Osmanlı Döneminde Balkanların, s. 47.

²¹⁹ Ayverdi, Osmanlı Mimarisinin İlk Devri I, s. 500.

²²⁰ Lowry, Osmanlı Döneminde Balkanların, s. 44.

Sultan I. Murat Dönemi'nden itibaren Osmanlı Devleti Dimetoka ve Ferecik'in yanı sıra Gümülcine'ye de Anadolu'nun muhtelif bölgelerinden farklı Türkmen gruplarından nüfus nakilleri yaparak burada mahalleler ve köyler teşkil edilmiştir. 1371'e gelindiğinde şehir, uç merkezi olabilecek nüfusa ulaşmıştı. Nakledilen bu gruplar kültürlerine ait adları Balkanlarda mahalle, köy ve yapı adlarında kullanmışlardır. Ayrıca Gümülcine'de Kolonizatör Türk Dervişleri de toplumsal, dinî ve ekonomik özellikleri olan zaviyeler kurup yeni mahalle ve köylerin oluşmasını sağlamışlardır.²²¹ Osmanlılar, özellikle Rumeli'nin fethi sırasında iskân politikasının daha sağlıklı yürütülebilmesi için bu Kolonizatör Türk Dervişleri ve zaviye şeyhlerinden istifade etmişlerdir. 1456-1457 tarihli, bölgenin bugün mevcut en eski Osmanlı tahrir defterine göre Gümülcine'de 424 Müslüman ve doksan altı Hristiyan hane vardı (yaklaşık 2500 kişi).²²² 1485'te 855 olan Gümülcine Müslüman hane sayısı 1530 yılına gelindiğinde nakillerle beraber 4419 hane olmuştur.²²³ XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde şehirde on altı Müslüman Mahallesi mevcut olup bunların tamamı kale dışında yer almaktaydı. Bunlar: Câmî-i Atîk Mahallesi, Hacı Karagöz Mahallesi, Bergama Mahallesi, Debbâğhane Mahallesi, Yenice Mahallesi, Şehreküstü Mahallesi, Kadı Mahallesi, Hacı Hızır Mahallesi, Delioğlu Mahallesi, Hacı Hayreddin Mahallesi, Aşçı Hasan Mahallesi, Hacı Yavaş Mahallesi, İpekçi Hacı Mahallesi Koca Nasuh Mahallesi, Bağçeli Mahallesi ve Sabunî Ali Mahallesi'dir.

1530 tarihli ve 167 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Rum-İli Defteri'nde ise Gümülcine merkezde 17 Müslüman mahallesinin olduğu zikredilmektedir. Ayrıca Gümülcine ve Yenice-i Karasu kazalarının haricindeki kazalarda Gayrimüslim nüfusun ekseriyeti teşkil ettiği görülmektedir.²²⁴

Bizans'ın son dönemlerinde nüfusu takriben 350-450 olan Gümülcine'de 1454'te doksan altı Hristiyan hanenin (yaklaşık 450 kişi) kaydedilmiş olması, buranın anlaşma şartlarıyla teslim alındığını ve sakinlerinin büyük çoğunluğunun yerlerinde kaldığına işaret

---

²²¹ Barkan, s. 290.

²²² Kiel, "Gümülcine" s. 269.

²²³ Yusuf Halaçoğlu-Halit Eren, "Batı Trakya", **DİA V**, İstanbul 1992, s. 145.

²²⁴ **167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rum-İli Defteri (937 / 1530) I**, (Haz. Ali Coşkun Ahmet Özkılınc Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu), Ankara 2003, s. 2.

etmektedir.²²⁵ Hıristiyanlar, Romalılardan kalma kalede bugün hâlâ ayakta olan kilisenin etrafında oturmaktaydılar. Ayrıca bu tarihte şehirde 19 Yahudi hanesi de mevcuttur. Evliya Çelebi kalenin fethi sırasında kalenin teslimi hususunda yapılan ahd ile Yahudilerin kale içerisinde kalmaları şartıyla kalenin teslim edildiğini bildirmektedir.

SELANİK / THESSALONİKİ

Bugün “Thessaloniki” olarak anılmakta olup Osmanlı coğrafyacılarınca “İstanbul’un bir parçası”, Yahudiler tarafından “şehirlerin anası” diye tanımlanan Selanik, Makedonya Kralı II. Philip’in kızı Thessalonike’nin adına Makedonya Kralı Kassander tarafından milâttan önce 316’da kurulmuştur.²²⁶ Zamanla değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelen şehrin adı Osmanlıların eline geçmesinden sonra Selanik olarak dönüşmüştür.

Vardar Nehri’ne bağlı olarak Bizans İmparatorluğu zamanında ticaret ve tersane faaliyetleri açısından gelişen Selanik, bu dönem içerisinde imparatorluğun en büyük ikinci kenti haline gelmiştir. Geniş hinterlandı ile Liman ticaretinde önemli bir yere sahiptir.

Sırasıyla Makedonyalılar, Roma ve Bizanslıların hâkimiyetinde bulunan Selanik Osmanlıların hâkimiyetine de girmiş ve bir Müslüman-Türk şehri görünümüne kavuşmuştur. Ancak şehrin Osmanlı hâkimiyetine girmesi öyle bir anda gerçekleşmemiştir. İlk olarak 1390 yılında Evrenos Bey ve silah arkadaşları tarafından fethedilmiştir. Timurlenk’in Ankara Savaşı’nda Yıldırım Bayezid’i yenmesiyle birlikte on yıl Osmanlı idaresinde kalan şehir Bizanslılar tarafından tekrar işgal edildi. Çelebi Mehmet 1413’te şehri aldıysa da şehir kısa bir süre sonra Venediklilerin eline geçti. Çelebi Mehmed’den sonra Osmanlı tahtına geçen Sultan II. Murat zamanında kendisiyle görüşmeye gelen Venedikli heyete şehri kendi rızaları ile teslim etmeleri tavsiye olunmuştur. Ancak Venedikliler bunu kabul etmeyerek Bizans’tan yardım talebinde bulunmuştur. Tüm bunlar Selanik’in elden çıkmasına engel olamadı. II. Murad 1430 kışında bütün güçleriyle Selanik üzerine yürüdü. Şehir bu sefer sonucunda kesin olarak Osmanlı hâkimiyetine alınacaktır. Anadolu Beylerbeyi Hamza Bey ile Rumeli

---

²²⁵ Kiel, “Gümülcine”, s. 269.

²²⁶ Machiel Kiel, “Selânik”, **DİA XXXVI**, İstanbul 2009, s. 352.

Beylerbeyi Sinan Bey, kuvvetleriyle sefere katıldılar. 29 Mart 1430 tarihinde II. Murat Dönemi'nde Evrenos'un oğlu İki Yürekli Ali Bey ve akıncı kuvvetlerinin de yardımıyla şehir tekrar alındı. İslâm hukukuna göre üç defa teslim olma çağrısına olumsuz cevap verilmesi üzerine Evrenosoğlu İki Yürekli Ali Bey'in teklifiyle şehrin yağmasına izin verildi.²²⁷

Türkler tarafından Selanik'in ikinci kez fethi hadisesini olayların görgü şahidi olan Johannis Anagnostis, kısaca "Diigisis" adıyla tanınan kroniğinde ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Şehrin Latinlerin elinde bulunmasından şikâyetçi olan Diigisis bu konuda onlardan duyduğu memnuniyetsizliği şu şekilde ifade etmektedir:

*"Bildiğin gibi şehir, Latin (Venedik)tahakkümünden çok çekti. Her gün her taraftan bize dertler geliyor ve nasıl ayaklanılacağı hakkında sözler söyleniyordu. Fakat bizi bu felaketlerden kurtaracak hiç bir yol bulunamıyordu. Türkler de birçok defa bu hususta elçi gönderen ve ricalarda bulunan Latinlerle anlaşmaya varmak istemiyorlardı. Sayımız çok az kaldığı için kendi fikrimizce hareket etmek mümkün olmayıp hem de fikir ayrılıkları mevcut olduğundan aramızda anlaşabilmek imkânsızdı. Sen bizimle beraber olduğundan bunları biliyorsun ve o felaketleri sen de diğerleriyle birlikte yaşadın."*²²⁸

Diigisis ayrıca başlarına gelen her şeye kendi günahlarının sebep olduğunu ifade etmektedir. Diigisis kroniğinde başpiskoposun ölümünün de kendilerine fenalık getirdiğini ifade etmektedir: *"Bu (kötülük), her gün ömrünü sürületi için hiç düşünmeden feda eden iyi ve en birinci çobanın (Başpiskopos)ölümü idi. Onun iyiliği için olan bu ölüm Tanrıya yaptığı bizi koruyan yakarışlardan yoksun bıraktığı için bize büyük fenalık getirdi."*²²⁹

Selanik'in fethi konusunda kaynaklar bizlere yeteri kadar malumat vermektedir. Âşıkpaşazade eserinde Selanik'in fethi konusundaki pasajda:

"Bir gün Sultan Murad Han-ı Gazi vezirlerine eydür: 'Şol Selanik diyen şehir uzak mıdur, ya yakın mıdur?' didi; sordı. Vezirler eyitdi: 'Sultanum Sirez'den öte hünkâr göçine dört göçdür.' didiler. Hünkâr eydür: 'Ya neçünturursız, tizcek sefer yarağın görün.' Hernan toplar ve mancılıklar yarağın

²²⁷ Heath W. Lowry, **Evrenos Ailesi Ve Selanik Şehri: Hamza Beğ Camii Niçin ve Kimin Tarafından Yapıldı?** Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 88.

²²⁸ Melek Delilbaş, **Johannis Anagnostis Diigisis Peritis Telefteas Aloseos Tis Thessalonikis, (Selanik'in Son Zaptı Hakkında bir Tarih)**, Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 29.

²²⁹ Delilbaş, s. 29.

gördiler ve Gelibolu'dan gemiler dahi getürdiler ve "niyyetigaza" diyüçagırdılar, yöridiler. Selanik'e togrı varup üzerine düşdiler. Etrafdan da hayli bari gaziler cem' aldılar. Cenge başladılar. Bir niçe gün eyü cenk olundu. Ahirü'l emir hünkâr eydür: 'Hay paşalar! Bu hisarı almasına tedbir ve tedarükidün.' didi. Evrenzoghı Ali Beg didi: 'Devletlü sultanum! Bu hisar cengi hayli müşkıldür. Sultanum bunu yagma itmek gerek kim bu alına.' didi. Sultan Murad Han-ı Gazi eydür: 'Bire hisar yagmadur gaziler!' didi. Allahu ekber, çünkim yagma habarın gaziler işidicek her taraftan nerdübanlar getürdiler, yöridiler, göz açdurmadılar. Defi tarfetü'l-ayn içinde hisara koyuldular feth oldu. Mal-ı ganimete gark aldılar. Kâfirlerini esir itdiler. Acayib tayumluklar oldu.²³⁰

diyerek Selanik'in İki Yürekli Ali Bey'in yardımıyla fethedildiğini aktarmaktadır. Aynı hususu Mehmed Neşri de bizlere aktarmaktadır. Neşribu konuda şunları dile getirmektedir:

"Rivâyet ederler ki bir gün Sultan Murad vezirlerine eyitti: 'Şol Selanik dedikleri şehir irak-mıdır?' dedi. Vezirler eyittiler: 'Sultanımın göçüyle Serez'den öte dört göç ancak vardır.' Hünkâr eyitti: 'Tanrı kulları, ya ne dururs(un)uz. Tez sefer yarağını görün. Toplar, tüfekler götürüp ve hem Gelibolu'dan gemiler getirip, niyyet-i gazâ deyip, varıp, Selanik hisarına düştüler. Etraftan dahi nice gaziler cem' olup birkaç gün ceng ettiler alınamadı. Murad Han eyitti: 'Bu hisarın alınmasına elbette bir tedbir edin.' Evrenoz oğlu Ali Bey eyitti. 'Devletli Hünkâr, bunun alınmasına tedbir hemen yağmadır.' dedi. Hemen Sultan Murad dahi 'Bire yağmadır. Babam ruhiçin alan alanın, veren verenindir.' deyip leşkere de çağırtdılar. Çünki gaziler yağma haberini işittiler, Fi'lhâl hisara merdivenler dayayıp, kâfire gözünü açtırmayıp def'i hisara koyuldular. Allah fazliyle kale feth olundu. Gaziler ganâime müstağrak oldu. Esir aldılar. Bir acaib doyumluklar oldu-kim vasfetmeli değil. Gaziler filoriyi külahla bahş ettiler. Şehrin evleri hâli kalıp, Vardar Yenicesi halkını Selanik'e sürdüler. Gönlü olup, gelenlerden dahi çok adam gelip yerlendi. Pür küfürken dâr ül-İslâm oldu. Çünkü şehir alındı, Sultan eyitti: 'Hey gaziler, kale yağma edip, gaziler muğtenim olmak ne hoş nesne olurmuş. Şimden geri ayrık gazadan eksik olmayalım, dedi. Bu fethin tarihi hicretin sekiz yüz otuz üçünde vaki' oldu."²³¹

Kroniklerin ifade ettiği gibi bu fetihle çok büyük miktarda ganimet alınmış ve ciddi manada halktan esirler alınmıştır. Ancak daha sonra esirler fidye karşılığında serbest bırakılmıştır. Diigisis esirler hususunu: "...bizleri kadın ve çocuklar da dâhil 7000 olarak hesapladılar ve hepimizi ordugâha sevk edip, bağlı olarak çadırlara koyduktan sonra her birimize kıymet biçtiler."²³² şeklinde ifade etmektedir. Kendisinin fidye karşılığı serbest bırakıldığını

²³⁰ Âşıkpaşazade, s. 190.

²³¹ Neşri II, s. 611.

²³² Delilbaşı, s. 41.

söyleyen Diigisis, Selanik'e Yenice-i Vardar ve başka yerlerden insan nakledildiğini ifade etmektedir.²³³

II. Murat Dönemi'nde (1430) Osmanlı hâkimiyetine nihai olarak giren Selanik, 1912 yılına kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır. Şehir aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal'in doğduğu yer olması hasebiyle de kıymeti haizdir.

4.1. ŞEHRİN YAPISI

4.1.1. İdari Yapı

Selanik, Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra buradaki Bizans idare düzeninde büyük bir değişim yaşandı. Bizans valisinin yerini Osmanlı paşası aldı. Şehirde zeamet sahipleri muharebe zamanında belirli sayıda bir kuvvet çıkarmakla sorumlu kılındı. Sultan Murad, şehrin gayrimenkullerinin dökümünü yaptırarak sahipsiz olan mülkleri kendi üzerine almıştır. Ayrıca yararlılık gösteren Türklere mülkler dağıtmıştır. Özellikle Evrenos Bey ailesine Selanik ve çevresinde çok büyük mülkler tahsis etmiştir. Evrenosoğulları'na verilen en yüksek bölgesel yönetici mevki genelde Selanik Sancak Beğ göreviydi. Bölgeye üsleri Yenice-i Vardar da dâhildi.²³⁴

Sultan Murat zamanında fethedilen Selanik'te daha önce inşa edilen Yedi Kule yeniden inşa edildi. İnşa edilen Yedi Kule Kalesi Osmanlılar tarafından inşa edilen en eski kalelerindedir. 1431 yılına tarihlendirilen kale şehir için önemli bir müdafaa noktasıdır. Osmanlılar tarafından tahkim edilen bu yapı uzun müddet kullanılmıştır.²³⁵

4.1.2. Dini Yapı

Osmanlı öncesinde Selanik, Hristiyanlık tarihi açısından önemli bir mevkidir. M.S. 50 yılında Havari Paulus ikinci seyahatinde Selanik'e gelmiş ve burada dini telkinlerde

---

²³³ Delilbaşı, s. 25.

²³⁴ Lowry, Evrenos Ailesi, s. 88.

²³⁵ Kiel, "Selânik", s. 353.

bulunmuş, şehir halkı arasında kendisine bir hayli taraftar toplamıştı. Selanik 732 senesine kadar Şark Roma Kilisesi'nin başlıca merkezi olarak kaldı.²³⁶

Dini yapıların tahvili Selanik'te de uygulanarak şehrin bir Müslüman-Türk hüviyeti kazanması sağlanmıştır. Bu anlamda Bakir Acheiro Poietos (Eski Cuma) Bazilikası, Azize Katarine (Yakup Paşa Cami), Dokuz Havarî Kilisesi (Suksu Cami), Başmelekler Kilisesi (Eski Şerife Cami), Azize Sofia ve Aziz Demetrius kiliseleri ibadet için Müslümanlara tahsis edildi. Selânik kiliseleri içinde 1430'dan hemen sonra ilk cami hâline getirilen mâbed, Akheiropoietos kilisesidir. Şehrin en büyük ve en güzel üç kilisesinden biri olan bu bazilika, II. Murad tarafından camiye tahvil edilmiş olup Eski Cuma Cami'i adıyla şöhret bulmuştur.²³⁷ Ancak bu uygulama yapılırken bütün dini yapıların dönüşümü söz konusu değildir. Burada kalan veya daha sonradan tekrar dönen gayrimüslimlerin dini hassasiyetleri için bazı mabetler bu uygulamaya tabi tutulmamıştır. Zafer Takının yakınındaki Azize Sofya (Ayasofya), Aziz George Bazilikası, Aziz Menas Kilisesi ve Aziz Demetrius Bazilikası camiye tahvil edilmeyen dini mabetlerdir. 1430'dan kısa bir süre sonra Selânik Hristiyanlarının en az on beş kilisesi vardı. 1572'de şehrin başpiskoposu, Alman din adamı Stephan Gerlach'a ellerinde otuz kilisenin bulunduğunu belirtmişti.²³⁸

Balkan şehirlerinde mimari anlamda birçok eser bırakan Osmanlılar, sadece Selanik'te 134 cami, mescit inşa etmişlerdir. 1430 yılındaki fetihten sonra Acheiropoietos Kilisesi şehrin ilk Cuma Camii'ne tahvil edilmiştir. Evrenos'dan sonra gelenler, Selanik Tarihi'nin tüm aşamalarında önemli rol oynamışlardır. Hacı Evrenos'un torunu Hamza Bey, Selanik'te bir cami inşa ederek ona nakit ve mülk vakfetmiştir.²³⁹ Selanik valiliğine getirilen ve burada emekli olan İshak Paşa burada kendi adıyla anılan imaret-camiyi inşa ettirmiştir. Ayrıca Alaca İmaret Cami olarak da bilinen yapıyı 1484 yılında inşa edilerek Müslümanların hizmetine sunulmuştur. Yine Selanik'te İnegöllü İshak Paşa tarafından 7 Ocak 1486-28

---

²³⁶ Lina Safa, **Osmanlı Döneminde Selanik**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2017, s. 3.

²³⁷ Semavi Eyice, "*Yunanistan'da Türk Mimarî Eserleri*", **Türkiyat Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1954, s. 166.

²³⁸ Kiel, "*Selanik*", s. 353.

²³⁹ Lowry, Evrenos Ailesi, s. 76.

Aralık 1486 tarihleri arasında inşası tamamlanan İshakiye Cami de bu dönemde inşa edilen en önemli dini yapılardan biridir. Bu yapı da aynı zamanda imaret vazifesi görüyordu.²⁴⁰

4.1.3. Ticari Yapı

Roma İmparatorluğu döneminde inşa edilen ve “Via Egnatia” olarak adlandırılan yol Adriyatik’ten İstanbul’a kadar uzanan yol Selanik’in, Balkan Yarımadası’nda transit bir liman rolü oynamaya başlamasında etkili olmuştur.²⁴¹ Ayrıca Vardar Nehri’ne bağlı olarak Bizans İmparatorluğu zamanında ticaret ve tersane faaliyetleri açısından gelişen Selanik, bu dönem içerisinde imparatorluğun en büyük ikinci kenti haline gelmiştir.²⁴²

Ticaret açısından önemli bir merkez olan Selanik, Osmanlıların Balkanlarda var olan ticaret hacminin en büyük payına sahipti. Şehir, Osmanlı öncesi dönemlerde özellikle Venediklilerin elinde bulunduğu 1423-1430 arasında ticari anlamda bir durgunluk yaşamıştır. II. Murad bu durgunluğa son vermek ve ticareti yeniden canlandırmak adına büyük çaba sarf etmiştir. Sultan II. Murad şehrin merkezine büyük bir kervansaray inşa ettirmiştir. Bu gibi faaliyetlerle şehrin durgunluk yaşayan ticareti yeniden canlandırılmıştır.

Fetihten hemen sonra Selanik’te Osmanlı şehir kültürünü yerleştirmek için Osmanlı uç beyleri çeşitli imar faaliyetlerine giriştiler. Bu faaliyetler kendilerinden sonra gelenler tarafından da devam ettirildi. İmar faaliyetlerinin en önemli ticari örneklerinden biri olan ve Fatih Sultan Mehmed Dönemi’nde inşa edilen Selanik Bedesteni şehrin ticaretini canlandıran önemli bir yapıdır.

Selanik, iktisadi olarak ticaretin yanı sıra burada mevcut olan tuzlalardan da gelir elde edilen bir şehirdi. Bizanslılar ve Venedikliler döneminde işletilen bu tuzlalar Osmanlılar Dönemi’nde de iletilerek ekonomik açıdan devlet bütçesine katkı sunulmuştur. Devletin tuz ihtiyacının büyük bir bölümü burada bulunan tuz ocaklarından elde edilmiştir.²⁴³

---

²⁴⁰ Kiel, “*Selanik*”, s. 353.

²⁴¹ Safa, s. 1.

²⁴² Safa, s. 2.

²⁴³ Safa, s. 55.

4.1.4. Sosyal Yapı

Selanik fethedildikten sonra Sultan II. Murat, şehrin yeniden imarı için emir vermiştir. Bu konuda Diigisis şunları nakletmektedir:

“Murad şehrin yakınında bulunan ve bilhassa kış mevsimlerinde akan Gallikos nehrine giderek herkesin ümit etmediği, Selanik için şerefli bir karar aldı. Şehrin büyük ve muazzam bir şekilde kurulduğunu, deniz boyunca uzandığını ve her bakımdan müsait olduğunu görerek ona acıdı ve şehri tekrardan inşa etmeği istedi. Onun için ilk önce, sülaleden ileri gelenlerin fidyelerini kendisi ödiyerek serbest bırakılmalarını ve şehirde oturmalarını ve sonradan da harpte yıkılmış yerlerin önceki haliyle süratle inşa edilmesi emrini buyurdu.”²⁴⁴

Sultan II. Murad fetihten sonra şehrin canlanması için Yenice-i Vardar’dan nüfus naklederek buraya yerleştirmiştir. Anadolu’dan da iskân siyaseti doğrultusunda yerleşik olan Müslüman halk buraya nakledilmiştir. Sultan II. Murad çok sayıda Müslüman göçmeni şehirdeki boş evlere yerleştirmiş, şehrin güneydoğusundaki Hipodromun civarında Kassandra Kapısı’ndan denize kadar olan bölgeler Rumlara bırakılırken yüksekteki kuzeydoğu etrafında Vardar Caddesi’ne kadar olan boş yerler yeni gelenlere vermiştir.²⁴⁵ Diigisis Yenice-i Vardar’dan nüfus nakledilmesiyle ilgili olarak bizlere şu malumatı vermektedir:

“Bütün diğer evlerin ve kiliselerin; başka yerlerden Selanik’te yaşamayı tercih edenlere ve Yenice’den gelen Türklere verilmesini emretti. Ovalık olan ve Selanik’in batısında bir günlük mesafede bulunan bu yerde, elverişli olduğundan veya ilk yerleşme merkezi olarak acele ile seçilmiş olmasından dolayı birçok Türk oturuyordu. Murad’ın, Selanik’te ikamet ederken bu yere gezinmek veya vahşi hayvanları avlanmak için nasıl gittiğini bilmiyorum. Yenice’de oturanlara süratle buradan kalkarak Selanik’e yerleşmelerini ve burasını boşaltmaları emrini verdi. Emrin tatbiki için görevlendirilenler, Murad şehirden ayrılır ayrılmaz bütün arzularıyla bunu yerine getirdiler. Yenice’ye gittiler ve orada bulunan Türkleri ikna etmekten ziyade zorla, Selanik’e taşıdılar ve emre göre onlara kendi evleri yerine başka evler verdiler.”²⁴⁶

---

²⁴⁴ Delilbaşı, s. 45.

²⁴⁵ Safa, s. 11.

²⁴⁶ Delilbaşı, s. 48.

Mehmed Neşri bu hususu şu şekilde ifade etmektedir: “*Şehrin (Selanik) evleri hâli kalıp, Vardar Yenicesi halkını Selanik’e sürdüler. Gönlü olup, gelenlerden dahi çok adam gelip yerlendi. Pür küfürken dâr ül-İslâm oldu.*”²⁴⁷ Bu konuda Âşıkpaşazade de benzer bilgiler vererek Yenice-i Vardar’dan nüfus nakledildiğini ifade etmektedir. Âşıkpaşazade: “*Şehrîn evleri hali kaldı. İhtiyarı olup kalana evlerini milklige virdiler. Ve Vardar Yinicesi’nün halkını sürüp anda getürdiler. Selanik içinde sakin idiler.*”²⁴⁸ demektedir. Ayrıca Sultan II. Murad, Venedikliler devrinde şehri terk edenlerin geri dönmeleri için çağrıda bulunmuş, gelenlere daha önce edindikleri mal ve mülklerini iade edeceğini vadetmiştir.²⁴⁹

1478 yılında nüfus sayımına göre Selanik’te 862 Türk hane ve 1.275 Rum hane mevcuttu. Bu yılda Müslüman ve Hıristiyan hane sayısı 2.254 olarak kaydedilmektedir. 1502’de Selanik’in nüfusu 10.000’den 27.000’e çıktı ve Müslüman nüfusu %31’de kalmıştır. Selanik, sadece Müslüman ve Hristiyanların yaşadığı bir şehir olmamıştır. Rumların, Ermenilerin ve Yahudilerin de yaşadığı bir şehirdir. Özellikle Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Yahudilerin tarihi açısından nadir rastlanacak bir gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmeden sonra Selanik başta İspanyol kökenliler olmak üzere Avrupa’dan sürgün edilmiş onlarca Yahudi için toplanma merkezi haline gelmiştir. 1290 yılında İtalya’dan, 1375’te Macaristan’dan, 1391’de İspanya’dan kovulan Yahudiler, Selanik’e yerleşmişlerdir. Bu yüzden Selanik dünya tarihinde nüfusunu çoğunlukla Yahudilerin oluşturduğu şehirler arasına girmiştir.²⁵⁰

Şehrin ilk fethinden sonra 1364-1402 arasındaki bir tarihte Hacı Evrenos Bey burada bir imaret kurmuştur. Osmanlıların İstanbul’dan sonra batıdaki en önemli şehri olan Selanik, fethedildikten sonra Bizans yerleşme merkezleri Osmanlı şehirlerine dönüştürülmüştür.²⁵¹

---

²⁴⁷ Neşri II, s. 611.

²⁴⁸ Âşıkpaşazade, s. 458.

²⁴⁹ Safa, s. 16.

²⁵⁰ Özgür Kolçak, **Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1650)**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005, s. 12.

²⁵¹ Lowry, Osmanlı Döneminde Balkanların, s. 108.

Selanik'te II. Murat tarafından inşa edilen (1436-1437) Bey Hamam'ı 1968 yılına kadar hizmet vermiştir.²⁵²

Selanik'te mahalleler Müslüman ve Hristiyan dini grupların ibadethanelerine veya sakinlerine göre adlandırılmıştır. Bu adlandırmalar bizlere şehrin sosyal yapısı ile ilgili önemli ipuçları vermektedir. 1478 tarihli bir Osmanlı tahririnde Selânik'te 864 Müslüman ve 994 Hristiyan hanesi kayıtlıdır. Bu rakamlara göre Müslümanların toplam nüfusu 4000-4300, Hristiyanların nüfusu 5.000-6.000 dolayındaydı. Hristiyan mahallelerinin onundan dokuzu Bizans devrindeki adlarını korumuştur.²⁵³

Selanik'te meskûn olan Yahudiler, ipek dokumacılığı ile uğraşan bir azınlık olarak şehirde yaşamlarını sürdürmekteydiler. Ancak bu Yahudiler, İstanbul'un fethinden sonra burada görülmemektedir. Bu durum fetihten sonra bunların İstanbul'a yerleştirilmiş, olabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. Yine kentin yakınlarında ise Slavlar, "Aromun" denilen Makedonya Romenleri ile IX. yüzyıldan beri Hristiyanlaşmış Türkler oturuyordu.²⁵⁴

4.1.5. Selanik Yahudileri

Selanik Yahudiler açısından son derece önemli bir şehirdi. Şehrin Osmanlı hâkimiyetine girmesiyle Yahudiler konusunda önemli bir gelişme yaşanmıştır. Başta İspanya olmak üzere Avrupa'dan sürgün edilen Yahudilerin bir nevi toplanma merkezi haline gelmişti. Dünyada Yahudi nüfusu çoğunlukta olan ender şehirlerden biri olmuştur.²⁵⁵

Selanikteki Yahudi varlığı çok eski tarihlerden bilinmekle beraber 1290'da 2. Charles tarafından İtalya'dan, 1375'te Macaristan'dan, 1391'da İspanya'dan kovulan Yahudilerin şehre yerleşmesiyle şehrin demografik yapısında önemli değişiklikler olmuştur.²⁵⁶ Grekçe konuşan ve Grek kültürünün temel değerlerini benimseyen Romaniot Yahudileri, Selanik'in Osmanlı hâkimiyetine girdiği günlerde kentte bulunan tek Yahudi topluluğuydu. Başlangıçta

---

²⁵² Osman Olcay Yazıcı, *Suyun İki Yakası Selanik- İstanbul*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2010, s. 46.

²⁵³ Safa, s. 11.

²⁵⁴ Safa, s. 4.

²⁵⁵ Özgür Kolçak, "Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği Selanik Çuha Dokumacılığı (1500- 1650)", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005, s. 16.

²⁵⁶ Safa, s. 26.

az bir sayıya tekabül ettikleri bilinmektedir. Ancak daha sonra Selanik'in Osmanlı idaresi altına girmesinin yarattığı özgür ortamdan faydalanmak isteyen yeni Yahudi ailelerin kente yerleştikleri rivayet edilmektedir.²⁵⁷

İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed'in emri ile şehrin imar ve iskân için yoğun bir çalışma başlatılmış, farklı vilayetlerden ve Balkanlarda yeni alınan yerlerden İstanbul'a insanlar nakledilerek yerleştirilmiştir. Bu nakledilenlerden bir kısmı da Yahudilerdir. Nakil işlemlerinin yapıldığı şehirlerden biri olan Selanik'ten İstanbul'a Yahudi cemaat nakledilmiştir. Şehirdeki Yahudi nüfusun İstanbulun fethinden sonra neredeyse tamamen boşaldığı ifade edilmesine rağmen dönemin kaynaklarında buna dair malumat bulunmamaktadır. İstanbul'un fethinden sonraki dönemlere ait kaynaklarda Yahudilerle ilgili bilgiler mevcuttur. 1546 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri'nde: “*der mahalle-i Selanik mahdud şayahü'l Yahudi mülki...*” ibaresi geçmektedir.²⁵⁸

4. YENİCE-İ VARDAR / VARDAR YENİCESİ / GIANNİTSA

Günümüzde Giannitsa adıyla anılır. Büyük Makedonya ovasının (Kampania) kuzey kenarında, Paikon dağlarının güney etekleriyle daha güneyde bulunan ve sığ bir göl olan Yenice gölü (bugün kısmen kurutulmuştur) arasında yer alır.²⁵⁹

Yenice-i Vardar, Gazi Evrenos Bey tarafından XIV. yüzyılın sonlarında kurulmuştur. Kuzey Yunanistan'ın önemli ulaşım eksenlerinden Selânîk-Vodina yolu kasabadan geçer. Evrenos Bey, Selanik'i fethettikten sonra buraya yerleşmeyerek Vardar Nehri kıyısında yeni bir şehir kurmuştur. Günümüzde Giannitsa adıyla anılan Vardar Yenicesi veya Yenice Vardar, Evrenosoğullarına yurt oldu. Yirmi yıldan fazla Evrenos'un karargâhı olan Yenice-i Vardar'da XIV. yüzyıl sonlarında Osmanlı şehrinin temel altyapısı oluşturulmuştur.²⁶⁰ Hacı/Gazi Evrenos ve halefleri beş yüz seneden uzun bir süre neredeyse atalarından kalma üsleri Yenice-i Vardar'ı (Giannitsa) çevreleyen büyük bir bölgenin sahipleriydi. Vakıflarının toprakları Yenice-i Vardar'ı çevreliyor batıda Selanik'ten (Thessaloniki) doğuda Vodina

---

²⁵⁷ Kolçak, s. 17.

²⁵⁸ Yahya Başkan, “İstanbul'un Fethi ve Yahudiler”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 11, S. 3, Ankara 2014, s. 72.

²⁵⁹ Machiel Kiel, “Yenice-i Vardar”, *DİA XLIII*, İstanbul 2013, s. 445.

²⁶⁰ Lowry-Erünsal, s. 7.

(Edessa), kuzeyde Avrethisar (Ginekokastro) ve güneyde Karaferya'ya (Veria) uzanıyordu. Bu bölgedeki Evrenos'un oğlu İsa Beğ'in ve torunu Ahmet Beğ'in kurduğu vakıflara bağlı arazileri yetmişten fazla köyü içine alıyordu. Bunlardan bazıları bugünkü Kuzey Yunanistan'ın en verimli topraklarıdır.²⁶¹

ŞEHRİN YAPISI

a) İdari Yapı

Bugünkü Orta Makedonya'da bulunan fethettiği bölgenin büyük bir bölümü sonraki beş yüz yıl boyunca Evrenosoğullarıyla yakından bağlantılı kalacaktır. Evrenosoğulları'na verilen en yüksek bölgesel yönetici mevki genelde Selanik Sancak Beğ göreviydi. Bölgeye üsleri Yenice-i Vardar da dâhildi. Evrenos Bey'in Selanik'in fethinden sonra 1300'lerin sonlarında kurduğu, Selanik'in yaklaşık 48 kilometre batısında bulunan atalarından kalma başşehir Vardar Yenicesi/ Yenice-i Vardar bölgesinin yönetimini bu süre boyunca ellerinde tutmuşlardır. Yirmi yıldan fazla Evrenos'un karargâhı olarak görev yapan Yenice-i Vardar'da XIV. yüzyıl sonlarında Osmanlı şehrinin temel altyapısı oluşturulmuştur.²⁶²

b) Dini Yapı

Evrenos Bey şehri kurduktan sonra burada bir camiler ve mescidler inşa ederek şehrin dini ihtiyaçları olan mabetlerle mamur hale getirmiştir. Evliya Çelebi bu hususu şu şekilde dile getirmektedir: *“Ta Gazi Evrenos zamanından berü bina olunmuş camileri ve dükkânları ve hanları ve mesacidleri ve bir aded hammamı olub hala Gazi Evrenos evkaftı bir yaylay-ı azim olup öşr-i aded-i ağnamı mü'ebbedü'd devran deyü hatt-ı şerifler ile bu yayla Evrenos Bey evkaftıdır.”*²⁶³ Evrenos Bey'in torunu Ahmet Beg Dönemi'nde Yenice-i Vardar'da bir cami, bir imaret, bir bedesten, bir zaviye, bir kervansaray ve iki hamam inşa ettirmiştir. Ahmet Beg, çabalarıyla kasabayı bir kültür merkezi haline getirmiştir. Nakşibendi şeyhi Şeyh Abdullah-ı İlahi'yi buraya davet ederek Nakşibendiliğin Balkanlarda yayılmasını

²⁶¹ Lowry, Evrenos Ailesi, s. 97.

²⁶² Lowry, Erünsal, s. 7.

²⁶³ Evliya Çelebi, Seyahatnâme VIII, s. 77.

sağlamıştır. Aynı zamanda bu durum Yenice-i Vardar'ın bir kültür merkezi haline gelmesini sağlamıştır.²⁶⁴

Şehrin mimarı olan Gazi Evrenos Bey burada vefat edince Selçuklu tarzında inşa edilen büyük bir türbeye defnedilmiştir. Evliya Çelebi bu konuda şöyle demektedir:

“Gazi Evrenos bu şehir içre bir kurşum örtülü kârgir bir kubbe-i ra'nâ içinde medfundur. Ammâ bu kubbe-i müşebbekin(?) içi iki kat meşhed-i gâziyândır. Aşağı zîr-i zemîn yanına üçayak taş nerdübân ile enilir kabr-i şerifin bir tulani mermer sandûka içinde Gâzi Evrenos me'nûs olup yatır bir muzlim zîr-i zemindir. Ammâ bu zîr-i zemîn üstündeki soffada yine ol kubbe içinde bir mermer sandûka dahi var. Başı ve ayağı ucundaki hıce taşındaki târîh budur:

Netîce târîhi, li-sene işrîn [ve] semân-mi'e.

tahrir olunmuşdur, ammâ kendi bizzat na's-ı şerifleri aşağı zîr-i zemindeki mermer sandûka içinde medfundur.”²⁶⁵

Evliya Çelebi devamında Evrenos Bey'in oğulları İki Yürekli Ali Bey ve İsa Beg'in de bu şehirde medfun olduğunu ifade etmektedir.

c) Ticari Yapı

İlk Uç Beyleri uzun vadeli düşünmekteydiler. Kendilerini bu bölgelerde kalıcı olarak gördüklerinden bu kalıcılığı gerekli kılan alt yapıyı adım adım yerine oturtmuşlardır. Evrenoz diğer Uç Beyleri gibi yeni fethedilen topraklarda kalıcı hale gelebilmek için gerekli alt yapının inşasına girişmiş bu meyanda Yenice-i Vardar'da (Giannitsa) kervansaraylar/hanlar/imaretler zinciri inşa ettirmiştir. Bununla halkın ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması ve ticarete bağlı olarak buranın bir cazibe merkezi olmasını amaçlamıştır. Evrenoz ve oğullarının fetihlerinin ve bu alt yapı çalışmalarının amaçlarından biri de bu bölgelerde faaliyet gösteren tüccarların ve mallarının korunmasıydı. Yenice-i Vardar'da pazar yerinde altı kubbeli, demirle kaplanmış, dört kapısı olan bir bedesten inşa ettirilmiştir. Yine pazar kesiminde 740 dükkân vardı.²⁶⁶

Kuzey Yunanistan'ın önemli güzergâhlarından biri olan Selanik-Vodina yolu buradan geçmekteydi. Dolayısıyla II. Murad Dönemi'nde buradan Selanik'e nüfus

²⁶⁴ Lowry-Erünsal, s. 122.

²⁶⁵ Evliya Çelebi, Seyahatnâme VIII, s. 77.

²⁶⁶ Kiel, 'Yenice-i Vardar', s. 447.

nakledilmesine rağmen gelişmesini sürdürmüştür. Gelişimini mütemadiyen sürdürmesi Vardar yenicesinin ekonomik olarak önemli bir konumda olduğunun göstergesidir.

d) Sosyal Yapı

Evrenos Bey tarafından kurulmuş olan ve daha sonra halefleri için atalarının yurdu haline getirilen Vardar Yenicesi'nde yedi imaret mevcuttu. Fethedilen diğer şehirler gibi burada da imaretler inşa ettirilmiştir. Yenice-i Vardar'da Burak Bey İmaret, Gazi Hacı İsa Bey Cami İmaret, Ahmet Bey İmaret, Şeyh İlahi Medresesi-İmaret ve Hacı Mehmed Efendi Mescidi-İmaret gibi adlarla inşa edilen bu hayır kurumları, büyük bir sorumluluk bilinciyle hareket edildiğinin göstergesidir.

Yenice-i Vardar, Evrenos Bey'den sonra gelen İki Yürekli Ali Bey ve İsa Beg önemlerinde tam bir cazibe merkezi haline getirilmiştir. Yeni mektepler ve camilerle şehir canlandırılmıştır.²⁶⁷

Evrenosoğlularının kurduğu vakıfların çoğunun ana üslerinde Gazi Evrenos'un 1380'lerde kurduğu Yenice-i Vardar'da bulunuyordu. Hacı/Gazi Evrenos ve halefleri beş yüz seneden uzun bir süre neredeyse atalarından kalma üsleri Yenice-i Vardar'ı (Giannitsa) çevreleyen büyük bir bölgenin sahipleriydi. Vakıflarının toprakları Yenice-i Vardar'ı çevreliyor, batıda Selanik'ten (Thessaloniki) doğuda Vodina (Edessa), kuzeyde Avrethisar (Ginekokastro) ve güneyde Karaferya'ya (Veria) uzanıyordu. Bu bölgedeki Evrenos'un oğlu İsa Beg'in ve torunu Ahmet Beg'in kurduğu vakıflara bağlı arazileri yetmişten fazla köyü içine alıyordu. Bunlardan bazıları bugünkü Kuzey Yunanistan'ın en verimli topraklarıdır.²⁶⁸

Evrenos Bey, ovanın yüksek tarafına cami, kervansaray, imaret, medrese, hamam ve suyuolları inşa ettirmiş, Serez'de kendisine bağlı kişileri ve ailelerini bu yeni şehre yerleştirmiştir.²⁶⁹ 1385'te kurulduğundan bu yana Yenice-i Vardar'ın ilk mukimleri Evrenos'un aile üyelerinden yani yedi oğlu, onların aileleri ve hizmetlilerinden oluşuyordu. Bir başka deyişle aile Selanik'in birinci ve ikinci fethinde kilit rol oynamakla kalmadı, benzer

---

²⁶⁷ Kiel, "Yenice-i Vardar", s. 445.

²⁶⁸ Lowry, Evrenos Ailesi, s. 76.

²⁶⁹ Kiel, "Yenice-i Vardar", s. 445.

şekilde o sıradaki 1430 sonrası Müslüman mukimlerinin önemli bir kısmı da onlardan oluşuyordu.²⁷⁰

Yenice-i Vardar'ın günümüze ulaşan en eski tahrir defteri 925 (1519) yılına ait olup buna göre şehirde 793 hane ve 284 mücerretten (bekâr erkek) meydana gelen Müslüman nüfusu (takriben 4000), yirmi beş hane Hristiyan ve yirmi beş hane de Yahudi bulunmaktaydı. Bu rakamlar 4000'i biraz geçen bir nüfus miktarını verir. Nüfusun %94'ü Müslümanlardan oluşmaktaydı.²⁷¹ Bir diğer tahrir defteri 1530'da düzenlenmiş olup Yenice-i Vardar kasabasının 19 mahalleden oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bunlardan 18'i Müslüman mahallesiydi ve toplam 497 haneden ya da yaklaşık 2485 sakinden oluşuyordu. Bunların dışındaki bir mahallede ise 24 Hristiyan hanesi vardı ve bu hanelerde geriye kalan 120 sakin yaşıyordu.²⁷² Evrenos'un yedi oğlunun hemen hemen hepsinin isimleri Yenice-i Vardar'ı kapsayan XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde mahalle ismi olarak muhafaza edilmiştir.

273

---

²⁷⁰ Lowry, Evrenos Ailesi, s. 89.

²⁷¹ Kiel, "Yenice-i Vardar", s. 446.

²⁷² Lowry, Erünsal, s. 109.

²⁷³ Lowry, Evrenos Ailesi, s. 89.

SONUÇ

Şehir, insanın, hayatını düzenlemek üzere meydana getirdiği en önemli, en büyük fizikî ürün ve insan hayatını çerçeveleyen bir yapıdır. Bu yapıya biçim veren tercihleri ise insanlar ve toplumlar, inançlarından, dinden hareket ederek belirlerler. Şehir; toplumsal hayata, insanlar arasındaki ilişkilere biçim veren, sosyal mesafelerin en aza indiği, ilişkilerin en büyük yoğunluk kazandığı yerdir. İnsanın hayatını idame ettirmek için ihtiyacı olan maddeleri, nesnelere, bunların farklı çeşitlerini üretmesi ve ürettiklerini başkalarının ürettikleriyle değiştirmesi, satması, satın almasıyla oluşan İktisadi hayat da şehirlerin aslî bir fonksiyonu olmuştur. Osmanlı şehri, insanlık tarihinde benzeri çok az olan, müstesna bir kültür ürünüdür. “*Cuma kılınır, pazar duru yer.*” olarak tanımlanan Osmanlı şehri, kendine has, özgün bir şehir modeli olarak karşımıza çıkar.

Anadolu'nun kapısının Malazgirt Meydan Muharebesiyle açılmasından sonra Türkler, Anadolu içlerine doğru hareket etmişlerdir. Türkiye Selçuklularının 1243 Köseadağ Muharebesiyle çöküş sürecine girmesinden sonra Anadolu'da yeni siyasi teşekküller ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu süreçte öncelikle Ankara Karacadağ bölgesine gelen Ertuğrul Bey önderliğindeki Kayılar burada kısa sürede büyüyerek dikkatleri üzerine çekmiştir. Söğüt ve Domaniç'in yaylak ve kışlak olarak verildiği Kayılar, zamanla sınırlarını Bizans istikametinde genişleterek ilk çekirdek yapılanmaya doğru gitmişlerdir.

Osmanlılar, erken dönemlerden itibaren uygarlığın en temel değerlerinden biri sayılan şehre ve şehirleşmeye önem verdiler. Karacahisar'ın fethiyle başlayan Osmanlıların şehirleşme serüveni Bursa'nın fethiyle klasik şeklini almıştır. Anadolu'da başlayan şehirleşme hareketleri, zamanla sınırların genişlemesine ve Balkan coğrafyasına geçişle birlikte buraya da taşınmıştır. Karesioğullularının alınmasıyla Osmanlılar, Balkanlara doğru hareket etmişlerdir. Balkanlarda ilk olarak Çimpe kalesine hâkim olan Osmanlılar, zamanla Gelibolu, Dimetoka, Edirne gibi yeni fetihlerle burada siyasi olarak kalıcılığı sağladı. Fethedilen her kent zamanla İslam-Türk karakterine kavuşturulmuştur. Fetihle birlikte şartlar olgunlaştırmalarla gerek fiziki gerek sosyal gerekse siyasi ve kültürel olarak şehre yeni bir hüviyet kazandırılırdı.

Şehirleşmenin temelinde vakıf sistemi yer alıyordu. Vakıf kelimesi terim olarak bir malın maliki tarafından dinî, içtimâî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsisi anlamına gelmektedir. Osmanlı'da şehir merkezinin oluşumu, yönetimi, altyapı ve sosyal donanımı vakıflar eliyle gerçekleştirilirdi. Hayır müesseselerinin temelini teşkil eden vakıf, Osmanlı Devleti'nde daha çok fatihler, gaziler, dervişler ve önemli devlet adamları tarafından kurulurdu. Sosyal hizmet amacıyla kurulan bu vakıflar ile halkın ekonomik, sosyal, dini ve kültürel ihtiyaçları karşılanırdı. Fethedilen yerlerde inşa edilen cami, imaret gibi kurumların giderleri vakıfların gelir getiren diğer kalemleri aracılığı ile karşılanırdı. Vakfa ait gelir getiren mülkler sosyal kurumların giderleri için tahsis edilerek vakfın vakfiyesi ile teminat altına alınırdı. Vakfın kurucuları vakfiye ile vakfa ait gelirlerin hangi hayır işlerinde kullanılacağını, ne şekilde yönetileceğini beyan ederlerdi. Vakıflar, kurucusundan sonra da mütevellî tarafından aynı amaç doğrultusunda yönetilerek sosyal anlamda büyük bir sorumluluk yüklenirdi. Şehirde tesislerin inşasının yanı sıra işletmesini de vakıflar üstlenmiştir. Osmanlı şehirlerinin alt yapı çalışmaları için finansmanın temini, şehrin kuruluşu, imarı, iskânı ve gelişiminde vakıfların önemli rol oynadığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Osmanlı belgelerinde şehrin tanımında yer alan "*Cuma kılınır, pazar durur*" ifadesinden hareketle cuma cami ve pazar şehrin olmazsa olmaz yapılarıdır. Bu iki yapı şehrin merkezinde yer alırdı. Şehir, genel olarak bu merkez çevresinde gelişirdi. Halkın öncelikli ihtiyaçları olan dini ve ekonomik ihtiyaçlar bu iki temel tesis ile karşılanırdı. Cuma Cami fethedilen yerin en büyük dini mabedinin tahvili ya da yeni bir yapının inşası ile vücuda getirilirdi. Cuma Cami, dini ihtiyacın yanı sıra fethedilen yerin siyasi olarak yeni bir hâkimiyete girdiğinin de sembolüydü. Bu özelliği taşıyan camiler "*câmi-i şerif, câmi-i kebir, kadîm cami*" gibi adlarla anılırdı. Her şehrin merkezinde bulunan bu camilerin sayısı şehrin büyüklüğüne göre değişebiliyordu.

Kuruluş Dönemi'nde batı istikametinde sınırlarını genişleten Osmanlılar, fethedilen her şehri kendi kimliklerine büründürmüşlerdir. Şehirde inşa edilen cuma cami, mescid, pazar, kervansaray, han, hamam, su kemeri, imaret, zaviye, tekke, türbe, medrese, külliye saray gibi yapılar bu kimliğin unsurlarıdır. Bu tesisler vakıflara ait olup ayırım gözetmeksizin

toplumun tamamına hizmet ederdi. Gerek Anadolu'da gerekse Balkanlarda bu dönemde fethedilen şehirlerde bu yapıların bakiyeleri günümüze kadar gelmişlerdir. Balkanlarda özellikle Evrenos Bey, büyük izler bırakmış bir Gazi olarak burada fethettiği şehirlerde vakıflar kurarak Balkanların şekillenmesine büyük katkı sağlamıştır. Evrenos Bey'in kurduğu vakıflar yüzyıllarca bu coğrafyada varlığını sürdürmüştür. Kendisinden sonra oğulları ve torunlarının mütevelliliğinde bulunduğu bu vakıflar, Osmanlı şehir kültürünün Balkanlara yerleşmesinde önemli rol üstlenmiştir.

KAYNAKÇA

167 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Rûm-ili Defteri (937 / 1530) I, (Haz. Ali Coşkun, Ahmet Özkılınç, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu), Ankara 2003.

AKALIN, Şebnem, "*Kervansaray*", **DİA XXV**, İstanbul 2002.

ALİAĞAOĞLU, Alpaslan-Uğur, Abdullah, **Osmanlı Şehri**, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Isparta 2016.

ANGOLD, Michael, **Nikaia Kenti MS 1000-1400**, Tarih Boyunca İznik, Türkiye İş bankası kül- tür yayınları, (Ed. Işıl Akbaygil, Halil İnalçık, Oktay Aslanapa), İstanbul 2004.

Anonim Tevarih-i Ali Osman (F. Giese neşri), (Haz. Nihat Azamat), Edebiyat Fak Dergisi, İstanbul 1992.

ARTUK, İbrahim, **Osmanlı Beyliğinin Kurucusu Osman Bey'e Ait Sikke**, Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi (1071-1920), Ankara 1980.

Âşıkpaşazade, **Osmanoğulları'nın Tarihi** (Çev. Kemal Yavuz-M.A. Yekta Saraç) Koç Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2003.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, **Türk Dil Kurumu Sözlüğü**.

AYVERDİ, Ekrem Hakkı, **Dimetoka'da Çelebi Sultan Mehmed Camii**, Vakıflar Dergisi 3, Ankara 1956.

_____, *Orhan Gazi Devrinde Mimari*, **AÜ İlahiyat Fakültesi Yıllık Araştırmalar Dergisi I**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1956, s. 122.

_____, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (Ertuğrul, Osman, Orhan Gaaaziler, Hüdavendigâr ve Yıldırım Bayezid 630-805 (1230-1402)) I**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1989.

_____, **Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (Çelebi Ve II. Sultan Murad Devri 806-855 (1403- 1451)) II**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1989.

BARCAN, Ö. Lütfi, **Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler I: İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zâviyeler**, Vakıflar Dergisi, S. II, Ankara 1942.

_____, **Osmanlı İmparatorluğunda Kolonizatör Türk Dervişleri**, Türkler, Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, Ankara 2002.

_____, Bayartan, Mehmet, **İnsan-Zaman- Mekân Bağlamında Şehirler**, 1. Milletler Arası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiriler Kitabı, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları 40, Ankara 2011.

BAŞKAN, Yahya, *“İstanbul’un Fethi ve Yahudiler”*, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C. 11, S. 3, Ankara 2014.

BELDİCEANU, Irène, **Başlangıçlar: Osman ve Orhan**, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, (Çev. Server Tanilli), Cem Yayınevi, İstanbul 1995.

Bertrandon De La Broquière’nin Denizaşırı Seyahati, (Çev. İlhan Arda), Eren Yayınları, İstanbul 2000.

DARKOT, Besim, **Edirne, Coğrafi Giriş, Edirne** (Edirne’nin 600. Fethi Yıldönümü Armağan Kitabı), TTK Basımevi, Ankara 1993.

BOZCU, Feride, **14.-15. Yüzyıl Erken Dönem Osmanlı Tarihinde Bir Saray Şehri: Dimetoka** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2017.

CANSEVER, Turgut, **Osmanlı Şehri**, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.

CELÂL-ZÂDE SALİH ÇELEBİ, **Hadîkatü's-Selâtîn** (Haz. Hasan Yüksel, H. İbrahim Delice), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2013, s.48.

CEZAR, Mustafa, **Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı Ve Klasik Dönem İmar Sistemi**, Mimar Sinan Üniversitesi yayınları No: 9, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1985.

ÇAM, Ömer, **TD 54 Numaralı Tahrir Defterine (H.976/M.1568) GÖRE Dimetoka Kazası** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2010.

DELİLBAŞI, Melek, **Johannis Anagnostis Diigisis Peritis Telefteas Aloseos Tis Thessalonikis, (Selanik'in Son Zaptı Hakkında bir Tarih)**, Türk Tarik Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

DEMİRCAN, Hüsnü, **Orhan Gazi ve Gregory Palamas** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1993. DERNSCHWAM, Hans, **İstanbul ve Anadolu Günlüğü**, Kültür Bakanlığı Yayınları, (Çev. Yaşar Önen), Ankara 1992.

DOĞRU, Halime, **Karacahisar Kalesi Ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundaki Önemi**, AUSBD, 2000-2001.

_____, *“Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskân Siyaseti”*, **Türkler-9**, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002.

_____, **XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı**, Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları-5, Eskişehir 2005.

EKER, Uğur, **İznik ve Çevresi Türk Dönemi Mimarisi**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 2007.

EMEN, Huriye, **494 Numaralı Tahrir Defterine Göre Rumeli Bölgesinde Nüfus ve Yerleşme**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.

ERGENÇ, Özer, **XVI. Yüzyıl Sonlarında Bursa (Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma)**, Türk Tarih Kurumu yayınları, Ankara 2014.

ERTUĞ, Zeynep Tarım, *‘İmaret’*, **DİA XXII**, İstanbul 2000.

Evliya Çelebi, **Seyahatnâme VIII, (Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı-Robert Dankoff)**, Yapı Kredi yayınları, İstanbul 2003.

EYİCE, Semavi, ‘‘*Hamam*’’, **DİA XV**, İstanbul 1997.

_____, ‘‘*Bedesten*’’, **DİA V**, İstanbul 1992.

_____, ‘‘*Edirne (Mimari)*’’, **DİA X**, İstanbul 1994.

_____, **Yunanistan’da Türk Mimari Eserleri**, Türkiyat Mecmuası, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1954.

GEYİKOĞLU, Hasan, ‘‘*Süremeli Çukurunda Kayılar*’’, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi-12**, Erzurum 1999.

GÖKBİLGİN, Tayyib, ‘‘*Edirne*’’, **DİA X**, İstanbul 1994.

GÖKÇE, Turan, **Gümölcine Kasabası Nüfusu Üzerine Bazı Tespitler (XV-XIX. Yüzyıllar)**, Tarih İncelemeleri Dergisi, Ege Üniversitesi Yayınları, C. XX, Sayı:2, İzmir 2005.

GÜNER, İbrahim – ERTÜRK, Mustafa, ‘‘*Türkiye’de İl Merkezi KentAdlarının Kaynakları Üzerine Bir Araştırma*’’, **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi S. 12**, Muğla 2004.

GÜNEŞ, Ahmet, ‘‘*İznik*’’, **DİA XXIII**, İstanbul 2001.

Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit, (Haz. Yücel Dağlı-Seyit Ali Kahraman), 2. Cilt, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008.

HACIGÖKMEN, Mehmet Ali, **Türkiye Selçuklu Başkentleri İznik ve Konya**, Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul 2019.

Hadîdî Tarihi (Manzum Osmanlı Tarihi 1285-1523), (Haz. Necdet Öztürk), Bilge Kültür Sanat Yayınevi, İstanbul 2015.

HALAÇOĞLU, Yusuf-Eren, Halit, ‘‘*Batı Trakya*’’, **DİA V**, İstanbul 1992.

<http://sozluk.gov.tr/>

<http://lugatim.com/>

İbn-i Battuta Seyahatnamesi, (Çev. A. Sait Aykut), Yapı Kredi Yayınları, C. I, İstanbul 2004.

İLGÜREL, Mücteba, “*Subaşı*”, **DİA XXXVII**, İstanbul 2009.

İNALCIK, Halil-Arı, Bülent, **Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İncalık’ın Çalışmaları**, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, İstanbul 2005.

_____, “*Bursa*”, **DİA IV**, İstanbul, 1992.

_____, **İznik İçin Osman Gazi Ve Bizans Mücadelesi**, Tarih Boyunca İznik, Türkiye İş bankası kültür yayınları, (Ed. Işıl Akbaygil, Halil İncalık, Oktay Aslanapa), İstanbul 2004.

_____, **Kent, Kentli ve Tarih**, Bursa’nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı (07- 08 Nisan 2007), (Ed. Cafer Çiftçi), Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007.

_____, **Kuruluş Dönemi Osmanlı Sultanları (1302-1481)**, İSAM Yayınevi, İstanbul 2010.

_____, “*Üç Osmanlı Payitahtı: Edirne, Bursa Ve İstanbul*”, **1. Milletler Arası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Türkiye Yazarlar Birliği Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları-40 Ankara 2011.

_____, “*Rumeli*” **DİA XXXV**, İSTANBUL 2008.

İNBAŞI, Mehmet, **Sultan I. Murad’ın Evrenos Bey’e Mektubu**, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, S. 17, Erzurum 2001.

KAFALI, Mustafa, **Anadolu’nun Fethi Ve Türkleşmesi**, Berikan Yayınevi, Ankara 2015.

KARA, Mustafa, “*Tekke*”, **DİA XL**, s.368.

KARASU, Cezmi; Sakarya, Tuğçe; Berber, Oktay, **Osman Gazi İlkler ve Karacahisar**, Odunpazarı Belediyesi Kültür Yayınları-24, Ankara 2010.

KEJANLI, Türkan, “*Anadolu’da Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Kent Sistemi, Kale ve Merkez-Çarşı Gelişimi*”, **e-Journal of New World Sciences Academy**, , No: 3, Varşova 2010.

KİEL, Machiel “*Dimetoka*”, **DİA IX**, İstanbul 1994.

_____ “*Gümülcine*”, **DİA XIV**, İstanbul 1996.

_____ “*Selânik*”, **DİA XXXVI**, İstanbul 2009.

_____ “*Yenice-i Vardar*”, **DİA XLIII**, İstanbul 2013.

KOLÇAK, Özgür, **Osmanlılarda Bir Küçük Sanayi Örneği Selanik Çuha Dokumacılığı (1500-1650)** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005.

KÜSKÜ, Sema Gündüz, “*Bursa Kale Kentindeki İlk Osmanlı Yapıları ve İmgesel Çözümlenmeleri*”, **Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları, Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu’na Armağan**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2017.

LİNDNER, Rudi Paul, **Osmanlı Tarih Öncesi** (Çev. Ayda Arel), Kitap Yayınevi, İstanbul 2008.

LOWRY, Heath W. **Erken Dönem Osmanlı Devleti’nin Yapısı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (Çev. Kıvanç Tanrıyar), İstanbul 2010.

_____ Erünsal, İsmail, **Yenice-i Vardar’lı Evrenos Hanedanı: Notlar Belgeler**, Bahçeşehir Üniversitesi yayınları, (Çev. Aynur (Evrenosoğlu) Onbaşıoğlu-Kıvanç Tanrıyar), İstanbul 2010.

____ **Evliya Çelebi'nin Ayak İzlerinde Bir Rehber Kitap Olarak Seyahatname**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, (Çev. M. Alper Öztürk), İstanbul 2012.

____ **Evrenos Ailesi Ve Selanik Şehri: Hamza Beğ Camii Niçin ve Kimin Tarafından Yapıldı?** Bahçeşehir Üniversitesi yayınları, (Çev. Kıvanç Tanrıyar), İstanbul 2010.

____ **Gezginlerin Gözünden Ve İdari Kayıtlardaki Bilgilerin Işığında Osmanlı Döneminde İznik (1331-1923)**, Tarih Boyunca İznik, Türkiye İş bankası kültür yayınları, (Ed. Işıl Akbaygil, Halil İnalçık, Oktay Aslanapa), İstanbul 2004.

____ **On Beşinci Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri (Limnos Adasında Yaşam)**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, (Çev. M. Alper Öztürk), İstanbul 2002.

____ **On Dördüncü Yüzyıl Osmanlı Gerçekleri Hacı-Gazi Evrenos'un İzinde**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, (Çev. M. Alper Öztürk), İstanbul 2012.

____ **Osmanlı Döneminde Balkanların Şekillenmesi 1350-1550 (Kuzey Yunanistan'ın Fetih, Yerleşme ve Altyapısal Gelişimi)**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, (Çev. Ahmet Cemal), İstanbul 2008.

____ **Osmanlıların Ayak İzinde (Kuzey Yunanistan'da Mukaddes Mekânlar ve Mimari Eserleri Arayış Yolculukları)**, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, (Çev. Hakan-Şebnem Girginer), İstanbul 2011.

____ **Serez'deki Selçuk Sultan Camii Ve Erken Dönem Osmanlı Mimarisindeki Yeri**, Bahçeşehir Üniversitesi yayınları, (Çev. M. Alper Öztürk), İstanbul 2013.

____ **Seyyahların Gözüyle Bursa (1326-1923)**, Eren Yayıncılık, (Çev. Serdar Alper), İstanbul 2004.

____ **Trabzon Şehrinin İslamlaşması ve Türkleşmesi 1461-1583**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1998.

NEŞRİ, Mehmed, **Kitab-ı Cihan-Nüma (Neşri Tarihi)**, C. I-II, TTK Yayınları, (Haz. Faik Reşit Unat-Dr. Mehmet Altay Köymen), Ankara 1949.

OCAK, Ahmet Yaşar, “*Anadolu*” **DİA III**, İstanbul 1991.

OCAK, Ahmet Yaşar, **Sarı Saltık**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2002.

ORUÇ BEY, **Osmanlı Tarihi**, (Sad. Necdet Öztürk), Çamlıca Basın Yayın, İstanbul 2009.

OSMAN, Rifat, **Edirne Rehnüması** (Edirne Şehir Kılavuzu), Edirne Valiliği Kültür Yayınları, (Çev. Ratip Kazancıgil), İstanbul 2013.

ÖNKAL, Ahmet, Bozkurt, Nebi, “*Cami*”, **DİA VII**, İstanbul 1993.

ÖZBARAN, Salih, **Bir Osmanlı Kimliği (14.-17. Yüzyıllarda Rum/Rumi Aidiyet ve İmgeleri)**, Kitap Yayınevi, İstanbul 2004.

ÖZCAN, Görgün, **Osmanlı Şehirciliği Ve Vakıflar**, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.

PARLAK, Cengiz, **Gümülcine Vakıfları (XV-XVIII. Yüzyıllar)** (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2013.

Pero Tafur Seyahatnamesi (9 Mayıs 1437-22 Mayıs 1438), Kitap Yayınevi. (Çev. Hakan Kılınç), İstanbul 2016.

SAATÇI, Suphi, “*Şehir Ve Medeniyet*”, **1. Milletler Arası Şehir Tarihi Yazarları Kongresi Bildiriler Kitabı**, Türkiye Yazarlar Birliği Yayınları-40, Ankara 2011.

SAFA, Lina, **Osmanlı Döneminde Selanik**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Eskişehir 2017.

SEVİM, Ali, **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya kadar)**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987.

ŞAHİN, İlhan, “*Şehir*”, **DİA XXXVIII**, İstanbul 2010.

ŞEN, Turhan, **İznik'in Tarihi Coğrafyası**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul 1998.

TEKELİ, İlhan, **Anadolu'da Kent Tarihi Yazıcılığı Üzerine Bir Yöntem Önerisi**, Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı (07-08 Nisan 2007), (Ed. Cafer Çiftçi), Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007.

TUNCEL, Metin, "*Anadolu*" **DİA III**, İstanbul 1991.

UĞUR, Yunus, "*Şehirler ve Şehirleşme*", **Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, İstanbul 2015.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Tarihi-I**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

UZUNKAYA, Uğur, "*Uygur Sivil Belgelerinden Hareketle Uygurlarda Yerleşik Yaşam ve Bununla İlgili Söz Varlığına Dair*" **Türkbilig (Türkoloji Araştırmaları Dergisi)**, Ankara 2014/27.

VEİNSTEİN, Gilles, **Büyüklüğü İçinde İmparatorluk (XVI. Yüzyıl)**, Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I, (Çev. Server Tanilli), Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 264.

VURAL, Tülin, **Tarihsel Süreklilik İçinde Bursa Kapalıçarşısı ve Hanlar Bölgesi**, Bursa'nın Kentsel ve Mimari Gelişimi Sempozyum Kitabı (07-08 Nisan 2007), (Ed. Cafer Çiftçi), Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa 2007.

YAZICI, Osman Olcay, **Suyun İki Yakası Selanik- İstanbul**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul 2010.

YILMAZ, Hakan, "*Yeni Kaynaklara Göre Bursa Beg-Sarayının Yapılış Tarihi ve Orhan Gâzî Döneminde İnşâ Edilen İlk Bölümleri*", **Taç Derigisi**, S. 7, Sonbahar-Kış, İstanbul 2015-2016.

YILMAZ, Hakan, “*Osman Gâzi'nin Kayıp İkinci Sikkesi ve Osmanlı Kuruluş Tartışmalarına Etkisi*” **Abı Hayatı Aramak Gönül Tekin'e Armağan**, (Haz. Ozan Kolbaş-Orçun Üçer) Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2018.

YILMAZYAŞAR, Hasan, **Orhan Gazi Döneminde (1326-1362) İznik Kenti, Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları**, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara 2017.

EKLER

EK: 1

Karacaşehir Cami (Odunpazarı-Eskişehir)

EK: 2

Karacahisar Kalesi (Odunpazarı-Eskişehir)

EK: 3

Matrakçı Nasuh Bursa Çizimi

EK: 4

Ulu Cami (Bursa)

EK: 5

Yıldırım Bayezid Külliyesi (Bursa)

EK: 6

I.Murad Hüdavendigâr Cami (Bursa)

EK: 7

Yeşil Cami (Bursa)

EK: 8

Koza Han (Bursa)

EK: 9

Kavaklı Cami (Bursa)

EK: 10

Emir Hanı (Bursa)

EK: 11

I.Murat Hüdavendigâr İmaretî(Bursa)

EK: 12

Ayasofya Cami (İzник)

EK:13

II. Murat Hamamı (İznik)

EK:14

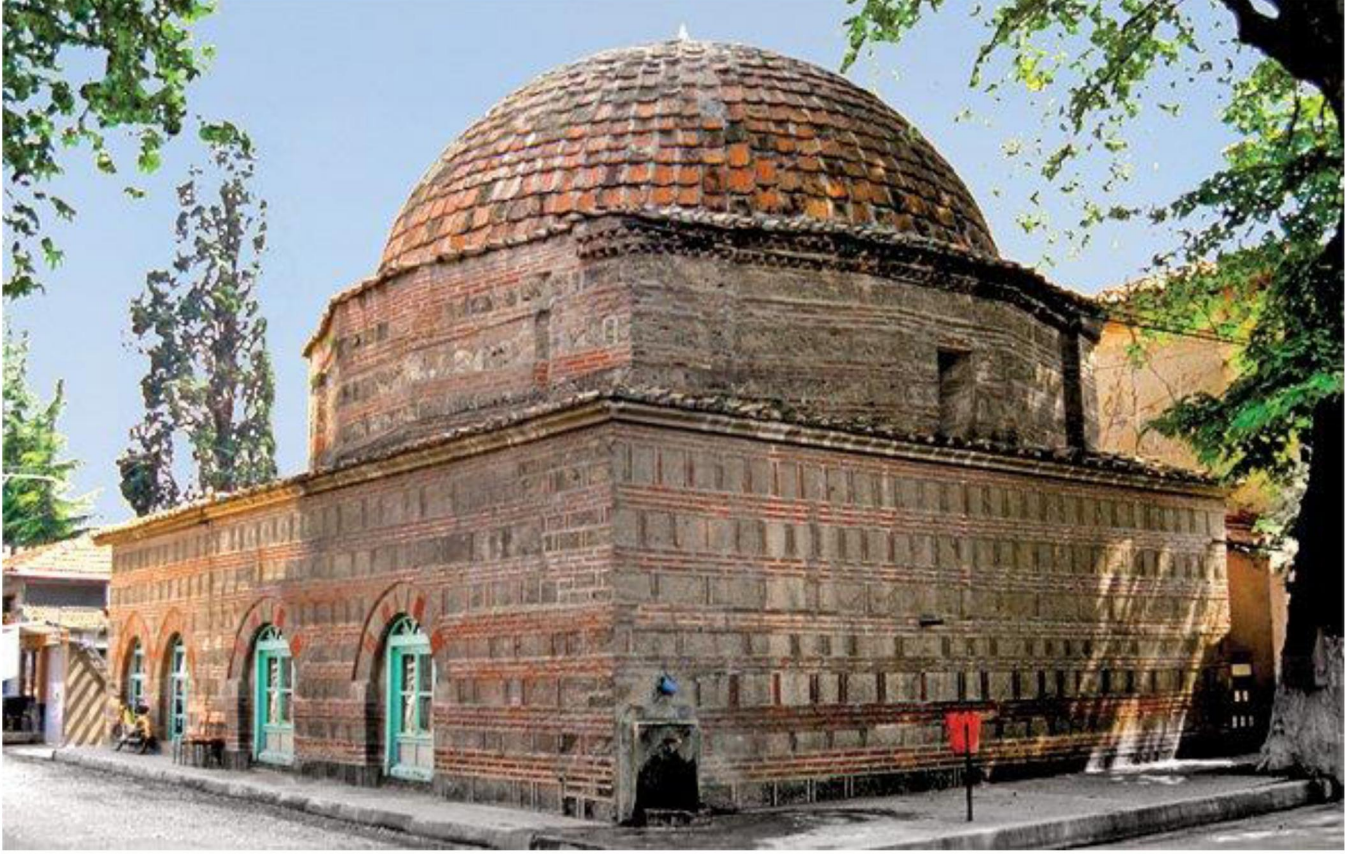
Süleyman Paşa Medresesi (İznik)

EK: 15

Eşrefzade Abdullah Rumi Cami (İznic)

EK: 16

Hacı Özbek Cami (İzmit)

EK: 17

Yeşil Cami (İznik)

EK:18

Nilüfer Hatun İmaretî (İznik)

EK: 19

Şeyh Kutbuddin Cami (İznik)

EK: 20

İznik Kalesi Lefke Kapı (İznik)

EK: 21

Sarı Saltuk Türbesi (İznik)

EK: 22

Çandarlı Halil Paşa Kabristanı (İznik)

EK:23

Oruç Paşa Türbesi (Dimetoka)

EK:24

Saray Şehri Sur Kalıntısı (Dimetoka)

EK: 25

Fısıltı Hamamı (Dimetoka)

EK: 26

Çelebi Mehmed Cami (Dimetoka)

EK: 27

Üç Şerefeli Cami (Edirne)

EK: 28

Eski (Ulu) Cami (Edirne)

EK: 29

Saruca Paşa Cami (Edirne)

EK: 30

Gazi Mihal Hamamı (Edirne)

EK:31

Muradiye Cami (Edirne)

EK:32

Evrenos Bey İmareti (Gümülcine)

EK: 33

Gazi Evrenos Bey İmaret Mescidi (Gümülcine)

EK: 34

Postpûş Baba Zaviye Binasının Kalıntıları (Gümölcine)

EK: 35

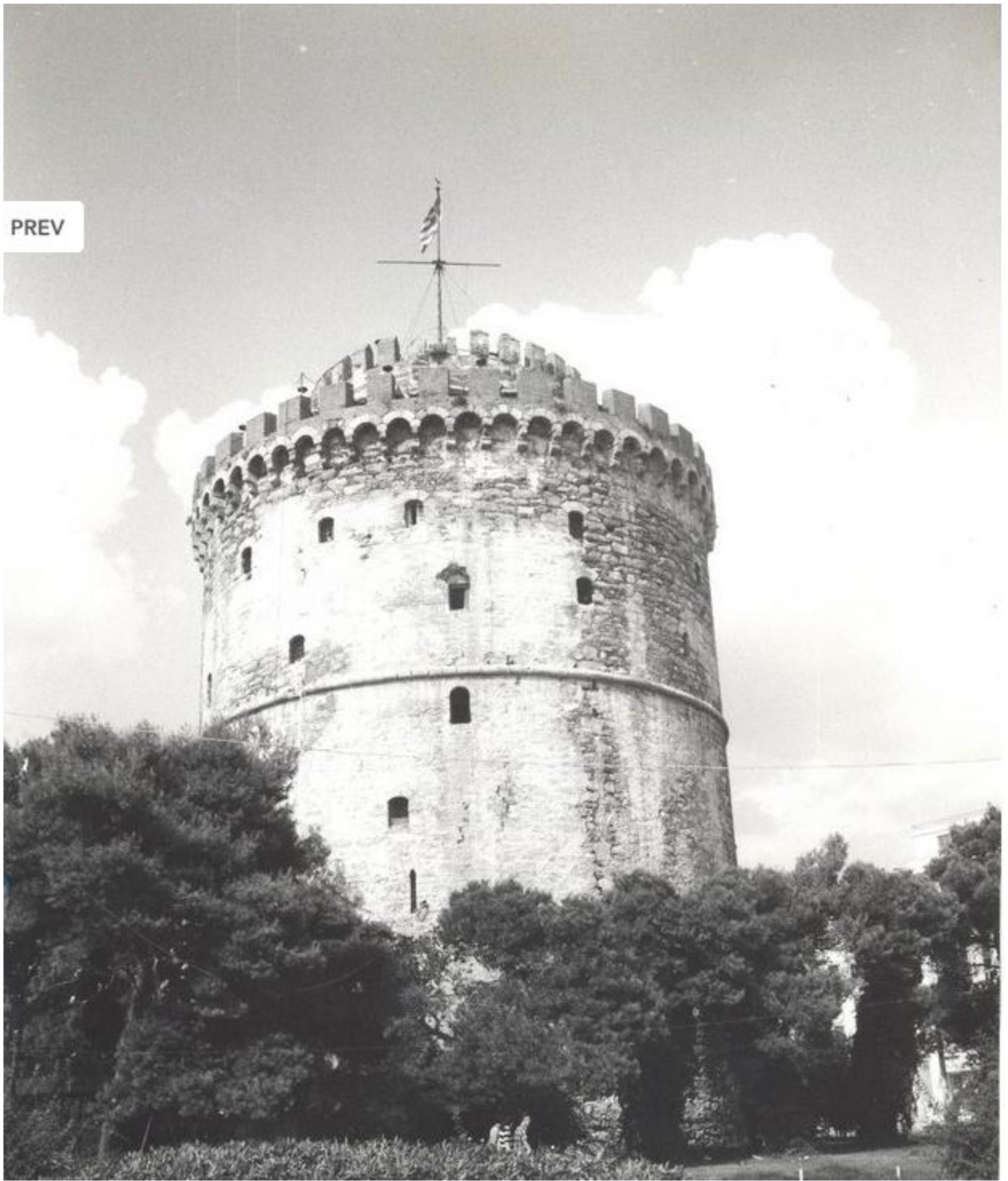
Kereviz (Selino) Kö'ün dışında bulunan Kütüklü Hacı Baba Türbesi (Gümülcine)

EK: 36

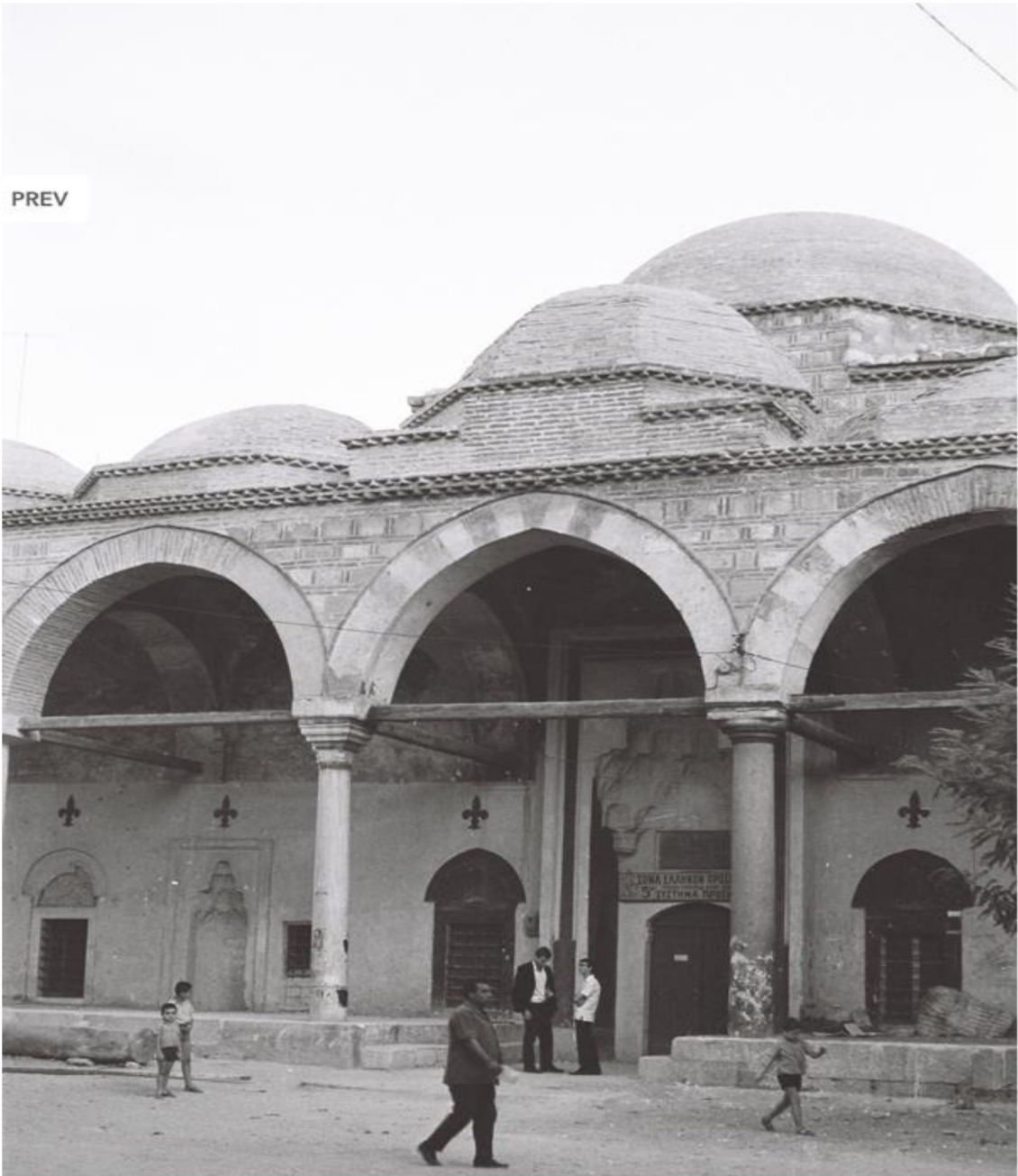
II. Murad Hamamı (Selanik)

EK:37

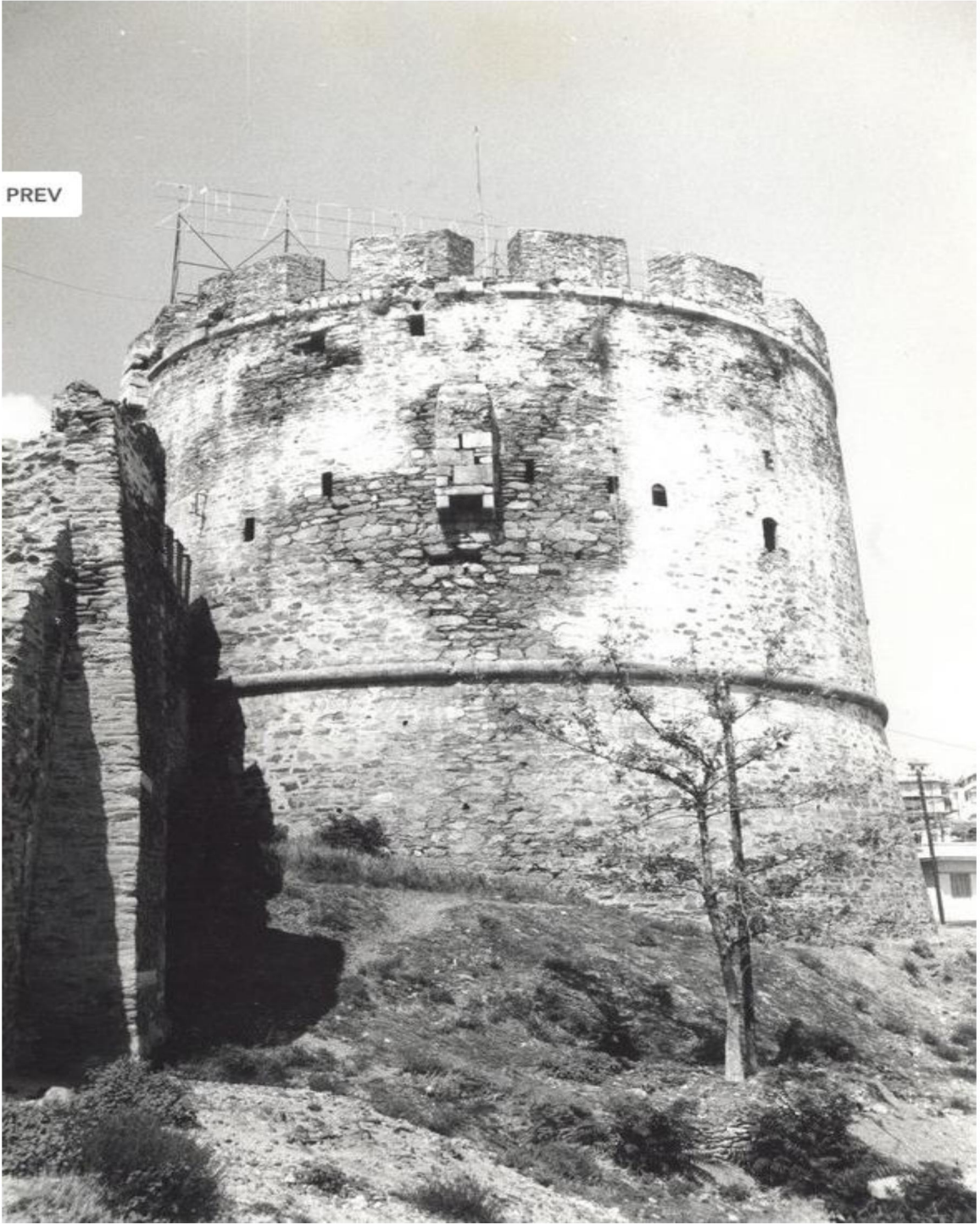
Beyaz Kule (Selanik)

EK: 38

Alaca İmaret (Selanik)

EK: 39

Zincirli (Kuşaklı) Cami (Selanik)